

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMSİLÎ KIRÂAT VE TİLÂVET ÂDÂBI

KÜBRANUR ARPACI

Danışman : Doç. Dr. Nazife Vildan GÜLOĞLU
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi M. Hayri ŞAHİN
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Hakan UĞUR

KASTAMONU-2024

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Kübranur ARPACI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEMSİLİ KIRÂAT VE TİLÂVET ÂDÂBI

KÜBRANUR ARPACI

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: DOÇ. DR. NAZİFE VİLDAN GÜLOĞLU

İslâm'ın en önemli kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'i tilâvet etmek, bütün Müslümanlara farzdır. Bu münasebetle Kur'an tilâvetini layıkı veçhile öğrenip uygularken, sadece tecvîd kurallarına göre değil tilâvet âdâbına ve temsîlî okumaya da riayet etmek gerekmektedir. Nitekim ilâhi kelâmın sunduğu mesaj, tam anlamıyla ancak bu şekilde kendini gösterecektir. Kur'an tilâvetinin amacı, onu anlamak ve hayata tatbik etmeye çalışmaktır. Bu açıdan Kur'an'ı temsîlî kırâat ile okumak oldukça önemlidir. Zira Kur'an'ın temsîl üzere okunması âyetlerin manasının canlandırılmasını ve nihayetinde yüce Allah'ın kullarına anlatmak istediği konuların daha belirgin hâle getirilmesini sağlamaktadır. Onu hakkıyla yerine getirebilmek ise Kur'an okuma âdâbına riayetle mümkün olabilmektedir. Nihayetinde bu çalışmada söz konusu iki disiplinin Kur'an'ı okumada derin bir farkındalık oluşturma gibi bir gayede birleştikleri anlatılmaktadır ve bu amaca yönelik olarak birbirlerini destekledikleri gösterilmektedir.

ANAHTAR KELİMELEER: Kırâat, Kur'an, Tilâvet Âdâbı, Temsîlî Okuma, Tertîl

Temmuz 2024, 99 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

REPRESENTATIONAL READING AND RECITATION ETIQUETTE

KÜBRANUR ARPACI

KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE

DEPARTMENT OF BASIC ISLAMIC SCIENCES

SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. NAZİFE VİLDAN GÜLOĞLU

Reciting the Qur'an, the most essential source of Islam, is obligatory for all Muslims. In this regard, when learning and practicing Qur'anic recitation properly, it is necessary to adhere not only to the rules of tajwīd but also to the etiquette of recitation and the method of representational reading. Indeed, the message conveyed by the divine word will fully manifest itself only in this way. The primary goal of Qur'anic recitation is to understand it and strive to apply it to life. In this context, reading the Qur'an through representational recitation is of significant importance. For the representational recitation of the Qur'an helps to enliven the meaning of the verses and ultimately makes the subjects that Allah, the Almighty, intends to convey to His servants more explicit. Fulfilling this task properly is only possible by adhering to the etiquette of Qur'anic recitation. Consequently, this study demonstrates that these two disciplines converge in the aim of creating a profound awareness in Qur'anic recitation and that they support each other in achieving this goal.

KEYWORDS: Qıra'at (reading), Qur'an, Recitation Etiquette, Representational Reading, Tarteel (chanting)

July 2024, 99 Page

TEŞEKKÜR

Çalışmamda her türlü destek ve yardımlarını gördüğüm başta danışman hocam Doç. Dr. Nazife Vildan GÜLOĞLU'na, kıymetli aileme, emektar hocalarıma ve beni yalnız bırakmayan değerli arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Kübranur ARPACI

Kastamonu, 2024

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Konusu Amacı ve Önemi	1
1.2 Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	2
2. TEMSİLİ KIRÂAT	4
2.1 Kavramsal Çerçeve.....	4
2.1.1 Kur'an'da Kur'an Okumayı İfade Eden Kavramlar	4
2.1.1.1 Kırâat.....	5
2.1.1.2 Tertîl.....	7
2.1.1.3 Tilâvet	12
2.1.2 Temsîlî Kırâat Kavramı	14
2.2 Temsîlî Kırâat'ın Tilâvet Tarihindeki Yeri ve Önemi.....	16
2.2.1 Tilâvet Tarihinde Temsîlî Kırâat	16
2.2.2 Temsîlî Kırâat Uygulamasının Önemi	18
2.3 Temsîlî Kırâatin Esasları	20
2.3.1 Vakf ve İbtidâ	20
2.3.2 Ses Vurgusu	22
2.3.2.1 Kelime başında.....	23
2.3.2.2 Yan yana gelen kelimelerde	24
2.3.2.3 Kelime sonlarında ve edatlarda.....	24
2.3.2.4 Zamirlerde	25
2.3.3 Dudak Hareketleri.....	26
2.3.3.1 Dudak tâliminin önemi.....	27
2.3.3.2 Dudak hareketleriyle ilgili esaslar.....	28
2.3.4 Sesin Yükseltilmesi ve Sesin Alçaltılması.....	29
2.3.4.1 Raf-ı savt yapılması gereken yerler	30
2.3.4.2 Hafd-ı savt yapılması gereken yerler	32
2.4 Temsîlî Okumaya Katkı Sağlayan Unsurlar.....	35
2.4.1 Tecvîd	35
2.4.2 Tefsîr.....	36
2.4.3 Arapça ve Belâgat.....	37
2.4.4 Sesi Doğru Kullanma Sanatı.....	39
2.4.5 Psikoloji ve Sosyoloji Bilgisi.....	40
3. TİLÂVET ÂDÂBI	42
3.1 Âdâb ve Tilâvet Âdâbı Kavramları	42
3.2 Kur'an Okumada Âdâba Riayetin Gerekliliği.....	44
3.3 Kur'an Tilâvetinin Zâhirî Âdâbı.....	45
3.3.1 Okuyucunun Okuma Sırasındaki Durumu.....	47

3.3.2	Talebe ve Öğreticinin Uyması Gereken Âdâb	48
3.3.3	Kırâatin Miktarı ve Müstehapları	53
3.3.4	Hatim İndirme ve Kur'an Okuma İçin En Uygun Vakitler	56
3.3.5	Tahzîn	59
3.3.6	İstiâze ve Besmele	62
3.3.7	Kur'an'ı Güzel Sesle Okuma	66
3.4	Kur'an Tilâvetinin Bâtînî Âdâbı.....	67
3.4.1	Kelâmullah'ın Yüceliğini Anlamak ve Sahibine Saygı Göstermek	68
3.4.2	Kalbin Kur'an'a Odaklanması/Tedebbür ve Tefekkür	71
3.4.3	Tahsîs	79
3.4.4	Teessür	80
3.4.5	Terakki	83
3.4.6	Teberrî.....	84
3.5	Tilâvet Âdâbının Temsîlî Okumaya Katkıları Bakımından Değerlendirilmesi.....	86
4.	SONUÇ	89
	KAYNAKLAR	92

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

a.s.	: aleyhisselam
b.y.	: Basım Yeri Yok
bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
PAÜİFD	: Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.a.v.	: sallallahü aleyhi ve sellem
sad.	: Sadeleştiren
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzerleri
vd.	: ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı Yok
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm ilk emri oku olan ve bu okuma şeklinin tertîl üzere olmasını vurgulayan ilâhi bir kitaptır. Tertîl ile okumanın en bariz özelliği ise tefekkürü amaçlayan bir okuma olmasıdır. Bu münasebetle Kur'an tilâveti anlama, düşünme ve uygulamaya yönelten bir biçimde yapılmalıdır. Binaenaleyh Resûlullah'ın (s.a.v.) Kur'an'ı güzel bir ses tonuyla okuması ve sesini etrafındakilerin duyacağı bir tonda, yer yer yükseltip alçaltarak, hüzünlü ve duygulu bir üslupta kullanması; düşünmeye ve muhakeme etmeye yönelten bir okuyuşun ilkelerini içerir tarzdadır. Dolayısıyla tilâvetin hep aynı tonda kullanımıyla tekdüze bir okuma sunmamalı aksine manayı temele alan, manaya göre sesin yükseltip alçaltıldığı tarzda olmalıdır. Ses tonu ise temsîl ilkelerine göre belirlenir.

1.1 Araştırmanın Konusu Amacı ve Önemi

Çalışmamız giriş bölümünden hariç iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında ilk olarak araştırmanın konusu, amacı ve önemi üzerinde durulmuş, daha sonra da araştırmanın metodu ve kaynakları belirtilmiştir.

Birinci bölümde temsîlî kırâat ana başlığı altında kavramsal çerçeve, temsîlî kırâatin tilâvet tarihindeki yeri ve önemi, temsîlî kırâatin esasları, temsîlî okumaya katkı sağlayan unsurlar ele alınmıştır.

İkinci bölümde tilâvet âdâbı ana başlığı altında âdâb ve tilâvet âdâbı kavramları, Kur'an okumada âdâba riayetin gerekliliği, Kur'an tilâvetinin zâhirî âdâbı, Kur'an tilâvetinin bâtınî âdâbı ve tilâvet âdâbının temsîlî okumaya katkıları bakımından değerlendirilmesi konuları işlenmiştir.

Birinci bölüm ve ikinci bölümü oluşturmak için öncelikle temsîl ve Kur'an âdâbının yer aldığı kaynaklar tespit edilmiştir. Bu kaynaklar ışığında tezin içeriği oluşturulmuştur. Daha sonra tespit edilen kaynaklar doğrultusunda tilâvet âdâbı ve temsîlî kırâat araştırılmıştır. Tezimizde mahrec, idgam gibi tecvîd konuları ve kırâat ile ilgili usul mevzuları ele alınmamıştır. Temsîlî kırâatin ön plana çıkarılarak daha iyi

anlaşılması adına tilâvet âdâbı ile ilgili kaynaklara da müracaat ederek, tilâvet âdâbı doğrultusunda temsîlî kırâat açıklanmaya çalışılmıştır. Yalnız tilâvet âdâbı üzerine yazılan birçok eserin bulunması çalışmayı kolaylaştırırken temsîlî kırâat ile ilgili çok fazla kaynağın olmaması çalışmayı zorlaştırmıştır. Bu nedenle ulaşılan kaynaklar doğrultusunda konu neticeye kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Allah Teâlâ, indirmiş olduğu bu kitabı, Arap dilinin tüm inceliklerini ve özelliklerini kapsar bir biçimde Resûlullah (s.a.v.) aracılığıyla bütün beşere duyurmak istemiştir. Bu sebeple onda insanların kullanmış oldukları her türlü ifade mevcuttur. Kısaca Kur'an bir ifadeler manzumesidir.¹ Kullanılan cümleler, anlatılmak istendikleri hedeflere ve gayelere uygun bir tarzda gerçekleştirilmelidir. Bunu da temsîlî kırâat kaideleri sağlamaktadır. Literatürde Ali Rıza Sağman'ın (ö. 1889/1965) *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, Remzi Ateşyürek'in (ö. 2023) *Kur'an Tilâvetinde Tecvîd ve Temsîl*'i gibi bazı çalışmalar bulunmaktadır. Kur'an okuma âdâbı hakkında da gerek Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (ö. 386/996) *Kûtü'l-kulûb*'u, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâ'sı* ve Kimyâ-yı Sa'âdet'i, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *et-Tıbyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'an*'ı, İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr*'i, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân*'ı gibi kitaplarının ilgili bölümlerinde gerekse Ali Yılmaz'ın "Tilâvet Âdâbı", Akif Aydın'ın "Kur'an-ı Kerim Okumanın Ve Dinlemenin Fazilet Ve Adabı" gibi çalışmalarda önemli bilgiler bulunmaktadır. Ancak her iki konu da literatürde birbirlerinden bağımsız olarak çalışılmışlardır. Bu bakımdan Kur'an'ın anlaşılabilir okunmasını hedefleyen temsîlî kırâatin daha bilinçli ve içerikli olmasını sağlayıcı kaideler olan tilâvet âdâbıyla desteklenmesi, büyük önem ifade etmektedir. Çalışmamız, Kur'an'ı anlayarak okumaya müteveccih olan bu iki disiplini birleştirerek literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir. Dolayısıyla çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı ve farkındalık oluşturacağı düşünülmektedir.

1.2 Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan "literatür taraması" ve "içerik analizi" yöntemleri kullanılmıştır. Araştırma tilâvet âdâbı ve temsîlî okuma üzerine inşa edileceği için araştırma evrenini Kur'an ve âdâb kaynakları oluşturmuştur. Veriler

¹ Musa Özdağ, *Duygular ve Düşünceler* (Ankara: Altınordu Yayınları, 2021), 144.

akademik bilgi merkezlerinden, ulusal tez ve makale merkezlerinden, konuyla ilgili yazılmış kaynak kitaplardan elde edilerek bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Araştırmada ilk olarak temsîl konusu ve çalışmanın diğer yarısını oluşturan tilâvet âdâbı ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra konu ile ilgili içerik oluşturulmuştur. Kur'an'ı anlayarak okumaya yönelik olan bu iki disiplin birleştirilmeye çalışılmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'den, temsîl üzere okunacak âyetlerin tespitinde büyük oranda yararlanılmıştır. Özetle araştırmada tilâvet âdâbı ele alınarak temsîlî okumaya katkısı olup olmadığı değerlendirilerek analiz edilmiştir. Çalışma giriş ile birlikte üç bölümden oluşmaktadır. Araştırmada *İSNAD atıf sistemi 2. Edisyon* dipnot sistemi kullanılmıştır.

Araştırmada temsîlî okumaya ve tilâvet âdâbına değinen eserlere sıkça başvurulmuştur. Tilâvet âdâbı için Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (ö. 386/996) *Kûtü'l-kulûb*'u, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâ'sı* ve *Kimyâ-yı Sa'âdet*'i, Nevevî'nin (ö. 676/1277) *et-Tıbyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*'ı, İbnü'l-Cezerî'nin (ö. 833/1429) *en-Neşr*'i, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-İtkân*'ı; temsîlî kırâat için Ali Rıza Sağman'ın (ö. 1889/1965) *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, Remzi Ateşyürek'in (ö. 2023) *Kur'ân Tilâvetinde Tecvîd ve Temsîl*'i, Musa Özdağ'ın (ö. 2023) *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler*'i, İsmail Karaçam'ın *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okuma Kâideleri*, Ramazan Pakdil'in *Ta'lim Tecvîd ve Kırâat*'ı sıkça başvurulmuş kaynaklardır. Bunların haricinde başka kaynaklara da müracaat edilerek araştırmaya katkı sunmaları sağlanmıştır.

2. TEMSİLÎ KIRÂAT

Kur'ân-ı Kerîm'in Allah kelâmı olması hasebiyle cezbedici bir yönü vardır. Fem-i muhsin sahibi bir kişinin çehresi, güzel sesi, iştîyakı ve ruhuyla âyetleri mana ve gayelerine uygun tilâvet etmesiye kulağı etkilediği gibi gönlü de okşar ve neticede etkiler ve hayran bırakır. Temsîl, tilâvet ve tecvit ise bu tür okuyuşun temellerini oluşturur. Temsîl âyetlerin manalarına göre eda edilişini sağlarken, tilâvet Kur'an'ın doğru anlaşılmasında âdeta mihenk taşı gibidir. Tecvit ise Kur'an'ın fesahatini ve belâgatini ortaya koymaya yardımcıdır. Kur'an sakın bir hâl üzere akıl ve gönül vererek, âyetler üzerinde düşünerek tilâvet edilip dinlenildiğinde daha etkili olur. Binaenaleyh Kur'an okuyucusunun kelimeleri mahrecinden kaydırmadan manayı anlayıp duyurarak hoş bir eda ve seda ile Kur'an'ı tilâvet ettiğinde mana dinleyenlerin de zihninde canlanacak ve gönüllerine tesir edecektir. Bu hususun önemine binaen bu bölümde temsîlî kırâat ve onun ilkeleri belirlenmeye çalışılacaktır.

2.1 Kavramsal Çerçeve

Kur'an okuma şekilleri farklı kavramlar ile ifade edilmiştir. Bunlar kırâat, tertîl ve tilâvet kavramları olup asılları itibariyle Kur'ânî kavramlardır. Temsîlî kırâat da Kur'an okurken sese kazandırılan bazı keyfiyetleri içermesi bakımından Kur'an okumayı ifade eden kavramlar arasına dâhil edilebilir. Burada zikri geçen kavramlar üzerinde durulacaktır.

2.1.1 Kur'an'da Kur'an Okumayı İfade Eden Kavramlar

Kur'an'da okumayı ifade eden farklı kavramlar vardır. Bunlar kırâat, tertîl, tilâvet, ders ve ümniyye kavramlarıdır.² Bunlar arasında okumayı ifade bakımından daha çok kullanılanlar ise tilâvet, tertîl ve kırâat kavramlarıdır. Dolayısıyla burada bahsedilen bu üç kavram incelenecektir.

² Nazife Vildan Güloğlu, *Kur'ân-ı Kerîm'de Tilâvet* (Bursa: Emin Yayınları, 2020), 87.

2.1.1.1 Kırâat

Kırâat kelimesi, “قرأ” kökünden türemiş bir mastardır. “الْقِرَاءَةُ” kavramı sözlükte “toplamak, okumak, tilâvet etmek, telâffuz etmek, Kur’an’ı usul ve kurallarına göre okumak”³ anlamındadır. Aynı kökten gelen Kur’an “الْقُرْآنُ”⁴ masdarı da kırâat kelimesi ile eş anlamlıdır.⁵ Kırâat lafzı, aynı bu hâliyle Kur’an’da bulunmamaktadır. Fakat kırâat kelimesinin türediği “قرأ” kökü Kur’an’da çeşitli yapılarda 88 defa geçmektedir. Bunlar 70 yerde “قُرْآنٌ” şeklinde, 17 yerde farklı fiil yapılarında, bir yerde ise “قُرُوءٌ” şeklindedir.⁶ Terim olaraksa, Kur’an kelimelerinin okunuşlarını ve okunuş farklılıklarını rivayet edenlere nispet ederek bildiren ilme denir.⁷

“قرأ” kökünün Kur’an’da 17 yerde farklı yapılarda geçtiği yukarıda dile getirilmişti. Bunlar içinde ilk vahyin başlangıç kelimesi olan “إِقرأُ” ayrı bir önem arz etmektedir. Burada “قرأ” kökünün hangi anlamda kullanıldığı ve hepsinden öte ilk muhatabın nasıl anladığı mühimdir. Kaynaklarda geçtiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) “إِقرأُ” emrine, “مَا أَنَا بِقَارِيٍّ” şeklinde cevap vermiştir.⁸ Verdiği cevap Hz. Peygamberin (s.a.v.) “إِقرأُ” emrinden ne anladığını açıklaması açısından önemlidir. Kaynaklarda “مَا أَنَا بِقَارِيٍّ” sözünün ne anlama geldiği ve cümledeki “مَا”nın olumsuzluk mu veya soru edatı mı olduğu konusunda çeşitli açıklamalar yapılmıştır. Genel görüşe göre “مَا” olumsuzluk ifade eder ve bu durumda “Okumuş değilim” manasındadır. “مَا أَحْسِنُ أَنْ أَقْرَأُ” rivayeti de bunu destekler. Bununla beraber “كَيْفَ أَقْرَأُ” ve “مَدًا أَقْرَأُ” rivayetlerinin de bulunduğu, buna göreyse “Ne okuyayım?” anlamının da çıkarılabileceği beyan edilmiştir.⁹

³ Ebü't-Tâhir Meccüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît* (b.y.: Dâru'l-Fikir, ts.), 3/578; İbn Manzûr Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: y.y., ts.), 1/128; Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2016), 593.

⁴ Kur'an kelimesinin kökü konusunda iki farklı görüş vardır. Burada ele alınan bir görüştür. Diğer görüş ise Ebü'l-Hasan el-Eş'arî ve bir grup âlime göre bu kelime “قرن” kökünden türemiştir. Ayrıntı için bk. Abdülhamit Birişik, “Kur'an”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/383-388.

⁵ Abdülhamit Birişik, “Kıraat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/425-432.

⁶ Güloğlu, *Kur'an-ı Kerim'de Tilâvet*, 88.

⁷ Nihat Temel, *Kırâat Ve Tecvîd İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2020), 102; Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 386.

⁸ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Zühayr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “Bedülvahy”, 3; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, ts.), “İmân”, 252.

⁹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/24; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-sâri şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Abdulazîz el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416/1996), 1/89.

Fahredden er-Râzî (ö. 606/1210) ise konu ile ilgili şu görüşünü bildirmiştir: “Âyette, “oku” tabiri ile “Kur’an oku” anlamı kasdedilmiştir. Nitekim “okuma-kırâat”, yalnız Kur’an hakkında kullanılır.¹⁰ Çünkü Allah, “*O hâlde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.*”¹¹ ve “*Biz onu, insanlara aralıklarla okuyasın diye okumaya elverişli bölümlere ayırdık, peyderpey indirdik.*”¹² buyurmaktadır.¹³

“قرأ” kökünün fiil yapısında geçtiği bazı âyetlerde, okunan âyetlerin karşısında, muhatabın alması gerektiği durumu beyan etmesi açısından önemlidir. Resûlullah’ın (s.a.v) şahsında tüm Müslümanların mevzu ile ilgili olarak eğitildikleri görülür. Örneğin *فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* “*O hâlde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.*”¹⁴ âyetinde bu eğitimin temellerinden biriyle karşılaşılır. Bu da, okunan metnin sessiz bir şekilde takip edilmesidir. Râzî’nin açıklamasına göre İbn Abbas (ö. 68/687-88) “Bu âyetin nüzûlünün ardından Cebrâil vahiy getirdiğinde, Resûlullah (s.a.v.) başını öne eğerek vahyi dinlerdi. Onun gitmesinin ardından da, gelen âyetleri okumaya başlardı.” demiştir.¹⁵ *وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ* “*Kur’an okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız.*”¹⁶ âyetinde ise Kur’ân-ı Kerîm okunduğunda susarak dinlemenin gereği vurgulanarak bunun sonucunda muhatabın rahmete nâil olacağı belirtilmiştir.¹⁷ Şöyle ki ikinci temel esas okunan Kur’an’ı dinlemek ve susmaktır. Daha sonraki esas ise okunan âyetlerin gereğini yapmaktır. Bu esasa da *وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ* “*Kendilerine Kur’an okunduğu zaman saygıyla yere kapanmıyorlar.*”¹⁸ âyeti ile işaret edilmektedir. Görüldüğü üzere bu âyetlerde “قرأ” kökü, Kur’an’ın okunması anlamında kullanılmıştır.¹⁹

Tekrar “قرأ” kökünün ‘Kur’an okumak’ anlamında kullanıldığı âyetlerin bir kısmında, Kur’an okuma kurallarının içerdiği görülmektedir. Örneğin *فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنْ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ* “*Kur’an okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın*”²⁰

¹⁰ Ebû Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *Mefâtihu’l-ğayb* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1401/1981), 32/13.

¹¹ *Kur’an Yolu* (Erişim 16 Mayıs 2024), el-Kıyâmet 75/18.

¹² el-İsrâ 17/106.

¹³ Güloğlu, *Kur’ân-ı Kerîm’de Tilâvet*, 97.

¹⁴ el-Kıyâmet 75/18.

¹⁵ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 30/225.

¹⁶ el-A’râf 7/204.

¹⁷ Râzî, *Mefâtihu’l-ğayb*, 15/107.

¹⁸ el-İnşikâk 84/21.

¹⁹ Güloğlu, *Kur’ân-ı Kerîm’de Tilâvet*, 100-101.

²⁰ en-Nahl 16/98.

âyetinde Kur'an okunmaya istiâze ile başlanması emredilmiştir.²¹ وَقُرْآنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكُثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزِيلًا “Biz onu, insanlara aralıklarla okuyasın diye okumaya elverişli bölümlere ayırdık, peyderpey indirdik.”²²âyetinde ise Kur'an'ın rahatlıkla ezberlenmesi ve iyi anlaşılması için²³ tertîl üzere²⁴ ağır ağır²⁵ okunması tavsiye edilmiştir.

Buraya kadar “قرأ” kökünün Kur'an'da kullanımı görülmeye çalışıldı. Şimdi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu kelimeyi nasıl kullandığına dair hadis-i şeriflerde “قرأ” köküne bakılacaktır. Örneğin bir seferinde Resûlullah (s.a.v.), “Ümmetimin en iyi okuyanı Übey b. Kâ'b'dır.” buyurmuştur. Bu hadis-i şerifte geçen “أَفْرَأُ” kavramı ‘Übey’in ya özel bir meclisin içinde ya da belli bir zamanda Kur'an'ı en iyi bilen kimse olduğu’ anlaşılmıştır. Veya kelimenin ‘kırâati en iyi olan veya ezberi fazla olan’ manalarına gelebileceği beyan edilmiştir.²⁶ İbn Abbas’ın rivayet ettiği bir hadiste ise “إِنَّهُ كَانَ لَا يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ” şöyle ki “Resûlullah (s.a.v.), öğle ve ikindi (namazlarında) okumazlardı.” şeklinde geçmiştir. Cümledeki “لَا يَقْرَأُ” kelimesi “açıktan kırâat etmezdi” şeklinde anlaşılmıştır.²⁷

Tespit edildiği kadarıyla Kur'an'da ve hadislerde “قرأ” kökü, sözlük anlamlarında özellikle ‘okumak’ manasında kullanılmıştır. Arapça’da “قرأ” kökü, ilk ‘toplamak’ manasında kullanılmıştır. Daha sonra ‘harfleri ve kelimeleri birbirine ekleyerek toplu şekilde söylemek’ anlamında olmak üzere, ‘toplamak’ manasından uzaklaşmadan ‘okumak’ anlamında kullanılmıştır.²⁸

2.1.1.2 Tertîl

Tertîl kavramı, “رَتَلَ” kökünden türeyen tef’îl bâbında bir mastardır. Mâzisi “رَتَلَ”; muzârisi “يَرْتَلُ”; mastarı “رَتَلًا” şekliyledir. Sözlüklerde “رَتَلَ” kökünün ‘bir şeyin

²¹ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn/Tefsîrû'l-Mâverdî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'ilmiyye, ts.), 3/212.

²² el-İsrâ 17/106.

²³ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.), 3/269.

²⁴ Ebû Câ'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1408/1988), 15/179.

²⁵ Beyzâvî, *Envâru't-tenzîl*, 3/269.

²⁶ Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009), 2/429.

²⁷ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, 2/429.

²⁸ Güloğlu, *Kur'ân-ı Kerîm'de Tilâvet*, 105.

güzelliği ve hoşluğunu' ifade etmesi için kullanıldığı görülür. Örneğin “تَعَزَّرَ رَتِّلٌ” tabiri, ‘düzeni mükemmel diş’ demektir. Aynı şekilde ‘dişlerin beyazlığı ve sağlığı’ bu kavram ile ifade edilmiştir. Araplar, ‘bir kişinin dişlerinin arası açık’ anlamında “رَجُلٌ رَتِّلٌ” ifadesini kullanmışlardır. “كَلَامٌ رَتِّلٌ وَرَتِّلٌ” kullanımıysa, “acele etmeden söylenmiş hoş söz” anlamına gelmektedir.²⁹ Zemahşerî (ö. 538/1144), bu kavramın ‘Kur’an okumayı ağır ağır, her bir harfin hakkını vere vere, en güzel şekliyle yaptı’ anlamında mecazi bir manada kullanıldığını belirtmektedir.³⁰ Açıklamalardan anlaşıldığı üzere kavram öncelikle maddi şeylerin hoşluk ve güzelliği için kullanılmıştır. Daha sonralarıysa kelimelerin güzelliği için kullanılmış olup, Kur’an’daki kullanımı da bu soyut manada olmuştur.³¹

Hz. Ali’ye (r.a.) göre tertîl “Harflerin tecvîdi, yani sıfat ve mahreçlerine göre okunması ve vakıfları yani durulacak yerleri bilmektir.”³² İsfahânî (ö. 5./11. yy. ilk çeyreği), “رَتِّلٌ” kavramının ‘bir şeyin nizamlı bir şekilde toplanıp sıralanması’ manasına geldiğini ifade ederek ‘tertîl, kelimeyi ağızdan sühûletle, düzgün şekilde çıkarmak, telaffuz etmektir’ şeklinde açıklamaktadır.³³

Kırâat alanında tertîl, Kur’ân-ı Kerîm’i tane tane, yavaş yavaş hata yapmadan, harf ve hareketleri açığa çıkararak yani tebyîn ile okumak demektir. Bu okuyuşun beyaz, araları açık, hoş sıralı dişlere benzetilmiş; bu durumunsa papatya çiçeğini andırdığı ifade edilmektedir.³⁴

Zerkeşî (ö. 794/1392), her bir müslümanın Kur’an’ı tertîl ile okuması gerektiğini söyler. Tertîl’in terim manasını ise şu şekilde ifade eder: “Kur’an’ın lafızlarını kalın telaffuz etmek, harfleri belirgin çıkarmak, Kur’an’ın içeriğine ulaşmak için tefekkür ederek açık ve düzgün bir şekilde okumak, nefes alma sırasında idgam yapılması

²⁹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn müretteben alâ hurûfî'l-mu'cem*, thk. Abdulhamîd Hendâvî (Beyrut: Dâr'ul-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2002), 2/96; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 11/265.

³⁰ Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnussûd (Beyrut: Dâr'ul-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1998), 1/321.

³¹ Seyyid Ahmed Abdülvâhid, “Kur’ân-ı Kerîm’de Okuma (Kıraat) Lafızları”, çev. Ali Akpınar, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Aralık 1998), 217.

³² Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr*, thk. Hâlid Hasan Ebu'l-Cûd (Cezayir: Dâru'l-Muhsin li'n-Neşri ve't-Tevzi', 1437/2016), 1/166.

³³ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî (Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, ts.), 341.

³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 11/265; Yavuz Fırat, “Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2002), 263.

gereken durumlar haricinde sesi kesmek ve idgam yapılması gerekmeyen durumlarda harf harfe katmamaktır. Tüm bunlar tertîlin alt sınırlarıdır.³⁵ Yine Zerkeşî, tertîl kavramını tilâvet edilen âyetlerin manalarına göre okunması, anlamına geldiğini örneğin tehtit içeren bir âyet okunurken tehdit eden kişi tavrıyla eda etmesi gerektiğini, yüceltme ifade eden bir âyetinse tâzim içerisinde tilâvet edilmesinin uygun olacağını belirtmektedir.³⁶

İbnü'l-Cezerî, “Tertîl, acele etmeden durup düşünerek kelimeleri arda arda söylemek anlamına gelen “تَرْتِيلٌ” fiilinin mastarıdır.”³⁷ şeklinde ifade etmektedir. Bu gibi tarifler, öncelikle kırâatin zâhiri diyebileceğimiz söz ve ses kısımlarına yönelik olarak tilâvetin niteliği öne çıkarılmakta ve tecvit ilminin kurallarını noksansız yerine getirilmesi beyan edilmektedir.³⁸ Yalnız, tilâvetin düzgün yapılmaya çalışılması ve teennî ile okunmasının istenmesi, mananın anlaşılması içindir. Gazzâlî'nin de ifade ettiği gibi Kur'an'ı okumaktan maksat tefekkürdür. Ağır okumaksa buna yardımcı olur.³⁹ Nitekim Ümmü Seleme'nin (r.a.) Kur'an okuyuşunu Resûlullah'a (s.a.v.) benzeterek harfleri belli ede ede ve açık açık okuduğu rivayet edilir.⁴⁰

Yine M. Tayyip Okiç tertîl kavramını, “Kur'an'da her bir harfin hakkını vererek belli etmek ve acele etmeden okumak, yani harf harf tilâvet etmektir.” şeklinde açıklamaktadır.⁴¹ Yapılan tanımlara göre tertîl kavramı ile ilgili iki temel özellikten bahsedilebilir. Birincisi harflerin düzgün çıkarılarak acele etmeden okunması ve durulması gereken yerlerde durulmasıdır. İkincisi ise yavaş yavaş tilâvet edilirken mana üzerinde düşünülerek ibret alınmasıdır. Bu açıdan denilebilir ki tertîl hem düzgün okunmayı hem de manayı düşünmeyi ve anlamayı içeren bir kavramdır.⁴²

³⁵ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısri ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l- Fadl İbrâhîm (Kâhire: Dâru't- Tûrâs, ts.), 1/449-450.

³⁶ Bu konu hakkında geniş izah için bk. Zerkeşî, *el-Burhân*, 1/450-455.

³⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/165.

³⁸ Fırat, “Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması”, 264.

³⁹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, thk. Zeynüddîn Ebû'l-Fadl el-İrâkî (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1426/ 2005), 327.

⁴⁰ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *es-Sünen*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Dâru İhyâi tûrâsi'l-arabî, ts.), “Fedâ'îlu'l-Kur'ân”, 46.

⁴¹ Tayyip Okiç, *Tefsîr ve Hadîs Usûlünün Bazı Meseleleri* (İstanbul: Nûn Yayınları, 1995), 87; Muhammed Coşkun, “Kıraatten Tilâvete: Bir Kur'an Okuma Pratiği Olarak Tilâvet Üslûbunun Mahiyeti Üzerine”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim 2023), 724.

⁴² İrfan Çakıcı, “Kur'an Tilavetinde Nitelik Sorunu”, *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2018), 157.

Şayet Kur'an okuyan kişi, âyetler üzerinde düşünüyor ve ibret alıyorsa tertîl üzere okuyor demektir.

Tertîl kavramı mastar olarak Kur'an'da iki yerde geçmektedir. İlk geçtiği yer Müzzemmil sûresidir. Âyette şöyle geçer. *أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* “Veya bunu biraz artır, Kur'an'ı tane tane, hakkını vererek oku.”⁴³ Birçok müfessir “*وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا*” ifadesini geniş şekilde değerlendirmişlerdir. Buna göre “*وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا*” cümlesini, Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723) Kur'an'ın harf harf okunması şeklinde ifade etmiş ve Resûlullah'ın (s.a.v.) kırâat şekliyle ilgili de “Âyet âyet tertil ederdi” rivayetini nakletmiştir. İbn Abbas'a göreyse âyet, “Tebyîn ile açık açık oku!” manasına gelmektedir. Ebû İshak ise İbn Abbas'ın sözünde geçen tebyîni kelimesini şöyle izah etmektedir: “Tebyîn okuyuşta acele edildikçe yerine getirilemez. Zira tebyîn, tüm harflerin açık şekilde telaffuz edilerek okunuş haklarının verilmesiyle olur.” İbn Mücâhid (ö. 324/936) tertîli “aklederek kırâat etmek”;⁴⁴ Taberî ise “ağır ağır, açık ve anlaşılır okunmak” şeklinde tevil etmişlerdir.⁴⁵ Ebu'l-Abbâs da “Bildğim kadarıyla tertîl; tahkîk,⁴⁶ tebyîn⁴⁷ ve temkîn⁴⁸ demektir.” demiştir.⁴⁹

Kurtubî (ö. 671/1273) âyetin “Kur'an tilâveti sırasında acele etme! Onu tane tane, açık açık ve anlamlarını düşünerek oku!” manasına geldiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tilâvet sırasında ağlayan kimse için ‘İşte tertîl budur.’ buyurduğunu,⁵⁰ Mücâhid'in ise “İnsanlardan tilâveti Allah'a en sevimli olanı, aklını en çok kullananıdır.” dediğini rivayet etmiştir. Yine onun bildirdiğine göre Ebu Bekir b. Tahir (ö. 330/941), bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şunları dile getirmektedir: “Allah'ın hitabının hikmetlerini düşün! nefsinle hükümlerini uygulamayı, gönlünle manalarını anlamayı, sırrınla da ona yönelmeyi iste!”⁵¹

⁴³ el-Müzzemmil 73/4.

⁴⁴ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 21/322-323.

⁴⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmi'u'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî (Kahire: Merkezu'l-buhus ve'd-dirasatil-arabiyyeti'l İslamiyye, 1422/2001), 23/362-363.

⁴⁶ Her bir harfin hakkını vererek, bir harfi diğerine karıştırmadan pare pare okumaktır. Bk. Temel, *Kırâat Ve Tecvîd Istılahları*, 155.

⁴⁷ Fasih bir şekilde okumak. Detaylı bilgi için bk.

⁴⁸ Bir şeyi ölçülü, ağırbaşlılıkla yapmak.

⁴⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11/265.

⁵⁰ Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, *el-Musanneffî l-ehâdîss ve'l-âssâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 7/226.

⁵¹ Kurtubî, *el-Câmi'*, 21/322-323.

Tertîl kavramının ikinci geçtiği yer ise Furkân sûresidir. Âyette inkâr eden kimselerin, “Kur’an ona toptan indirilseydi ya!” sözleri ifade edildikten sonra buna karşılık olarak “Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik.”⁵² şeklinde cevap verilmiştir. Özetle müfessirlerin görüşlerini bildirecek olursak: “Senin ve müminlerin gönlüne yerleştirelim veya Kur’an’da geçen hikmetler ile gönlüne sebat verelim⁵³ ve seni yüreklendirelim diye⁵⁴ ağır ağır okuduk” şeklinde açıklarlar.

Zemahşerî, burada ki anlatımın ‘bir âyetin ardından diğer âyeti ve bir durağın ardından başka durak takdir ettik’ anlamında olabileceği gibi ‘tertîl üzere okunmasını buyurduk’ tarzında da anlaşılabileceğini ifade etmiştir.⁵⁵

Sonuç itibariyle âyette yer alan tertîl kavramının Kur’an’ın kısım kısım nüzûlü ile indirilişi sırasındaki okunuş niteliğiyle ilişkisi vardır. İbnü’l-Cezerî’nin de açıklamasıyla tertîl, Kur’an’ın nüzûlü sırasındaki okunuş biçimidir.⁵⁶ Resûlullah da (s.a.v.) tertîl ile okumuş ve Allah’ın Kur’an’ı nüzûl ettiği gibi okunmasını sevdiğini bildirmiştir.⁵⁷

Netice itibariyle tertîl, Kur’an’ı daha iyi kavramayı sağlayan bir okuyuş biçimidir. Kur’an’ın gerektiği şekilde anlaşılıp emirleri doğrultusunda bir yaşam sürülmesi için tertîl üzere indirilmiş ve okunması emredilmiştir. Bu üslup üzere okumada, okunan âyetlerin daha iyi düşünülmesi ve kavranmanın sağlanması için seslendirme ve telaffuzun çok dikkatli ve itina ile yapılması istenir. Yani tertîl ile okumada yalnız telaffuza özen yoktur. Bu nedenle tertîl, kırâat ilminde ‘medlere hakkını vermek, hemzeyi hakkıyla okumak, harekeyi tam yapmak, harfleri birbirine karıştırmadan tek tek çıkararak yavaş yavaş okumak’⁵⁸ manasına gelen tahkîk okuyuşundan

⁵² el-Furkân 25/32.

⁵³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, thk. Mecdî Basellûm (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1426/2005), 8/24.

⁵⁴ Ma’mer b. el-Müsennâ et-Teymî Ebû Ubeyde, *Mecâzî’l-Kur’ân*, nşr. M. Fuad Sezgin (Kâhire: Mektebetü’l-Hâncî, ts.), 2/32; Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed Mâverîdî, *en-Nüket ve’l-’uyûn/ Tefsîrû’l-Mâverîdî*, thk. Seyyid Abdûlmaksud b. Abdurrahim (Beyrût: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 4/144.

⁵⁵ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fî vücûhi’t-te’vîl* (Beyrût: Dâr’ul-Ma’rife, 1430/2009), 3/745.

⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/165.

⁵⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/165.

⁵⁸ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, el-İtkân fî ulûmi’l-Kur’an, thk. Ebu’l-Fadl İbrâhim (Kahire: Vizâretü’l Şuunü’l İslamiyye ve’l Evkaf, 1387/1967), 1/312.

düşündürmeye sebep olması yönüyle ayrı tutulmuştur.⁵⁹ Bu konu hakkında Suyûtî, şu görüşü aktarır: “Tahkîk; eğitim ve alıştırma içindir. Tertîl ise düşünüp, tefekkür etme ve hüküm çıkarmak içindir. Bu nedenle her tahkîk aynı zamanda tertîldir lakin her tertîl, tahkîk değildir.”⁶⁰ Yani ağır ağır ve teennî ile okuma konusunda iki terimde ortaktır ama tedebbür, tefekkür ve hüküm çıkarma yönüyle tertîl diğerlerinden ayrılmaktadır.⁶¹

2.1.1.3 Tilâvet

Kur'an'da sıklıkla kullanılan bir kavram olan tilâvet/ تِلَاوَةٌ kavramı ise telâ-yetlû/ تَلَا-يَتْلُو kökünden mastar bir kavramdır. Tilâvet/ تِلَاوَةٌ şeklindeki mastarı, özellikle ‘okumak, kırâat etmek’ manasında kullanılmıştır.⁶² Sözlükte “peşi sıra, ardından, uymak, tâbi olmak”⁶³ gibi manalara gelmektedir. Kavram olarak ise “Kur'an'ı, güzel sesle ve usulüne göre okuma, okunma”⁶⁴yı belirtmektedir. İstilah olarak ise “Kur'an'ı hem okumak özellikle de emir ve yasaklarını, teşvik ve uyarılarını hayata geçirmek amacıyla Allah'ın kitabına uymak” anlamına geldiği gibi “manasını anlayarak gerekeni yapmak üzere onu tecvit ve tertil üzere dikkatlice okumak” şekliyle de tarif edilmektedir.⁶⁵

İbn Manzûr (ö. 711/1311) “تَلَا يَتْلُو تِلَاوَةً” lafzını “قَرَأَ يَقْرَأُ قِرَاءَةً” fiiliyle açıklayarak “tilâvet” kelimesinin bazılarının tüm okumalar için kullanılan genel bir ibare olduğunu bildirmelerine karşılık “Kur'an okumak” için kullanılan has bir kelime olduğuna vurgu yapmaktadır.⁶⁶

⁵⁹ Güloğlu, *Kur'an-ı Kerim'de Tilâvet*, 114.

⁶⁰ Süyûtî, *el-İtkan*, thk. Ebu'l-Fadl İbrâhîm, 1/314.

⁶¹ Yavuz Fırat, *Tecvîd Ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim Ve Kültür Vakfı, 2018), 76.

⁶² Güloğlu, *Kur'an-ı Kerim'de Tilâvet*, 39.

⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/102-105; Abdurrahman Çetin, “Tilâvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/155-157.

⁶⁴ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1292.

⁶⁵ Abdurrahman Çetin, “Tilâvet”.

⁶⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 14/104.

“Tilâvet kelimesinin geçtiği ayetlerin metinleri incelendiğinde bu kavramın daha çok Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Kur’an’ı okumasına yönelik olduğu ve “تَتْلُو”،⁶⁷ “يَتْلُو”،⁶⁸ “تَتْلُو”،⁶⁹ ve “تَلَوْتُهُ”،⁷⁰ fiil kipleriyle kullanıldığı görülmektedir.”⁷¹

Tilâvet kelimesinin geçtiği bazı âyetlere ve onlara yönelik izahlara değinmek gerekirse ilk olarak *اَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ* “*Kitaptan sana vahyedilenleri oku!*”⁷² âyeti örnek verilebilir. Taberî (ö. 310/923) bu âyetteki “tilâvet” kelimesi ile belirtilen okuma emrini “kırâat” kelimesiyle “Kur’an’dan indirileni oku” şeklinde yorumlamıştır. Taberî’nin, mevzubahis kelimeyi “ikra” tabiri ile açıklaması, buradaki fermanın “tilâvet” manasında olduğu değerlendirilebilir.⁷³ İbn Kesîr de bu âyeti, “Allah, Hz. Peygamber’e (s.a.s.) ve müminlere Kur’an’ı tilâvet ve tebliği emretmektedir.”⁷⁴ şeklinde te’vil ederek Taberî’nin yorumuna iştirak etmektedir. Tilâvet kelimesinin geçtiği âyetlerden biri de *رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ* “*Rabbimiz onlara kendi içlerinden, senin âyetlerini okuyacak, kitabı ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder! Şüphesiz yalnız sensin kudret ve hikmet sahibi.*”⁷⁵ şeklindedir. Taberî, buradaki tilâvet kelimesinin, Kur’an âyetlerinin tevâtürle devam ede geldiği gibi değişimden muhafaza edilmesine işaret ederek, lafzî okuma anlamında bir kelime olduğunu dile getirmektedir.⁷⁶ Tilâvet kelimesinin geçtiği bir başka âyet de *فَالَّذِينَ يَذْكُرُوا* “*Kur’an’ı tilâvet edenler hakkı için.*”⁷⁷ beyanıdır. “Müfessirler, buradaki “tilâvet edenler” ifadesinden kastedilen mananın, melekleri⁷⁸ ya da Allah’ın kitabını okuyan herkesi⁷⁹ kapsadığı şeklinde te’vil etmektedirler. Taberî’nin âyette ismi fâil kipiyle yer alan tilâvet kelimesini, Kitab’ı

⁶⁷ el-Bakara 2/129; Âl-i İmrân 3/164; el-Kasas 28/59; el-Cuma 62/2; et-Talâk 65/11.

⁶⁸ Yûnus 10/61; er-Ra’d 13/30; el-Kasas 28/45; el-Ankebût 29/48.

⁶⁹ el-En’âm 6/151; el-Kehf 18/83; en-Neml 27/92.

⁷⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 14/104.

⁷¹ Alican Dağdeviren, “Kur’ân-ı Kerîm’i Okumanın Değeri”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/35 (Haziran 2017), 156.

⁷² el-Ankebût 29/45.

⁷³ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 18/ 407.

⁷⁴ Ebû’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed es-Sellâme (Riyad: Dâru tayyibeti’n-neşr ve’t-tevzi’, 1418/1997), 6/280.

⁷⁵ el-Bakara 2/129.

⁷⁶ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 2/575.

⁷⁷ es-Sâffât 37/3.

⁷⁸ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 19/494-495; İbn Kesîr, *Tefsîr*, 7/5.

⁷⁹ Kurtubî, *el-Câmi’*, 18/1-2.

okuyanlar manasında “kırâat” köküyle ifade etmesi her iki kelimenin de iz düşümlerinin paralelliğine dikkat çekici niteliktedir.”⁸⁰

Kırâat ve tilâvet kelimeleri müfessirler tarafından Kur’an’ı okumak ve birbirinin anlamdaşı olarak tabir edilmiştir. Örneğin, Taberî ve Nesefî (ö. 710/1310) “kırâat” lafzı ile ifade edilen bir âyeti açıklama beyanında tilâvet lafzını kullanmayı yeğlemiştir.⁸¹

Sonuç itibari ile kırâat, tertîl ve tilâvet kavramlarının ortak yanı anlama ve kavramaya yönelik olmasıdır. Yalnız metnin okunmasını değil, anlaşılacak hayata geçirilmesini ifade etmektedir.

2.1.2 Temsîlî Kırâat Kavramı

Temsîl kavramı sözlükte, “benzetmek ve benzetmek” anlamlarına gelen müsûl “مثل” kökünden türemiştir. Bu kavram “benzetme, bir şeyin aynısını yapma, özümleme ve canlandırma” anlamlarına gelmektedir.⁸² İstilah olarak ise, “Kur’an harflerini rollerine, kelimelerini manalarına, âyetleri mefhum ve mantûklarına⁸³ göre okumaya” denir.⁸⁴ Diğer bir ifadeyle Kur’an kelime ve cümlelerini, anlamlarına ve rollerine uygun tarzda münasip bir âda ile yerinde mimik ve hareketler ile okumak demektir.⁸⁵ Kısaca âyetleri, okuyana ve dinleyene özümsetecek şekilde okumak şeklinde de ifade edilebilir.

Yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı üzere temsîlî kırâat şeklinde ifade edilen bir okuma tarzı, âyetlerin manalarının ve işlevlerinin bilinmesi ile elde edilir. Bu da Kur’an tilâvetinde Arapça, tecvîd, vakf ve ibtidâ, tefsir, belagat, musikî, psikoloji vb. ilimlerin derinlemesine olmasa da bir miktar bilinmesi ile gerçekleşebilir. Nitekim

⁸⁰ Dağdeviren, “Kur’ân-ı Kerîm’i Okumanın Değeri”, 157.

⁸¹ Ebu’l-Berekât Abdullah b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl*, thk. Semir Mustafa Rebab (Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1435/2014), 2/384.

⁸² Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtârü’s-Sihâh* (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1986), 257; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 11/610; Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 1252; İsmail Durmuş, “Temsil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/434-435.

⁸³ Mantûk: Anlamların ses türünden remiz ve şekillerini ifade eden bir terimdir. Bk. Ali Rıza Sağman, *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi* (İstanbul: Bahar Yayınları, 1958), 36.

⁸⁴ Sağman, *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, 36.

⁸⁵ Musa Özdağ, “Temsilî Kırâat”, *Feyiz Pınarı* 1 (Aralık 1991), 27; Temel, *Kırâat Ve Tecvîd İstılahları*, 162.

temsîlî kırâate uymak rağbet edilen bir konudur. Nitekim bir Arap atasözünde مَا لَا يُدْرِكُ كُلُّهُ لَا يُدْرِكُ كُلُّهُ “Tamamı idrak edilemeyen şeyin hepsi terk edilmez.” Ne kadarına güç yetiyorsa o kadar yapılmalıdır. Bu sebeple ehl-i Kur’an olabilmek için yukarıda sayılan ilimleri en azından biraz bilmeye ihtiyaç vardır. Okuduğu yerin meal ve tefsirini okuyup anlamaya çalışarak temsîlî okumayı uygulamaya gayret etmelidir.⁸⁶

Temsilde amaç ise anlayarak okumak ve onu dinleyene hissettirmektir. Kur’an’ın anlaşılabilir ve özümseyerek okunması ve bunu yansıtan bir özellik olarak temsîlin kullanılması gönüllere etki eder.⁸⁷ Bu aynı zamanda bir ihlâs işidir. Bu nedenle de az sayıda okuyucu bunda başarılı olmaktadır. Hissettirmek için öncelikle hissetmek gerekir. Nitekim gayesine uygun kullanılmayan her türlü ifade üslup bakımından belâgatli bir anlatımdan yoksundur. Amacına ulaşamayan bu tarz okumalar ise ne yazık ki uyutucu ve bezdirici bir okunuştan uzak kalamayacağı muhakkaktır. Bu nedenle tilâvet anlatımına uygun bir üslup ile eda edilmelidir. Yoksa dinleyicileri usandırıp bıktırmaya hatta Allah muhafaza nefret etmelerine bile sebep olunabilir. Bu ise veballerin en büyüğüdür.⁸⁸

Bu metod Kur’an ve kırâat bilginlerinin evvelden koyduğu kuralların ve açıklamaların isimlendirilişidir. Bu tabiri ilk kullanan ise Ali Rıza Sağman’dır (1889-1965). O “*İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*” adlı kitabının “Temsil Yolları” başlığı altında, temsîlî okumanın kurallarını sıralamıştır. Bu bahis ile ilgili ayrıntılı açıklama ayrı bir başlık altında beyan edilecektir.

Temsîlî okuma bahsinin daha iyi anlaşılması açısından burada konuyla ilgili olarak Mehmet Ali Sarı’nın açıklamalarına yer vermek uygun olacaktır:

“Temsili Okuma İfadesi İle Ne Kast Ettiği”

“Merhum hocamız tecvîd konularını içeren adı geçen eserine yirmi üçüncü ders olarak temsili okuma diye müstakil bir bahis ilave etmiştir. Daha önceki tecvîd ile ilgili eserlerde böyle bir müstakil bahis görülmediğine göre bahsin mübdii (icat edeni) de yine hocamız oluyor. Temsili Okuma tabirini hocamız diriltim yolları diye açıklamıştır. Bir aşrı şerîfî nerelerde yüksek nerelerde düşük tonda (raf-ı savt – hafd-ı savt) okunacağını, âyet aralarında nereden başlanıp nerede durulacağını, tekrar nereden alınacağını tam

⁸⁶ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kırâat*, 229.

⁸⁷ Alican Dağdeviren, “Kur’an Tilâvetinde Temsil”, *Ekev Akademi Dergisi* 35 (2008), 51.

⁸⁸ Özdağ, “Temsîlî Kırâat”, 27.

bilmeden, te'kit, tahsis lâmlarına, nefî edatlarına münasip ses vurgusu yapmadan, lafızlara yüklediği ses hakkında bilgisi olmadan okunan hocamıza göre diriltilmesi gereken ölü tilâvet oluyor. Tabii ki bu ölü–diri tabiri mecâzî mânâdadır. Hocamızın istediği o seviye şüphesiz ki tilâvette ideal seviyedir. Biz de hep onun peşinde olduk/olmaktayız. Her Kur'an tilâvetçisi de öyle, o yolda olmalıdır. Bunun nasıl elde edileceğini, adını Temsili Okuma diye koyduğu bahsin sonunda hocamız, “Bu işte başarı, hiç olmazsa Sarf, Nahiv ve Meânî bilmek, biraz da mûsikî edinmeye bağlıdır. Tilâveti alaylıktan kurtarmak bunlarla mümkün olur.” ifadeleri ile açıklamıştır. Kur'an'ı, ilim ve sanat yetkinliği ile okuma mutluluğuna erme, mevcut ne ise onu yeterli görmeyip, elden geldiğince mükemmeli aramakla ve arama gayretini elden bırakmamakla mümkün olacağına inanmaktayız.”⁸⁹

Mehmet Ali Hoca'nın bu beyanlarından anlaşılacağı üzere Kur'an'ın temsîl üzere okunması, âyetlerin manasını canlandıracağı; bunun başarılmasının ise Arapça, meânî gibi ilimlere bağlı olduğu belirtilmektedir.

2.2 Temsîlî Kırâat'ın Tilâvet Tarihindeki Yeri ve Önemi

Kur'an'ın okunması fazilet bakımından önemli olması kadar çok hassas da bir mevzudur. Bu açıdan Kur'an'ın âdâb ve erkânına uygun bir kırâatin icra edilmesi oldukça kıymetlidir. Temsîlî okuma ise Kur'an tilâvetinin tamamlayıcı bir unsuru olması açısından önemli bir niteliğe sahiptir. Bu sebeple burada temsîlî kırâatin tarihteki yerinin ve öneminin izah edilmesi yerinde olacaktır.

2.2.1 Tilâvet Tarihinde Temsîlî Kırâat

Temsîli kırâat, kelime ve lafızların ifade ettikleri manaların, anlamları doğrultusunda eda edilmesinden ötürü, Kur'an-ı Kerîm'in insanın içyapısındaki tesirine dair bir konudur. Kur'an ve tecvîd ile ilgili kitaplarda temsîl, kurallar ile tespit edilmiş bir şekilde bulunmamaktadır. Fakat uygulama yönünden Resûlullah'ın (s.a.v.) zamanına kadar dayanmaktadır.⁹⁰

Allah'ın, الَّذِينَ اتَّيَّاهُمْ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ “Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, onu hakkını vererek okurlar.”⁹¹ âyetinin hakikatine ilk vasıl olanların başta Resûl-i Ekrem (s.a.v.) olmak üzere, sahâbenin olduğundan şüphe yoktur. Esasen temsîli kısa bir tanımla şu şekilde ifade etmek mümkündür: “Kur'an'ı anlayarak ve yaşayarak tilâvet

⁸⁹ Dr. Mehmet Ali Sarı, *Beyoğlu'nda Bir Hafız Kur'an'la Geçen Bir Ömür* (İstanbul:Timaş Yayınları, 2016), 213.

⁹⁰ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021), 463.

⁹¹ el-Bakara 2/121.

etmek.” Resûl-i Ekrem’in tilâvetinden bahseden hadislerle bakıldığında sesi bazen yükseltip bazen de alçalttığı;⁹² çevresindekilerin duyabileceği bir şekilde kırâat ettiği;⁹³ hüznü ve ağlayarak tilâvet etmeyi söylediği;⁹⁴ Kur’an ve kalp arasındaki bağlantı devam ettiği sürece okumaya devam edilmesi gerektiğini istemeleri; hisli bir eda ile okunan Kur’an’ı dinledikleri zaman gözlerinden yaş geldiği;⁹⁵ Kur’an’ın manasının anlaşılmasında büyük önem arz eden vakf ve ibtidâya dikkat edilmesi gerektiği ve buna riayet etmeyenlerin uyarıldığı görülmektedir.⁹⁶

Hz. Ali’nin (r.a.) tertîl ile ilgili sözüne⁹⁷ bakılacak olursa, sahâbe devrinde de bu meseleye önem verildiği görülmektedir. Yine tâbiîn büyüklerinden olan İbrâhîm en-Nehaî’nin (ö. 96/714), Allah’ın zâtına ve İslâm’a uymayan bazı sözlerin olduğu âyetleri tilâvet ederken sesini alçaltarak kırâat ettiği rivayet edilir.⁹⁸

Kırâat tarihinde bu konu hakkında özenle durulduğu anlaşılmaktadır. Özellikle günümüzde müslümanların çoğunun kırâatini benimsediği bir âlim olan İmam Âsım (ö. 127/745), vakf ve ibtidâda “kelamın tamamlanması” ölçüsünü esas almıştır; Onun râvisi Hafs’dan rivayet edilen sekteler ise âyetlerin ifade ettiği manada kesinlik elde etmesi temeline dayanmıştır. Bu sekteler dört yerde yer almaktadır. Bunlar; kehf sûresi, yâsîn sûresi, kıyâme sûresi ve mutaffîfîn sûresindedir. Kehf sûresinin 1. âyetinin son kelimesiyle 2. âyetinin ilk kelimesi arasında yer alan عَوْجًا - قَيْمًا bunlardan birisidir.⁹⁹ Binaenaleyh ravm ve işmâmların okunuşlarında da aynı inceliği görmek kabildir. Furkân sûresinin 69’uncu âyetindeki فيه zamiri, Âsım kırâatine göre kuralsız olarak, med ile okunur. Bunun en mühim sebebinin, mana ile ilgili olduğu düşünülür.¹⁰⁰

⁹² Müslim, “Müsâfirîn”, 233.

⁹³ Müslim, “Müsâfirîn”, 237.

⁹⁴ Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sünen-ü İbn Mâce*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (b.y.: Dâru’-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009), “İkâmetü’s-Salah”, 176.

⁹⁵ Buhârî, “Tefsir”, 41.

⁹⁶ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kiraat*, 262.

⁹⁷ Cezerî, *en-Neşr*, thk. Hâlid Hasan Ebu’l-Cûd, 2/26-56.

⁹⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *et-Tibyân fî Âdâbi Hamalati’l-Kur’ân*, thk. Beşîr Muhammed Uyûn (Beyrut: Mektebetü’l- Müeyyed, 1412/1991), 108.

⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdurrahman Çetin, “Sekte”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/335.

¹⁰⁰ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 464.

Gazzâli, İhyâ adlı eserinde, insanın ruhunda Kur'an tilâvetinin etkisini ifa edecek kuralları büyük bir ustalıkla sayarak geniş bir yer vermiştir.¹⁰¹ Ayrıca Kur'an ilimleri ile ilgili eserlerde veya Kur'an tilâveti âdâbına dair yazılmış eserlerde “hafd-ı savt ve raf-ı savt okunması gereken yerlere, az ve öz de olsa işaret edilmiştir. Yine İmam Nevevî'nin *et-Tibyân fî Âdâbi Hamalati'l-Kur'ân*'ı, Ömer Ziyâü'd-Dîn'in *Âdâbü kırâ'ati'l-Kur'ân*'ı temsîl ile ilgili kaynaklardır. Önceki âlimlerin temsîl hakkında ortaya koydukları temel ve örnekler pek çoktur. Hafd-ı savt ve raf-ı savt hakkındaki usulleri belirtenler; Kur'an'daki Allah'ın, kulların, peygamberlerin ve ümmetin hitaplarında eda farkı olması gerektiğini vurgulamışlar, uyarı ve azap âyetlerinde vakfedilmeyip rahmet âyetlerinde vakfedilmesinin önemini anlatmışlardır.¹⁰²

Netice itibariyle âlimler zamanın ihtiyacına göre bazı tabirler kullanmış ve bazı metotlar geliştirmişlerdir. Tarihte temsîli kırâat adı altında bir tarif olmasa da bu Resûl-i Ekremden günümüze gelen bir uygulama olmuştur. Lakin asıl itibari ile bu şekilde bir usulün Türk toplumunda uygulanmaya başlanması Ömer Fazıl Aköz tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu, daha sonra Türkiye'de bazı uygulama ve kitaplarda yer almıştır. Temsîli kırâat tabirini veren ise Aköz'ün öğrencisi merhum Ali Rıza Sağman olmuştur. Günümüze kadar gelen bu uygulama her ne kadar yaygın bir usul olmasa da “Mehmed Feyzi Efendi'den -DİB. Mushafları Tetkik Heyeti Başkanlığı da yapan son devir kıraat âlimlerinden Hafız Ömer Aköz¹⁰³ kanalıyla gelen- “temsîlî kırâat” adı verilen Kur'an tâlimi dersleri alan Musa Özdağ (ö. 2023) örneklerden birisidir.”¹⁰⁴

2.2.2 Temsîlî Kırâat Uygulamasının Önemi

Kur'an'ın tertîl üzere tilâvet edilmesi, Allah'ın emridir.¹⁰⁵ Bu âyetin hikmeti ise Kur'an'ı tertîl üzere tilâvet etmenin, âyetlerin manasının okuyana ve dinleyene tefekkür ve tedebbür fırsatı vermesi yönüyledir.¹⁰⁶ Zira Kur'an'ı tilâvet etmek; âyetleri anlamak, onları düşünmek ve uygulamaktır.

¹⁰¹ Gazzâlî, *İhyâ*, 326-341.

¹⁰² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 465.

¹⁰³ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Aköz, Ömer Fazıl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/284.

¹⁰⁴ Şükrü Maden, “Kur'ân'ın Tefsirine Adanmış Bir Ömür: Musa Özdağ (1953-2023)”, *Mutalaa* 3/1 (Haziran 2023), 46.

¹⁰⁵ el-Müzzemmil 73/4.

¹⁰⁶ Cezerî, *en-Neşr*, 2/23.

Kur’ân-ı Kerîm’in temsîl üzere okunması, âyetlerin manasını canlandıracak ve anlatılmak istenen konular daha belirgin hâle gelecektir. Temsîl bir taraftan harflerin ve cümlelerin doğru telaffuz edilmesini sağlarken bir yönden de okuyan ve dinleyeni âyetler üzerinde düşünmeye sevk edecektir. Temsîlî tilâveti, tecvîdden ayrı düşünmek mümkün değildir. Zira o, tilâvetin doğru ve düzgün yapılmasını sağlayan kaideler içermektedir. Bu sebeple harflerin doğru okunmasına gösterdiğimiz özeni, manayı canlandıran temsîl üzerinde de göstermek zorunluluktur.

Konuya dair Ali Rıza Sağman’ın açıklaması aynen şu şekildedir:

“Gerçeğe tıpa tıp uygun olan akidemize göre başımızda taşıdığımız, yüreklerimizde canımız gibi titizlikle sakladığımız yüce Kur’an, diğer peygamberlerinki gibi varlıkları vukuu zamanlarına maksûr ve münhasır olmayan ve kıyamete dek gözlerle görülen, ellerle tutulan açık ve eşsiz mucizenin kendisidir... Kur’an’ın mucizeliğini sağlayan sebeplerin bulunması ve bunun binlerce bilinmesi de zaruridir...”

Bu sebepler bizce malumdur. Bunlardan biri, bu Allah kitabının taşıdığı eşsiz fesahat, diğeri de benzer kabul etmez belâgatidir. Amma fesahatin de belâgatin de bir ilmî ve nazarî bilinişi vardır. Bir de âmilî ve tatbikî belirişi vardır. Bu beliriş, daha ziyade, tilâvet yolu ile olur. Tilâvette fesahatin belirtisi binâ harflerinin tashihi ile olur.

Kur’an’ın akıllara hayret veren, nâzil olduğu günden bugüne ve kıyamete kadar bütün belâgat sahipleri, edipler ve şairler aciz ve hayran bırakan belâgatinin tecellî ve inkişafına gelince; bu da mana harflerinin tashihi, daha doğrusu “temsîlî okuma” ile mümkün olur. Kur’an’ın fesahati belirtilsin de belâgati belirtilmesin mi? Fesahati belirtme yolu maddî ve amelî olduğu gibi, belâgatinin belirtme yolu da maddî ve amelîdir. Bu yol, mana harfleri, kelimeler, cümle ve âyetler okunurken sedaya verilen birtakım tarzlar ve tavırlardan ibarettir ki, bu tilâvet üslubuna “temsîl” adını verdik. Kur’an’ın belâgatinin amelî ve maddî olarak belirtecek bundan başka bir yol tasarlanamaz... Kur’an temsîlî okunmadıkça, tilâvet kâmil olmaz. Çünkü belâgat ciheti gösterilmemiş olur. Tilâvetin kemâlî, hem fesahatin, hem belâgatin inkişafına mümkün kılacak tarzda okunmasıyla olur.

Meselâ: لَمَنْ الْمَلِكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ “Bugün hükümler kimindir? Elbette tek ve mutlak hükümler olan Allah’ındır!”¹⁰⁷ gibi âyetlerdeki estetik azametleri belirtmemeye çalışmamak, bu azametleri okuyuş yolu ile perdelemek, soldurmak demek olur...

Temsîl, kelimelerin yapılarına, harflerine; ibâredeki elfazın okunuşlarına, okunuşlarındaki tarz ve edaya bağlı bir iş ve yapıdır... Okumada ve söylemede iki âmindir ki, mana ifade eder: Bunlardan biri, kelimenin ve ibârenin kendisi; diğeri bu kelime ve ibâreyi okuma ve söyleme tarzı. İbârenin ifadesi malum: Lâfızların, karşılıklarına konuldukları mevzular ve medlûller... Bir de kelimeyi ve cümleyi okuma tarzı vardır ki, bazen ibârenin mâlûm manasını takviye, bazen tâdil, bazen de tam aksine olarak tebdil eder. İşte bu işler, tarz ve üslubun ifade eylediği manalardır. Tarz ve üslubun ifâde kudreti her dilde vardır... Meselâ Türkçemizde “okuma kitabı” sözünün manası, hecelerdeki “vurgu” ya göre değişir. Öyle ki, vurgunun biri, kitabın okunmaya mahsus bir kitab olduğunu, diğeri ise okunmamasını emreder.”¹⁰⁸

¹⁰⁷ el-Mü’min 40/16.

¹⁰⁸ Ali Rıza Sağman, *Sağman Tecvidi* (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası,1955), 76.

Konuya dair Kur'an'dan bazı örnekler verilebilir. Mesela örnekler: مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ ¹⁰⁹ “Sizde bulunanlar tükenip gider, ama Allah'ın katındakiler kalıcıdır.” âyetindeki “مَا”lar, ismi mevsûldür. Olumsuzluk taşımaz. Manaya uygun düşmesi için, nâfiye ve istifhâm olan “مَا”larda ses vurgusu yapmak, ism-i mevsûllerde ise yapmamak yerinde olacaktır. Bu kural gereğince, geçen âyetteki “مَا”larda vurgu yapılmazsa ise meâline uygun olur. Aksi takdirde “مَا”larda vurgu yapılacak olursa mana: “Sizde bulunanlar bitmez, Allah katındakiler biter” şeklinde olur ki, âyetin manasına tamamen zıttır. Başka bir misal de şu şekilde verilebilir: إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ¹¹⁰ “Şüphesiz biz sana kevseri verdik.” âyeti okunurken, birinci “كَ” harfi üstünde vurgu yapılırsa, mana: “Biz kevser gibi verdik” olur. Fakat vurgu ikinci “كَ” harfinde yapılırsa anlam, asıl manasına uygun olmuş olur. Örnekler üzerinde görüldüğü gibi bu farklılıklar, okumadaki üslup ile oluşur. Netice olarak mananın ifadesi sadece lafızla değil, telaffuz tarzının da hayli etkisi vardır. İşte bu üsluba “temsîl” denir.¹¹¹

2.3 Temsîlî Kırâatin Esasları

Temsîlî kırâatin uygulamasını sağlayan birçok kaideden bahsedilebilir. Burada onlar arasından, kelime ve cümlelerin ifade ettikleri manalar doğrultusunda okunmasına katkı sunan ve temsîlî kırâatin temelini teşkil eden esaslardan bahsedilecektir.

2.3.1 Vakf ve İbtidâ

Vakf/وَقْفٌ kelimesinin sözlük anlamı, “durmak, durdurmak, kelimeyi sonraki kelimedenden ayırmak” demektir.¹¹² Terim manası “nefes almakla beraber sesi kesmektir.”¹¹³ İbnü'l-Cezerî ise vakfi şu şekilde tanımlamaktadır: “Vakf; kırâate devam etmek niyeti ile âdet olduğu üzere nefes alarak, kelime üzerinde bir zaman sesi kesmekten ibarettir.”¹¹⁴

¹⁰⁹ en-Nahl 16/96.

¹¹⁰ el-Kevser 108/1.

¹¹¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 461-462.

¹¹² Râzî, *Muhtârü's-Sihâh*, 305; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 4/ 645.

¹¹³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 317; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kırâat*, 261.

¹¹⁴ Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed b. Ali, 1/239; Cezerî, *en-Neşr*, 2/55.

İbtidâ/إِبْتِدَاء kelimesinin sözlük anlamı ise “başlamak, bir şeyi ilk olarak yapmak” anlamındadır.¹¹⁵ İbtidâ vakfın karşıtı olarak tanımlanmış olup “ilk defa kırâate başlamak, vakftan sonra okumaya devam etmek için tekrar başlamak”¹¹⁶ demektir.

Vakf ve ibtidâ, Kur’ân-ı Kerîm’in anlamının doğru anlaşılması ile ilgili bir mevzu olduğu için kırâat sırasında vakf ve ibtidâ kurallarına riayet etmek oldukça önem arz etmektedir. Nitekim kırâatte fiilin fâili, mübtedânın haberi, muzâfın muzâfun ileyhi, mevsûlun sılası, şartın cevabı bahsedilmedikçe kelimeler ve mana tam olmadığından, buralarda vakf ve ibtidâ yapmak uygun değildir. Edebi metinde bile başlanılacak, durulacak ve vurgu yapılacak yerlere dikkat edilmemesinin, o metni anlaşılmasız kıldığı bilinen bir hakikattir.¹¹⁷

Vakf ve ibtidâ yerlerinin belirlenmesi hususunda kırâat âlimleri farklı fikirlere sahiptirler. Bu hususta bazıları nefesin bitmesini ölçü kabul ederken, bazıları da âyet başlarını esas almaktadırlar.¹¹⁸ Kur’ân-ı Kerîm’deki bazı âyetlerin uzun olması nedeniyle her okuyucunun nefesi, âyetleri tamamlamaya yetmeyeceği için, âyet içinde vakıf yaparken bir anlam bütünlüğü içinde kelamın tamamlanması gerekecektir. Bu hususta özellikle ifade etmek gerekir ki vakf ve ibtidânın daha uygun yerlerde yapılması için okuyucunun diyafram nefesini de iyi kullanması önem taşımaktadır.¹¹⁹

Vakf ve ibtidâ temsîlî kırâatin en önemli kurallarından biridir. Kur’ân-ı Kerîm’de izah edilen konular cümle ve cümleciklerden oluşmaktadır. Bu da cümlelerin birbirlerine çeşitli yollar ile bağlantısı sağlanarak gerçekleştirilir. Bundan dolayı önce cümlelerin tespiti gerekir. Şöyle ki cümle başının ve sonunun bilinmesi gerekir ki bittiği yerde durulsun. Bazı cümleler uzun olabilir. Bu sebeple manayı bozmayacak bir şekilde cümle aralarında durma gerçekleştirilir. Bunu dikkate alan Kur’an âlimleri Kur’an üzerinde işaretlemeler yapmışlardır. Vakfları konu alan bu işaretlere “Secâvend”

¹¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/26; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhît*, 1/226.

¹¹⁶ Abdurrahman Çetin, “Vakf ve İbtidâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/461-463.

¹¹⁷ Mustafa Kara - Mehmet Çolakoğlu, “Kur’ân-ı Kerîm’den Aşr-ı Şerîf Ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (2020), 112.

¹¹⁸ Ebû Yahyâ Zekerîyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *el-Muksîd li telhîsi mâ fi'l-murşid fi'l-vakf ve'l-ibtidâ* (yy.: Dâru'l-Mushaf, 1985), 4; Nihat Temel, *Kur’ân Kırâatında Vakıf Ve İbtidâ* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 43.

¹¹⁹ Kara – Çolakoğlu, “Kur’ân-ı Kerîm’den Aşr-ı Şerîf Ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, 112.

denilmektedir. Bu işaretlere secâvend denilmesindeki sebep müellefine izafetendir. Bu işaretler şunlardır: “ج- ز- ص- ط- ع- ق- م- لا” Bu işaretlere zamanla bazı harfler ilâve edilerek İslâm ülkelerinde mushaflarda uygulanmıştır.¹²⁰ Bundan dolayı da cümle manalarına uygun olarak yapılan secâvendlerin anlamları da bilinmelidir. Çünkü nefes daraldığında ve sıkıntı hissedildiğinde bu işaretlerin uygun olanında durulsun.¹²¹

Kimi zaman secâvende ulaşılmadan durma işlemi zorunlu olarak yapılabilir. Bu durumda Arapça bilgisi göz önüne alınarak uygun bir cümle başı veya sonu tercih edilir ve durulur. Mananın bozulmamasına özen gösterilir. Hz. Peygamber’inde (s.a.v.) vakf ve ibtidâya azami derecede dikkat ettiği, duraklarda durduğu, tecvide son derece önem verdiği, uygun yerlerde ibtidâ ettiği ve anlayarak tertîl üzere okuduğu rivayet edilmiştir. Nitekim “Tertîl nedir?” sorusuna cevap veren Hz. Ali (r.a.) التَّرْتِيلُ: تَجْوِيدُ الحُرُوفِ وَمَعْرِفَةُ الْوُقُوفِ “Tertîl, harfleri güzelce okumak ve vakıf yapılacak yerleri bilmektir.” ifadesine göre tecvidi iki ana unsurda toplamıştır: Vakıfları bilme ve harfleri tecvîd ile okuma.¹²²

2.3.2 Ses Vurgusu

Genel bir ifadeyle ses vurgusu “kelimelerin bütünlüğünü koruyarak manaya dikkat çekmek için heceyi daha belirgin söylemek, sese kuvvet ve ton vermektir.”¹²³ Bir açıdan sesleri hakkını vererek kullanmaktır.¹²⁴ Lakin burada söz konusu olan gelişigüzel bir ton değil, bilinçli bir harekettir. Tariften anlaşılacağı üzere ses vurgusunda iki amaç lafız ve manadır. Lafzî amaçta, kelimenin bütünlüğünü korumak esasken mananın amacında anlama dikkat çekmek vardır.

Sesi doğru ve etkili kullanmada en ehemmiyetli konulardan biri de şüphesiz vurgudur. Konuşma sırasında muhatabın bizi doğru anlaması kadar konuşmamızla onda kalıcı bir iz bırakmak da önemlidir. Bunun yollarından biri de vurgunun yerinde

¹²⁰ Konu hakkında daha geniş bilgi için bk. Çetin, “Vakf ve İbtidâ”, 42/462.

¹²¹ Özdağ, “Temsili Kırâat”, 29.

¹²² Cezerî, *en-Neşr*, 2/26-56; Süyûtî, *el-İtkan fî ulûmi ’l-Kur’an*, thk. Ahmed b. Ali, 1/239.

¹²³ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 467; Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kırâat*, 231; Zeynep Özkanlı, “Arapçanın Parçalarüstü Sesbirimleri: Vurgu, Tonlama, Durma ve Duraklama”, *NİSAR: Dini Tetkikler Dergisi* 3 (Kasım 2023), 52.

¹²⁴ Halit Dursunoğlu, “Türkiye Türkçesinde Vurgu” *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (Şubat 2010), 268.

yapılmasıdır.¹²⁵ İyi bir konuşmacının en önemli özelliklerinden biri sesine ve sözüne vurgu ile renk ve hareket katmasıdır. Vurgu, konuşmayı canlı tutarak söze hayat vermektir. Yerinde yapılan vurgular, dinleyicinin dikkatini çeker. Sesin alçaltılıp yükseltilmesi her zaman dinleyicinin ilgisini uyandırır. Bu açıdan etkili bir konuşmada vurgu çok ehemmiyetlidir.

Temsîlî okumada kullanılacak olan ses vurgusu, “Cümle içerisinde belirtilmek istenen kelime hangisiyse, o kelimenin belli hecesinde sese verilen baskı” şeklinde tarif edilebilir.¹²⁶ Görünürde yalnız ses değişimi gibi görünse de o, telaffuzda büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca ufacık bir ses vurgusu uzun bir cümlenin ifade edeceği manayı karşılayabilir. Yerinde yapılan bir ses vurgusu, amaca oldukça kuvvet kazandırdığı gibi yerinde yapılmadığı takdirde ters bir mananın ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu sebeple ses vurgusunun nerede yapılacağı iyi tayin edilmelidir.

2.3.2.1 Kelime başında

Arapça’da kelimeler ya yalın ya da birleşiktir. Kelimeye gelen takılar kelimenin öncesinde veya sonunda bulunabilir. Bu esaslar şu şekilde sıralanabilir: Kelime yalınsa ya da kelime başına edat gelmemişse kelimenin ilk harfinde biraz vurgu yapılır. Örneğin رَقَبَةٌ فَكُ cümlesinde fâ ve râ’ya veya كَفَرُوا سَوَاءً kelimelerinde râ ve sîn’e vurgu yapılması burada örnek olarak verilebilir. Başında bir takı varsa ve takı tek harf olup harf sâkinse kelimenin ilk harfine vurgu yapılır. Örneğin بِالْحَقِّ’deki bâ’ya veya بِالْبَيْرِ’deki bâ’ya vurgu buna örnektir. Dâhil olan tek bir harfse, dâhil olan harfe hafif vurgu yapıp asıl kelimenin harekeli harfi üzerine biraz daha kuvvetli baskı yaparak kelimenin müstakil olduğu belirtilmiş olur. Örneğin وَجَدَكَ ضَالًّا veya بِيضَاءٍ’deki iki kelimenin başına gelen vâv ve bâ harflerine hafif vurgunun ardından kelimenin aslından olan vâv ve bâ harflerine daha fazla vurgu yapılması örnek verilebilir. Kelimeye dâhil olan bir harften fazlaysa, takının ilk harfine ardından daha sonra gelen kelimenin ilk harfine kısmen vurgu yapılır. Örneğin عَلَى هُدًى’deki ayn ve hâ’ya vurgu yapılır.¹²⁷

¹²⁵ Dursunoğlu, “Türkiye Türkçesinde Vurgu”, 267.

¹²⁶ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 467.

¹²⁷ Remzi Ateşyürek, *Kur’ân Tilâvetinde Tecvid ve Temsîl* (Samsun: Etüt Yayınları, 2013), 269; Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kiraat*, 232.

2.3.2.2 Yan yana gelen kelimelerde

Bu hususta her kelimenin ilk harfinde ses hafif yükseltilerek vurgu yapılır. Böylelikle bir kelimenin biterek yeni kelimeye başlanıldığı belirtilmiş olunur. Örneğin **إِيَّاكَ نَعْبُدُ** deki gibi sırayla hemze, nûn, vâv, hemze ve nûn'a vurgu yapılır. Kelime ortasında ve kelime sonunda kesinlikle ses vurgusu yapılmaz. Yoksa yanlış vurgu yapıldığında **كُنْسَتَعِينُ**, **كَنْعَبْدُ** gibi bir tablo ortaya çıkar ki bu da yanlıştır.¹²⁸ İki kelimededen ilk kelimenin son harfi ile ikinci kelimenin ilk harfi misleyn (aynı olan iki harf) olabilir. Bu konumda ikinci kelimenin ilk harfine vurgu yapılır. Örneğin **فَصَلِّ لِرَبِّكَ** veya **كَيْفَ فَعَلَ** deki kelimelerin ikinci lâm ve fe harflerine vurgu buna örnektir. Yan yana gelen iki kelimeye benzerlik yoksa bu durumda ikinci kelimeyi birinciden ayırmak amacıyla ikinci kelimenin baş harfine hafif vurgu yapılır. Örneğin **سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ - الْحَمْدُ لِلَّهِ** misallerinde gösterilen yan yana gelen iki kelime de harekelidir. Bu nedenle ikinci kelimenin başladığını ifade etmek için ikinci kelimenin ilk harfine hafif vurgu yapılır. İki kelimededen birincisinin sonu harekeli, ikinci kelimenin baş harfi cehr harflerinden olup sâkinse, cerh harfinde ya da sonra ki harekeli harfte vurgu yapılır. Örneğin **جَاءَ** kelimesinde vurgu mîm veya sâkin lâm harfinde yapılır. Şayet ikinci kelimenin başındaki sâkin harf hems harflerinden biriye, sâkin olan hems harfinden sonra harekeli harfte vurgu yapılması uygun olur. Nitekim hems harfi üzerinde sese kuvvet vermek mümkün değildir. Örneğin **وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ - يَا آدَمُ اسْكُنْ** deki kef ve sâd harflerine vurgu yapılır.¹²⁹

2.3.2.3 Kelime sonlarında ve edatlarda

Umumiyetle kelime sonlarında vurgu yapılmaz. Fakat kelimededen ayrı sonunda te'kid nûnu gibi takı gelmişse, te'kidi belirtmek için nûn'a vurgu yapılır. Örneğin **لَا زَيْدَنَّكُمْ** deki lâm, nûn ve kâf harflerine veya **لَتَسْفَعَا** deki lâm ve ayn'a vurgu yapılır. Çünkü ayn'dan sonra yer alan tenvin aslında te'kid nûnudur. Genel olarak tüm edatların ilk harfine vurgu yapmak uygundur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: **أَنَّ** ve **إِنَّ** kelimeleri tahkîk edatlarındandır. Bunların hemzelerinde vurgu yapılır. Örneğin **أَنَّ اللَّهَ** - **إِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى** gibi. Te'kidlerde; Fiil, isim ve zamirde te'kid lâm'ında. Örneğin **إِنَّ رَبَّكَ**

¹²⁸ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 232.

¹²⁹ Ateşyürek, *Kur'an Tilâvetinde Tecvid ve Temsil*, 268.

zamirlerde daha fazla vurgu yapılır. Bunlar; انا - نَحْنُ - انت - انتما - انتم - هو - هما - هم zamirleridir. Örneğin اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ¹⁴⁶ gibi.¹⁴⁷

2.3.3 Dudak Hareketleri

Dudakların tilâvet sırasında usul ve kaidelere uygun olarak hareket etmesine dudak tâlimi denir.¹⁴⁸ Kur'an okuyan kişinin iyi bir okuyucu olup olmadığının önemli bir ölçüsü dudak hareketleridir. “Herhangi bir işi yaparken alınması gereken belli durum ve tavırlar vardır. Aynı şekilde Kur'an okurken harflerin çıkış yerleri, incelik ve kalınlığına göre dudakların alması gereken hareketler vardır. Bu hareketleri usulüne göre yapmak, tilâvetin âdâbı sayılır. Bunlara dikkat etmemek ise “güzel yapma” anlamına gelen tecvîd ölçülerine riayetsizliktir. Kur'an tilâvet edilirken dudakların aldığı hareketler son derece mühimdir. Şöyle ki Ankara radyosunda okuyan bir kişinin dudakları, yönetime uygun mu, ters mi hareket ettiği hususunda İstanbul'da radyo başında dinlerken fehmediyoruz. Nitekim tilâvette dudakların hareketleri ve konumları hakkında konulan kuralları ilk olarak bilmek, ardından yapmak tecvîd ilminin şartlarındandır.”¹⁴⁹ Bunlara uyulduğunda Kur'an'ı doğru okuma gerçekleşir. Aksi takdirde Kur'an'ın doğru okunması mümkün olmaz.

Kur'an tecvîdli okunuşla nâzil olmuştur. Fakat tecvîd kitapları ve içerisinde yer alan kurallar Kur'an'ın orijinal okunuşunu korumak için sonradan meydana getirilmiştir. Tecvîd konusunda ilk müstakil eserler,¹⁵⁰ hicrî II. asrın sonlarına doğru yazılmaya başlanmış, günümüze kadar da gelişmiş ve çoğalmıştır. Eski kaynaklarda hareke ve harflerin okunuşunda ağız ve dudakların pozisyonları ile ilgili öz açıklamalar bulunmakla beraber, “dudak tâlimi” gibi özel bir konu ve bununla ilgili geniş açıklamalar bulunmamaktadır. Ancak uygulama çok eskilere dayanmaktadır. Nitekim, eski tâlim hocaları, öğrencilerine tâlim okuturken veya Kur'an okurken, onların hocalarının ağızlarını iyi takip etmelerini ve okumalarını onlar gibi yapmaya

¹⁴⁶ El-Hicr 15/9.

¹⁴⁷ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 233.

¹⁴⁸ Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2015), 329.

¹⁴⁹ Sağman, *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, 38.

¹⁵⁰ Tecvîd konusunda ilk müstakil eserler için şunlar örnek verilebilir: Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî'nin (ö. 325/937) el-Kasidetü'r-râ'îyye'si, Mekkî b. Ebû Tâlib'in er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'esi ve Ebû Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) et-Tahtid fi'l-itkân ve't-tecvîd'idir.

çalışmalarını söylemişlerdir. Çalışma esnasında dudaklarını onlar gibi yapabilmeleri için de aynadan faydalanmalarını istemişlerdir.¹⁵¹

Klasik kaynaklarda “tecvidü’l-hurûf”¹⁵², “tahsînu’l-lafz”¹⁵³ gibi tabirler kullanılsa da dudak talimi şeklinde bir tabir; ilk olarak Ali Rıza Sağman’ın “*İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*” adlı eserinde kullanılmıştır. Sağman eserinde “Dudak Tâlimi” şeklinde bir konu açarak onun tanımından, öneminden ve kurallarından bahsetmiştir. Ondan sonra da bu eser kaynak gösterilerek bu konunun özetle de olsa ele alındığı görülmektedir.¹⁵⁴

2.3.3.1 Dudak tâliminin önemi

Tilâvette dudak tâlimi kırâatin âdâbındandır. Tilâvette dudakların durumları hakkındaki kaideleri bilmek ve uygulamak okuyuşu güzelleştirir. Tilâvete ayrı bir ahenk kazandırır. Nasıl ki tecvit, okuyuşu güzelleştirip kolaylaştırırsa dudak tâlimi de okuyuşu güzelleştirerek tecvide katkı sağlar.

Ali Rıza Sağman’ın talebelerinden İsmail Karaçam konunun önemi ile ilgili şunları ifade etmektedir: “Kur’an okurken tilâvetin sıhhati, harfin mahrecinden gelen sesin doğrultusunu sağlayacak olan harekenin düzgün okunup okunmamasına bağlıdır. Eğer hareke eksik olursa, harf de eksik olur. Bu durumda ortaya çıkan hata, Mekki b. Ebû Tâlib’in (ö. 437/1045) de dediği üzere, lâhn-ı celî’den daha çirkindir. Nitekim zâtın eksikliği sıfatın terkinden daha kötüdür.”¹⁵⁵

Dudak tâlimi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. “Dudak tâlimi yoktur” diyenler olduğu gibi, varlığını kabul edip ayrıntı olmadığını, ötrelerde ve ötreli şeddelerde dudakları öne sürmekten ibaret olduğunu veya dudak tâlimi esaslarının Ali Rıza Sağman tarafından başlatıldığını ileri sürenler vardır. Eski kaynaklarda dudak tâlimi ile ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Yeni kaynaklara müracaat edildiğinde ise Ali Rıza Sağman’ın Yeni Sağman Tecvidi adlı eserinde, bahis “Dudak Tâlimi” adı altında ele alınarak özet ile tarif edildiği ve öneminden bahsedildiği görülmektedir.

¹⁵¹ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 118.

¹⁵² Cezerî, *en-Neşr*, 2/36.

¹⁵³ Çakıcı, “Kıraat Estetiği Bakımından Kur’an Tilâveti”, 316.

¹⁵⁴ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 329; Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 117.

¹⁵⁵ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 227.

Üstelik Abdurrahman Çetin'in, Ali Rıza Sağman'ın tecvidindeki bu bahsi biraz daha ayrıntılı ve düzenli bir şekilde Kur'an Okuma Esasları adlı eserinde Sağman tecvidini kaynak göstererek bahsettiği görülmektedir.¹⁵⁶ Üstelik bu kuralların Ali Rıza Sağman'ın icadı olmayıp çok eskilere dayandığı, onun bu uygulamaları hocası Fatih Camii imamı Hafız Ömer Aköz (1889-1952)'den öğrendiği ve neticede kaleme aldığı da ifade edilmektedir.¹⁵⁷ Sonuç itibarıyla dudak tâlimi uygulamasının, usullerini Ali Rıza Sağman'ın belirlediği ve dolayısıyla yeni ihdas edilen bir uygulama olmadığı, bilakis kadim zamandan beri Türk kurrâ ulemasınca semâ-edâ usulü üzere gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır.¹⁵⁸

2.3.3.2 Dudak hareketleriyle ilgili esaslar

Dudaklar harekelere göre şekil alır. Hareke, doğrultulu okuyuş demektir. Sese doğrultuyu veren dudak ve çenenin durumudur. Nitekim aynaya bakarak “e-i-ü” denildiğinde dudakların ve çenenin harekeye göre şekillendiği görülecektir.¹⁵⁹ Ayrıca Arap dilinde harflerin mahreçleri sebebiyle farklı icra şekilleri vardır. Bunun için bazı mahreçler dudağımızın üzerinde yer alır. “و” gibi. Bu mahreçte olan icra şekli dudağın ıslık çalar gibi şekil alması ve hafifçe büzülmesiyle gerçekleşir. Bazılarıysa bunun aksine iki dudağın tam olarak sıkıştırılması veya normal tutulması ile gerçekleşir.¹⁶⁰

Harekeye göre dudakların alacağı şekiller şu şekilde sıralanabilir: “و” harfinde Dudakları ıslık çalar gibi şekle getirerek büzerek uzatmasıdır. Dudakların arasının ise bir leblebi sığacak kadar aralıklı bırakılması gerekir. Bu açıklık olmazsa ses bozuk çıkar. Fetha harekede dudaklar, sese doğrultu vermek için alt çenenin biraz düşmesiyle ağzın açıldığı hâldir. Dudaklar bu durumda normal açıktır. Çene “اَکَل” nin harfleri gibi ince harflerde daha az; buna karşın “طَعَى” kelimesinin harflerindeki gibi kalın harflerde ise biraz daha açılır.¹⁶¹ Kesra harekede sese doğrultu vermek için çeneyi hafif öne kırmaktır. Ağız, bu durumda fethada olduğu üzere hafif açıktır. Harfin kalın veya ince olması aynıdır. “صِرَاطٌ” gibi. Zamme harekede dudaklar, sese doğrultu vermek

¹⁵⁶ Hemen burada Abdurrahman Çetin'in eserine bk. Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 329-336.

¹⁵⁷ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 127-130.

¹⁵⁸ Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, 136-137.

¹⁵⁹ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 330.

¹⁶⁰ Özdağ, “Temsili Kıraat”, 30.

¹⁶¹ Sağman, *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, 39.

amacıyla dudakları hafifçe öne doğru büzmektir. Çene normal, dudakların arasında sanki bir leblebi sığacak kadar boşluk olup öne doğru toplanır. “قُولُوا” gibi.¹⁶² Dudakların ileri ve geri hareketlerinde ise şu şekilde sıralanabilir: Zammelerden sonra gelen fetha ve kesra durumunda dudaklar geri çekilir. Harekesi zamme olan bir harf, dudağın büzülmesiyle ileri doğru gönderilir. Fakat kendinden sonra gelen harfin harekesi zamme değil fetha veya kesra olduğunda ileri götürülen dudaklar geri çekilir. Bu durum, hususen zammeli harften sonra gelen ve harekesi fetha ve kesra olup bir de şedde bulunması hâlinde daha da belirgin olur. Örneğin “مُذْمَذ” gibi. Harekesi zamme olan şeddeli bir harfin öncesinde kesra veya fetha harekeli bir harf bulunuyorsa dudaklar, zammeli harfle birlikte ileri hareket ettirilir. Örneğin “فُرِير” gibi. Dudakların ileri geri hareketleri özenle ve hızla yapılmalıdır. İkinci harfin sesiyle birlikte dudakta ileri ve geri alınmış olmalıdır. Bu nedenle dudak hareketlerinin kontrolü için mutlaka aynadan yararlanmalıdır ki insan kendi dudağının hareketlerinin göremez.¹⁶³

2.3.4 Sesin Yükseltilmesi ve Sesin Alçaltılması

Kur’ân-ı Kerîm genel olarak acıklı olaylar ve hüznü tablolarda indirilmiştir. Bu sebeple genel olarak acıklı okunması gerekir. Bu durum, Hz. Peygamber’den (s.a.v.) gelen bir rivayette; “Kur’an’ı okuyun ve ağlayın. Eğer ağlayamıyorsanız, ağlamaya çalışın.”¹⁶⁴ buyrulmuş ve belirtilmiştir. Bu rivayet üzerine mü’min, Kur’an’ı tilâvet ederken, sanki Resûlullah’ın (s.av.) ve sahâbenin 23 sene zarfı içinde çektikleri sıkıntılar ve işkenceler gözünün önünde canlanarak bu tablo karşısında içlenip yaşlar dökerek ve hüznlenerek Allah’ın kelamını kırâat eder. Genel itibariyle iki açığı göze çarpar; müjdeli âyetler ve Allah’ın azabını içeren âyetler. Müjde âyetleri Allah’ın rahmetini, lütuf ve mağfiretini içeren türdendir. Cennetin, Allah’ın kullarına olan nimetinin ve müminlerin kâfirlere olan muzafferiyetinin anlatıldığı âyetler rahat ve neşeli bir eda ile okunması gerekir. Allah’ın azap ve gazabından söz edilen yerlerde, tevbe ve istiğfar ve yalvarışlarda ise acıklı ve hüznü bir eda ile tilâvet edilmesi gerekir.¹⁶⁵

¹⁶² Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 330-331.

¹⁶³ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 120-126.

¹⁶⁴ İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salah”, 176.

¹⁶⁵ Özdağ, “Temsilî Kıraat”, 31.

2.3.4.1 Raf-ı savt yapılması gereken yerler

Sözlükte “sesi yükseltmek” anlamına gelen raf-ı savt, “Kur’an tilâvetinde hakikatin açıklandığı, Allah’ın emir ve yasakları, müjde ve rahmet sözlerinin dile getirildiği âyetlerin yüksek sesle okunması” demektir. Raf-ı savt yapılacak yerler, âyetin başında, ortasında veya sonunda olabilir.¹⁶⁶

Bilhassa nidâ harfleri ile başlayan âyetler, emir ve yasak bildiren, müjde, rahmet ve hakikati içeren âyetler yüksek bir sesle tilâvet edilir. Eğer aşr-ı şerîf bu tür âyetler ile başlıyorsa, tilâvete alçak sesle başlanması uygun değildir. Öteki taraftan ses yükseltilecek kısım, âyetin başında ise tatlı bir şekilde giriş yapılması, ortasında veya sonunda ise duruma göre sesin ayarlanması gerekir. Tilâvette, raf-ı savt gerektiren yerler bazen âyetin bir bölümünde, bazen tamamında, bazen de birkaç âyette olabilmektedir.¹⁶⁷ Mananın gerektirdiği yerlerde ses tonunu yükselterek, canlı bir tavır ile âyetleri seslendirmek gerekir. Nitekim canlı bir tavır ve yüksek ses, fikirleri vurgulamak için etkili bir usuldür.¹⁶⁸

Âyetlerin kırâati esnasında sesin yükseltilmesine dair birçok sayıda örnek vardır fakat burada maksat ifade edilecek kadarıyla yetinilecektir. Bu açıdan, şu türden âyetlerde raf-ı savt yapmak mümkündür:

1- Emir ve Yasakların İfade Edildiği Âyetlerde:

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ “*Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme.*”¹⁶⁹

Bu âyet, yüksek bir sesle okunmalıdır ki âyette, herhangi bir mesele hakkında net bilgi sahibi olmadan hüküm verilmemesi gerektiği emredilmektedir. Bir durum hakkında net bir hüküm vermeden önce önemli bir araştırma yapılması Kur’an’ın temel ilkelerindendir. فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا “*Onlardan biri, veya her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara “öf” bile deme; onları*

¹⁶⁶ Kara - Çolakoğlu, “Kur’ân-ı Kerîm’den Aşr-ı Şerîf Ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, 113.

¹⁶⁷ Kara - Çolakoğlu, “Kur’ân-ı Kerîm’den Aşr-ı Şerîf Ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, 122.

¹⁶⁸ Dağdeviren, “Kur’ân Tilâvetinde Temsil”, 55.

¹⁶⁹ el-İsrâ 17/36.

azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.”¹⁷⁰ Bu âyette de sesin yükseltilmesi gerekir. Nitekim âyette anne, babaya kötü davranılması yasaklanarak iyi davranılması emredilmektedir. Beyan olunan bu tür âyetleri, yüksek ses tonuyla, dikkat çekici bir tarzda okumak ilâhi yasaklama ve uyarı anlamını pekiştirir.¹⁷¹

2- Hak ve Hakikati Beyan Eden Âyetlerde:

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ “İşte kitap; onda asla şüphe yoktur.”¹⁷² Bu âyette Kur'an'ın doğruluğundan şüphe edilmeyerek, kuşku duyulmaması gereken ilâhi bir kitap olduğu vurgulanır. Yüksek ses tonu ile okunur ki bu ton Kur'an'ın doğruluğunun ve şüphe getirmeyen bir kitap oluşunun ilanını taşır.¹⁷³ İhlâs sûresinin her bir âyeti de yüksek ses ile tilâvet edilmesi gereken bir sûredir: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا “De ki: “O, Allah'tır, birdir. Allah sameddir. Doğurmamış ve doğmamıştır. O'nun hiçbir eşi yoktur.”¹⁷⁴ Bu âyette başında emir niteliği taşıması ve tevhidi ortaya koyması ile tilâvet edeni yükses ses tonu ile okumaya yönlendirmektedir.¹⁷⁵

3- Müjde, Mükâfat ve Rahmet İçeren Âyetlerde:

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak rabbine dön. Böylece has kullarımın arasına sen de katıl. Cennetime gir!”¹⁷⁶ Bu âyetlerde sesin yükseltilmesi gerekir. Nitekim ilgili âyetler, Allah'tan bir lütuf, müjde bildirmekte ve merhameti ihtiva etmektedir. هُمْ فِي شُغْلٍ فَآكُهُونَ هُمْ أَنْ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغْلٍ فَآكُهُونَ هُمْ “O gün cennetlikler safa sürmekle meşguldürler. Kendileri ve eşleri gölgelik yerlerde, tahtlarına kurulacaklar. Orada onlar için her tür meyve vardır ve bütün istekleri yerine getirilir. Engin merhamet sahibi rabden gelen söz şu olacak: “Selâm size!”¹⁷⁷

¹⁷⁰ el-İsrâ 17/23.

¹⁷¹ Kara – Çolakoğlu, “Kur'ân-ı Kerîm'den Aşr-ı Şerîf Ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, 122.

¹⁷² el-Bakara 2/2.

¹⁷³ Kara – Çolakoğlu, “Kur'ân-ı Kerîm'den Aşr-ı Şerîf Ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, 123.

¹⁷⁴ el-İhlâs 112/1-4.

¹⁷⁵ Dağdeviren, “Kur'ân Tilâvetinde Temsil”, 57.

¹⁷⁶ el-Fecr 89/27-30.

¹⁷⁷ Yâsîn 36/55-58.

Bu âyetlerde de ses yükseltilmelidir. Nitekim bu âyetler, cennet ehlinin âhirette elde edeceği ecirlerden bahsetmektedir.¹⁷⁸

2.3.4.2 Hafd-ı savt yapılması gereken yerler

Sözlükte “sesi alçaltmak” manasına gelen hafd-ı savt, “Kur’an tilâvetinde içeriği bâtil, tehdit, ibret, dua, tevbe ve isticfâr olan âyetlerin tilâveti esnasında ses tonunun alçaltılması” demektir. Hafd-ı savt, Kur’an’ın kırâatinde içeriği bâtil, tehdit, ibret, dua, isticfâr ve tevbe olan âyetlerin tilâveti sırasında ses tonunu alçaltmaktır. Tilâvet sırasında hiciv, kötöleme, dua ve yakarış gibi duygular sesi alçaltarak ifade edilir. Sesin alçaltılması, bazen âyetin bir kısmında, bazen hepsinde, bazen de birkaç âyette olabilmektedir.¹⁷⁹ Hafd-ı savt ile ilgili misaller Kur’an’da çoktur. Burada birkaçına değinilecektir.

1- Zem ve Bâtıl Sözleri Yansıtan Âyetlerde:

Kur’an’da inkar edenlerin asılsız iddiaların, Allah’a, peygamberlere ve inananlara yönelik aşağılayıcı ve karalayıcı kelimelerinin geçtiği âyetlerin alçak ve hafif bir ses tonu ile tilâvet edilmesi gerekir. Örneğin *إِنَّ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا* “Siz sadece kendisine büyü yapılmış bir adamın peşinden gidiyorsunuz” dediler.”¹⁸⁰ Bu âyet okunurken sesi alçaltmak gerekir. Nitekim âyette müşrikler, Resûlullah’ı (s.a.v.) büyü sebebiyle akli melekesini kaybederek, tuhaf sözler söyleyen bir insan olarak vasıflandırıp zemmetmişlerdir.¹⁸¹ Bir başka örnekse; *أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ* “Hayat veren ve öldüren benim”¹⁸² âyetidir. Âyetin bu kısmında, Hz. İbrahim (a.s) ile tartışmaya giren Nemrud’un bâtil ve uydurma sözüne yer verildiği için alçak sesle okunur.¹⁸³

¹⁷⁸ Raf-ı savt konusunda daha fazla örnek için bk. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 474-476; Ateşyürek, *Kur’ân Tilâvetinde Tecvîd ve Temsil*, 275- 277; Sağman, *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, 36-38.

¹⁷⁹ Kara – Çolakoğlu, “Kur’ân-ı Kerîm’den Aşr-ı Şerîf Ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, 113-124.

¹⁸⁰ el-Furkân 25/8.

¹⁸¹ Dağdeviren, “Kur’ân Tilâvetinde Temsil”, 51-52.

¹⁸² el-Bakara 2/258.

¹⁸³ Kara – Çolakoğlu, “Kur’ân-ı Kerîm’den Aşr-ı Şerîf Ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, 125.

2- Dua, Yakarış ve Pişmanlık İçeren Âyetlerde:

Peygamberlerin ve inananların Allah'a dua, yakarış ve pişmanlıklarını dile getirdikleri âyetlerin, alçak sesle okunması gerekir. Çünkü bu, yüce Allah'a el açmanın da âdâbıdır. Örneğin *رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ* “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!”¹⁸⁴ Bu âyetle, müminlerin gönülden yalvarışlarına yer verilmesi sebebiyle ses alçaltılır. Yakarış, mahviyet hâli içinde yapılır. Bundan dolayı bağırlıp çağırılarak dua ve niyazda bulunulması doğru değildir. Bir başka örnekse; *رَبَّنَا أَخْرِجْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ نَجِبْ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعِ الرَّسُولَ* “Rabbimiz! Bize kısa bir süre daha ver de senin davetine uyalım, peygamberlere tâbi olalım”¹⁸⁵ âyetidir. Bu âyetle de kendilerinin ölümsüz olduklarına ant içen zâlimlerin, musîbet ile karşılaştıkları andaki esef ve yakarışlarına yer verildiği için ses alçaltılarak okunmalıdır. Dua; kulun, O’nun affına ve lütfuna sığınmasıdır. Bu çeşit âyetler, ümit ve sevgi içinde bulunan kalplerin ürpertisini sunan; hüznü ve tatlı bir eda ile tilâvet edilmelidir.¹⁸⁶

3- İnananların ve Meleklerin Bazı İsteklerinin İfade Edildiği Âyetlerde:

Bu çeşit âyetlerin de ses tonu alçaltılarak okunması gerekir. Aksi takdirde yükses ses tonunun kullanılması, ilâhi hükümlerde tereddüt veya eleştiri vurgusu sayılabilir. Bu konu birkaç örnekle daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin *وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ* “Rabbim! Ölülerini nasıl diriltiyorsun, bana göster!”¹⁸⁷ Âyetin bu kısmında Hz. İbrahim’in (a.s), Allah’tan ölülerini nasıl dirilttiğine kendisine göstermesini istediğini konu edindiği için alçak sesle okunması gerekir. Bu âyetteki istek, imanı güçlendirme

¹⁸⁴ el-Bakara 2/286.

¹⁸⁵ İbrâhîm 14/44.

¹⁸⁶ Dağdeviren, “Kur’ân Tilâvetinde Temsil”, 52-53; Kara – Çolakoğlu, “Kur’ân-ı Kerîm’den Aşr-ı Şerîf Ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”, 125.

¹⁸⁷ el-Bakara 2/260.

arayışı değildir. Bu istek ilâhi sırrın içeriğine, şahit olmaya dair bir ruhi özlemdir. Allah'ın yaratma sanatının mahiyetini yakından görmeye dair bu istek içli, yumuşak huylu,¹⁸⁸ tevhid dinine mensup,¹⁸⁹ şükreden,¹⁹⁰ Allah'ın dostu¹⁹¹ Hz. İbrahim'den gelir. Bu sebeple tüm bu özellikleri aksettiren âyetin ince ve hafif bir ses tonu ile okunması daha uygun olur. Bir diğer örnekse; *آتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ* “Yeryüzünde fesat çıkaracak ve kan dökecek birini mi yaratacaksın?” dediler.¹⁹² âyetidir. Âyetin bu kısmı alçak sesle okunmalıdır. Nitekim içerikte, insanın yaratılışı sırasında meleklerin sözlerine yer verilmektedir. Bu tür âyetlerin alçak sesle okunması, Kur'an'a ve Allah'a saygı icabıdır. Bu muhteiyatta ki âyetleri yüksek sesle okumak, Allah'a karşı hürmetsizlik ve sorgulama sayılabilir.¹⁹³

4- Hz. Peygamber'e Uyarı Niteliği Taşıyan Âyetlerde:

Kur'an-ı Kerim'de bazı âyetlerde Hz. Peygamber'in (s.a.v.) davranışlarıyla ilgili bazı uyarılar mevcuttur. Bu çeşit âyetlerin, hafd-ı savt ile okunması gerekir. Çünkü uyarı özelliği taşıyan bir âyet incelendiğinde gerek ifade edilen kelimelerin, gerek söz diziliminin ses tonuna dikkat edilmesi gerektiğini hissettiren bir üslup içerdiği görülür.¹⁹⁴ Örneğin *عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَتَّبِعَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ* “Allah seni affetti de, doğru söyleyenler sence belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?”¹⁹⁵ âyeti. Âyet, Tebük seferine iştirak etmeyen münafıklar hakkında nâzil olmuştur. Burada Resûlullah'ın (s.a.v.) münâfıklar hakkında âyet ininceye kadar beklemeyip onlara izin vermesi nedeniyle Allah tarafından yumuşak bir tarzda ikaz edilmesi mevzu bahistir ve bu sebeple ilgili âyet alçak bir ses tonu ile okunmalıdır. Bir diğer örnekse; *عَبَسَ وَتَوَلَّى أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهٗ يَرْكَبُ أَوْ يَذْكُرُ فِتْنَتَهُ الذِّكْرُ أَمَّا مَنْ اسْتَعْزَى فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى وَمَا عَلَيْكَ إِلَّا يَرْكَبُ وَأَمَّا مَنْ جَاءَكَ يَسْعَى وَهُوَ يَخْشَى فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهَّى* “Yüzünü ekşitip başını çevirdi. Görme engelli o kişi geldi diye. Ama (ey Peygamber!) Sen nereden bileceksin, belki o kendini arındıracaktı. Yahut o bir öğüt alacak, bu öğüt kendisine fayda verecekti. Sen ise

¹⁸⁸ et-Tevbe 9/114; Hûd 11/75.

¹⁸⁹ en-Nisâ 4/125; en-Nahl 16/120.

¹⁹⁰ en-Nahl 16/121.

¹⁹¹ en-Nisâ 4/125.

¹⁹² el-Bakara 2/30.

¹⁹³ Dağdeviren, “Kur'an Tilâvetinde Temsil”, 53-54.

¹⁹⁴ Dağdeviren, “Kur'an Tilâvetinde Temsil”, 54.

¹⁹⁵ et-Tevbe 9/43.

kendini her bakımdan ihtiyaçsız görenle ilgileniyorsun. Onun arınmamasından sen sorumlu tutulmayacaksın ki! Gönlünde Allah korkusu taşıyarak koşup sana geleni umursamıyorsun! Hayır! Şüphesiz bu âyetler birer öğüttür. Dileyen ondan öğüt alır.”¹⁹⁶ âyetidir. Bu âyetlerde Resûlullah’ın (s.a.v.) görme engelli sahâbe Abdullah İbn Ümmü Mektûm’a değil de diğer muhatabına öncelik vermesi açısından uyarı içermektedir. Bunun için mevzu bahis âyetlerin hafd-ı savt ile tilâvet edilmesi daha uygun olacaktır.¹⁹⁷

2.4 Temsîlî Okumaya Katkı Sağlayan Unsurlar

Bir Kur’an okuyucusunun temsîlî okuma yapabilmesi için Arapça, tecvîd, tefsir, belagat, mûsiki, psikoloji ve Kur’an âdâbı gibi ilimlerin hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Bu ilimler bilinmeden temsîlî okumayı yerine getirmek muhtemel değildir. Zira her işin bir âdâbı olduğu gibi Kur’an okumanın da bir âdâbı vardır. Bu âdâb Kur’an’ın lafzın ötesinde, ifade etmek istediği mana ve hakikatlerin okuyucu tarafından anlaşılmasını ve aynı zamanda inceliklerinin hepsinin duyu ve duygular aracılığıyla algılanmasını konu edinir. Kur’an’ın tilâveti layıkı veçhile elde edildikten sonra belirtilen şu ilimleri güzelce öğrenmek için son derece bir gayret ve mükemmel bir öğrenim gerektirir:

2.4.1 Tecvîd

Tecvîd kaideleri, Kur’an tilâvet edilmeye başlandığı sırada pratik olarak mevcuttu. Her ne kadar bu kaideler, sistematik olarak var olmasa da, uygulama olarak kullanılmaktaydı. İlk olarak Kur’an’ın okunmaya başlandığı zamanlarda tecvîd kaidelerine uyulmakla birlikte, başta tecvîd ilmi diye bir şey mevzu bahis değildi. Tecvîd kelimesi ilk “*Kur’an’ı tane tane, hakkını vererek oku.*”¹⁹⁸ âyetinde yer alan tertîl kelimesine, Hz. Ali’nin; “Tecvîdü’l-hurûf ve ma’rifeti’l-vukûf”¹⁹⁹ şeklinde izah getirmesi sebebiyle kırâat kaynaklarında yer almaya başlamıştır. Tecvîd kelimesinin kırâat kaynaklarında yer alması, Kur’an tilâvetinde uygulanan kaidelerin daha

¹⁹⁶ Abese 80/1-12.

¹⁹⁷ Hafd-ı savt konusunda daha fazla misal için bk. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, 476-478; Ateşyürek, *Kur’ân Tilâvetinde Tecvîd ve Temsîl*, 277-280; Sağman, *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*, 36-38.

¹⁹⁸ el-Müzzemmil 73/4.

¹⁹⁹ Cezerî, *en-Neşr*, 2/26.

sonraları, bu isim altında toplanmasına sebep olmuştur. Hâl böyle olunca, Kur'an okuma kaidelerinin toplandığı ilme, tecvîd ilmi adı verilmiştir.²⁰⁰ Bu açıdan Kur'an tilâvetine mevzu bahis olan tecvîd “تجوید” kavramı, sözlükte, “bir şeyi iyi, güzel, hoş yapmak ve süslemek”²⁰¹ manalarına gelen “جَوْدَ” kalıbından bir mastardır. Istilâhî manadaysa tecvîd; “harflerin mahreç ve sıfatlarına uyarak, Kur'ân-ı Kerîmi güzel okumayı içeren bir ilimdir.”²⁰² şeklinde tanımlanır.

Tecvîd, tilâvetin süsü ve ziynetidir. Onun aslı, harflerin hakkını vererek harfleri mahreç ve sıfatlarına uygun bir şekilde, güzel telaffuz etmek, benzer harfleri birbirine katmadan dinleyenleri rahatsız etmeyecek şekilde bir okuyuştur.²⁰³ Şayet harflerin hakları tam yerine getirilmezse kelimenin anlamı başka bir manaya dönüşür. Örneğin عَصِي ile مَخْطُورًا kelimelerinin عَصِي ve مَخْطُورًا şeklinde okunmaları bu konuda örnek olarak verilebilir.²⁰⁴

Kur'an lafız ve mana olarak tüm hatalardan uzak şekilde indirilmiştir. Tecvîd ilmi de harf ve kelimelerde zuhur eden okuma bozukluklarını ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu nedenle Müslümanların tecvîd ilmini bilmeleri farz-ı kifâye, onunla amel etmekse vacibtir. Çünkü tecvîd ilmi, Kur'an lafızlarını yanlış ve bozuk okumalardan korur. Sonuç olarak denilebilir ki tecvîd ilmi sayesinde Kur'an doğru okunabilir.²⁰⁵

2.4.2 Tefsîr

Tefsir, Kur'an'ın kelimelerini ilâhi beyana uygun şekilde diğer ilimlerin desteğiyle açıklayan bir ilimdir. Bu ilimle âyetlerin çeşitli açıları öğrenilir. Örneğin, âyetlerin muhkem-müteşâbih, mekkî-medenî gibi yönlerini anlamak bu ilim vasıtasıyla

²⁰⁰ Ömer Aslan, “Kur'ân Tilâvetinde Tecvîd'in Gerekliliği ve Lahn (Okuyuş Hataları)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2003), 358.

²⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*, thk. Ganim Kaddûrî Hamed (Beyrut: Müessesetür'-Risâle, 1421/2001), 58.

²⁰² Mustafa b. Abdullah Hacı Halife Katip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-Arabî, tsz.), 1/353.

²⁰³ Cezerî, *en-Neşr*, 2/28-29.

²⁰⁴ Ateşyürek, *Kur'ân Tilâvetinde Tecvîd ve Temsîl*, 50.

²⁰⁵ Ateşyürek, *Kur'ân Tilâvetinde Tecvîd ve Temsîl*, 50.

sağlanır. Ayrıca âyetlerdeki nüzûl sebeplerinin önemi ve gerekliliği de bu ilimle anlaşılır.²⁰⁶ Bu açıdan Kur'an âyetlerini açıklayan kimseye de müfessir denir.²⁰⁷

Kur'an müslümanların hidâyet kaynağı olması hasebiyle onun daha iyi anlaşılması her zaman yerini korumuştur. Özellikle İslâm coğrafyasına giderek genişlemesi tefsirin önemini daha da artırarak, vahyin inişine şahit olan sahâbeyi de önemli bir kaynak yapmıştır. Yeni Müslüman coğrafyadan kültür ve farklı düşünce tarzları ile gelen birtakım problemlerin Kur'an'a sunulması tefsirin işlevini artırmıştır.²⁰⁸

Tefsirin temel fonksiyonu Kur'an'ın anlaşılması ve insanların âyetlerden faydalandırılmasıdır. Çünkü Kur'an'ın asıl amacı insanlara yol göstermesidir.²⁰⁹ Zira anlaşılmayan bir âyetin yaşanması da mümkün değildir. Tefsirin bir diğer işlevi de Kur'an'ı anlama ve akletme emrini yerine getirmesidir.²¹⁰ Bu işlevlerinden ötürü tefsir şerefli bir ilim olarak nitelendirilir. Doğrudan Kur'an'ın kelimelerini mevzu bahis ettiği için ilimlerin en şerefli olma özelliğini kazanmıştır. Âyetlerin maksatlarının tam olarak anlaşılması için bu ilme ihtiyaç vardır. Şu da bir gerçektir ki kelâmullahın her zamana ve topluluğa bir seslenişi vardır. Bu bağlamda insanın bir kul olarak Kur'an'ı gerektiği ölçüde tefsir ilmine vâkıf olması, İslâm'ı iyi bir şekilde temsil etmesine ve tilâvet sırasında metni anlayarak ve yaşayarak okumasına katkı sağlayacaktır. Nitekim kulluğun yapılması ve kişinin ilmi ile âmil olması Kur'an'ı anlaması ölçüsündedir. Bu da tüm samimiyeti ile kişinin Kur'an'ı hayatının merkezine yerleştirmesi ile olacaktır.

2.4.3 Arapça ve Belâgat

Kur'an Arapça bir dil ile nâzil olmuştur. İnsana konuşarak anlaşmayı, iletişim kurmayı öğreten²¹¹ Allah, yine insanın en iyi anlayabileceği şekilde mesajları aktarmıştır. Bu doğrultuda Kur'an Arap diliyle nâzil olan son kitaptır. Onun Arapça indirilmiş olması da doğal olarak tebliğ etmekle görevlendirilen Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yaşadığı

²⁰⁶ Musa Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler* (İstanbul: Hilal Kitap Kirtasiye, 2016), 1/447.

²⁰⁷ Abdülhamit Birişik, "Müfessir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/496-499.

²⁰⁸ Hikmet Koçyiğit, "Tefsirin İşlevi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2011), 173.

²⁰⁹ İbrâhîm 14/1.

²¹⁰ Sâd 38/29; ez-Zümer 39/27.

²¹¹ er-Rahmân 55/4.

toplumun sosyokültürel yapısı ile alakalıdır. Nitekim Allah, Kur'an'da her topluma kendi dili ile konuşan peygamberler gönderdiğini bildirmektedir.²¹² Binaenaleyh Resûlullah'ın (s.a.v.) Arap toplumunda zuhur etmesi vahyin de Arapça olmasını gerekli kılmaktadır. Zira mesajların anlaşılması ve muhataptan karşılık bulması için kitabın ve peygamberin de aynı dili kullanması gerekmektedir. Sağlıklı bir iletişim için bu olmazsa olmazdır.²¹³

Kur'an'ın nüzûl olduğu dilin Arapça olması, onda arabi kuralların geçerliliğini ortaya koymuştur. Bu sebeple Kur'an'daki kelimelerin çeşitli yapı özelliklerinde olması sarf ve nahiv ilmini oluşturmuştur. Bu ilim vasıtasıyla kelimelerin isim, fiil ve edat olarak türleri ve türeme yolları, vezinleri ve türemlerde ifade ettikleri manalar ifade edilmiştir. Nahiv ise cümlelerin kuruluşu, çeşitleri ve uyulması gereken kuralları detaylı bir şekilde anlamaya vesile olan ilimdir.²¹⁴

Cümlelerin yapı ve özellikleri ile birlikte bir sözü yerinde, zamanında ve güzel bir üslupla kullanılması da önemlidir. İşte buna da belâgat diyebiliriz. Özellikle lafız ve manasıyla edebi bir mûcize olan Kur'ân-ı Kerîm, belâgat harikasıdır. Anlatımındaki mükemmellik ve eşsizlik sebebiyle Kur'an belâgat ilminin de temel kaynağıdır. Edebi sanatların eşsiz örnekleri Kur'an'da bulunur.²¹⁵

Kur'an lafız ve mana olarak tüm hatalardan uzak şekilde indirilmiştir. Kelâmullah olması hasebiyle de hatasız olarak tilâvet edilmesi ibadet kabul edilmiştir. Bu sebeple Kur'ân'ı Kerîm'i nâzil olunan şekilde Arapça okumak da son derece önemlidir.²¹⁶ İbn Âşûr, Arapçanın dile yatkınlığı ve telaffuzunun kolay olmasının altını çizer. Ayrıca kulağa hoş, ahenkli bir ses bilgisine sahip olduğunu bu sebeple kolay ve hızlı ezberlenebildiği görüşünü serdedir.²¹⁷

Sonuç itibariyle Kur'an'ın ana lisanının Arapça olması hasebiyle Arap dili inceliklerini ve belâgat usullerini öğrenmek gerekir ki âyetlerin künhüne vakıf

²¹² İbrâhîm 14/4.

²¹³ Mahmut Ayyıldız, "İbn Âşûr'a Göre Kur'an'ın Arapça Oluşu ve Evrensel Mesajı", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2021), 76.

²¹⁴ Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler*, 1/446.

²¹⁵ Osman Ertuğrul, "Belâgatta Meânî İlmi", *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (Nisan 2015), 177.

²¹⁶ Ateşyürek, *Kur'ân Tilâvetinde Tecvid ve Temsil*, 50.

²¹⁷ Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru's-Suhnûn, 1997), 13/187.

olunabilsin. Zira bir kitabı okumak için önce onun dilinin bilinmesi gerekir. Bu açıdan Arapça bilgisi olmadan temsîlî kırâati gerçekleştirmek de mümkün değildir. Zira Arapça bilmeyenlerin Kur'an tilâvet ederken en bariz hatalardan biri vurgu hatalarıdır.²¹⁸ Bu aynı bir çocuğun eline dilini bilmediği bir metin verip vurgu ve tonlamalarına dikkat ederek okumasını istemek gibidir.

2.4.4 Sesi Doğru Kullanma Sanatı

Temsîlî kırâatin ayrılmaz özelliklerinden biri de Kur'an tilâvetinin mûsiki ile yapılma mevzusudur. Kur'an'ın farklı ilimlerle bağlantısı bulunduğu gibi, mûsiki ile de bir ilişkisi vardır. Kur'an, tecvîd kurallarına uyarak melodi denilen mûsiki prensiplerine yer verilmeden düz bir şekilde okunduğu gibi, belli bir makamı baz alarak da okunabilir. Bu ikinci okuyuş şekli ile de mûsiki ilmi ile Kur'an'ın arasında ki ilişki bariz olarak görülür.²¹⁹

Kur'ân-ı Kerîm'in usulüne uygun bir tarzda güzel kırâat edilmesi temeldir. O bunu tertîl²²⁰ tabiri ile nitelemiş bu da tecvîd ilmi ile şekillenerek, uygulanmıştır. Resûlullah da (s.a.v.) tilâvetin güzel sesle süslenmesini buyurarak, güzel sesle okuyanları övmüş ve teşvik etmiştir.²²¹

Kur'an'ın makam ile okunması, terennüm ve teğannisi tartışma konusu olmuştur. Bilindiği üzere mûsiki, insan ruhunu etkileyen, kalbe nüfûz eden, heyecanlandıran, bazen de sakinleştiren bir özelliğe sahiptir. Hastaya moral verip iyileştiren, hırçınlaşan bebeği yatıştıran, savaş meydanlarında orduyu galeyana getiren mûsikidir. Tartışma mevzusu da mûsikinin Kur'an tilâvetine katılıp katılamayacağı veya ne ölçüde katılacağıdır.²²²

Mûsiki ezgileriyle Kur'an'ın kırâat edilmesi ile ilgili ihtilaflar lafzîdir. Tüm fıkıh âlimlerinin beyanına göre tecvîde uymayan ezgi ve nağmelerle Kur'an'ın tilâvet edilmesi haramdır. Tilâvet âdâbının uyulmadığı; mûsikinin hâkim olup tecvîd

²¹⁸ Coşkun, "Kıraatten Tilâvete: Bir Kur'ân Okuma Pratiği Olarak Tilâvet Üslûbunun Mahiyeti Üzerine", 736.

²¹⁹ Nuri Uygun, "Kur'an ve Musiki", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları* 2 (2000), 49.

²²⁰ el-Müzzemmil 73/4.

²²¹ Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen* (Beyrut: Daru'l Kitâbi'l Arabiyye, ts.), "Vitr", 20.

²²² Çetin, "Kur'ân Kırâatında Mûsikinin Yeri", 115.

kurallarının hapsedildiği okumaya izin verilmemiştir. Kur’ân-ı Kerîm’in kendine özgü ezgisinin tecvîd olduğu, bunun da doğal bir Kur’an mûsikisi oluşturduğu nettir. Tecvîd üzere okunan Kur’an doğal mûsikili Kur’an’dır. Mûsiki ile tilâvet etmek de insanın gönlünde tesir bırakır.²²³

Ayrıca sesin kullanımı, birçok uygulama isteyen, ses kabiliyeti ve güzelliği isteyen mühim bir konudur. Bir toplulukta başlanılan ses ayarını takip etmek ve programın sonunda sesi yine aynı ayarda kullanmak büyük bir tecrübe ve beceri ister. Okuyucular, sesleri hangi akorda uyarsa o ayardan okumayı seçerler. Ancak, istenmeyen bir tonda giriş olursa, farklı makamları dolaşarak uygun tonu seçebilirler.²²⁴

Bilindiği üzere İslâm yaratılışa en uygun dindir. İnsan ise güzelliğe ve güzele ilgilidir. Mûsiki de güzel sanatların en kıdemlisi ve en etkili olanıdır. Bu açıdan meşrû sınırlar içinde kullanılan böyle bir hoşluğa karşı çıkılmaz. Sonuç itibari ile mana ve tecvîd kurallarına uymak şartıyla, tilâveti makam ve güzel ses ile süslemek caizdir. Bununla beraber, ölçüyü kaçırarak tilâveti ses gösterisine çevirmek, makamı ön planda tutmak, tecvîd kurallarını çiğnemek ve Allah kelamı olduğu şuurundan çıkarak tilâvet etmek elbette caiz değildir. Makam yapmak için uzatılmayacak yerleri uzatmak, uzatılacak yerleri ise uzatmamak, harekeleri yanlış vermek, harfleri eksiltmek ya da ilave etmek, vakf ve ibtidâ kurallarına riayet etmemek, tilâveti şarkı nağmelerine benzetmek de caiz değildir.²²⁵ Kur’an tilâvetinde musikînin birincil görevi Kur’an’ın manasını ön plana çıkarmak olmalıdır.

2.4.5 Psikoloji ve Sosyoloji Bilgisi

Kur’an tilâvetinin, insan üzerindeki etkisi bilinen bir hakikattir. Kur’an’da bunu dile getiren birçok âyet vardır. Tilâvet sırasında manaya, hangi eda ve üslup yakışır onu bilmek ve uygulamak için, insanın psikolojik yaşamı ve inceliklerinin çok iyi tesbit edilmesi gerekir. Bu da psikoloji ilmini bilmek ile gerçekleşir.²²⁶ İlgili alanları farklı olmasına rağmen Kur’an’ın insana hitap etmesi, psikolojinin de insanı incelemesi

²²³ Çollak, “Kur’an Tilâveti ve Mûsiki”, 5.

²²⁴ Uygun, “Kur’an ve Musiki”, 55-56.

²²⁵ Çetin, “Kur’ân Kırâatında Mûsikînin Yeri”, 130-131.

²²⁶ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 466.

ikisinin de ortak bir alana sahip olduğunu gösterir. Örneğin *وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ* وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ “Sağlam düşünce ve inanç sahipleri için yeryüzünde açık kanıtlar vardır. Hatta kendinizde de. Hiç görmüyor musunuz?”²²⁷ âyeti ile Kur’an, insanın kendini tanıması için gözlerini nefesine çevirmesini istemektedir. Nefsi bilmek bir açıdan Allah’ı bilmeye vesile olduğu için Kur’an insanı, nefsinin, yaratılışını ve oluşumunu düşünmeye teşvik etmiştir. Bununla birlikte insan, bedensel oluşumunu tıp, fizyolojik, psikolojik vb. ilimlerle araştırmaya sevk edilmiştir.

Kur’an’ın insana hitap ettiği gibi insanı maddi ve ruhi yönü, çevresi ile tanımlamaya çalışan sosyoloji, psikoloji, sosyal psikoloji gibi beşeri ilimler de, aynı hakikate farklı yönlerden yaklaşmaktadırlar. Kelâmullah’ın daha iyi anlaşılması adına bu ilimlerden en azından belli ölçülerde yararlanılması gerekmektedir. Nitekim Kur’an’ın muhatabı insandır.²²⁸ İnsan psikolojisini bilmek ise eğitimin vazgeçilmez bir temelidir. İnsanı tüm boyutları ile tanımak, onun uygun yöntemlerle bilgilendirilmesinin ve öğretiminin daha kolaylaşmasını sağlayacaktır. Nitekim peygamberlerin de başarısı, insan psikolojisine ve fitratlarına uygun hareket etmekle mümkün olmuştur.

İnsan ancak tabiatına uygun tebliğ ve terbiye neticesinde şerri bırakıp hayra yönelmiştir. Bu nedenle toplum içinde insanları ve grupları yaptırım ve faaliyete yönelten hocalara büyük bir görev düşmektedir. Öyleleri vardır ki dinleyiciyi kullanmış olduğu cazip kelimeleri ile, verdiği örneklerin eşsiz ve ilginçliği, söylemiş olduğu sözlere binaen yaptığı hareketleri ile muhataplarına kendini dinlettirir. Böylelikle muhatap kendini tamamıyla anlatılanlara verirken, farkında olmadan hocanın anlattıkları ile bütünleşir. Yine öyle hocalar vardır ki ninni söyleyen bir annenin durumunu andırırlar. Muhataplar bu sefer ya uyur ya da hitabın bozukluğu tam tersine uykularını kaçırmaz. Bu nedenle hitabın anlatım türlerine, ifade biçimlerine ve ortamın gerekli kıldığı psikolojik ve sosyolojik şartlara uygun yapılması gerekir. Böylece söylenen sözler, okunan ibareler kelimadaki üstünlük niteliklerine göre aktarılmış olur.²²⁹ Netice itibarı ile Kur’an’ın hakikatlerinin anlaşılması için müracaat edilen ilimler ne kadar fazla olursa o kadar anlaşılması kolay olacaktır.

²²⁷ ez-Zâriyât 51/20-21.

²²⁸ Şaban Karasakal, “Kur’an ve Psikoloji İlişkisi Üzerine”, *Turkish Studies* 8/12 (2013), 681-682.

²²⁹ Özdağ, “Temsili Kırâat”, 27-28.

3. TİLÂVET ÂDÂBI

Kur'an tilâveti, Kur'an'ın nüzûlü ile başlamıştır. O zamandan bugüne değin İslâm âleminde, dini bir buyruk ve Allah'a yaklaşmak gayesiyle ibadet olarak yapılır. Üstelik Kur'an'ı okumak onu kavramak için ilk adımdır. Bu nedenle, Kur'an'ı okurken birtakım âdâb ilkeleri belirlenmiş olup bunlara uyulması lüzumlu görülmüştür. Bu ilkeler Kur'an ve sünnetten tespit edilmiştir. Bunların hepsine Tilâvet Âdâbı denilmiştir.²³⁰ Bu ana başlık altında bu ilkelere bahsedilecektir.

3.1 Âdâb ve Tilâvet Âdâbı Kavramları

Kur'an-ı Kerîm, ilk vahyi “oku” olup ilk muhatabı da Hz. Peygamber (s.a.v.) olan, Cebrâîl vasıtasıyla inmiş, müminler için şifa,²³¹ rahmet²³² ve hidâyet²³³ kaynağı ilâhî bir kitaptır. Nüzûlünden günümüze kadar okunmaya devam edilmiş ve asla inkıtaya uğramamıştır. Nice fetih ve toplumların gelişimiyle yorumlanmasında farklı yaklaşımlar olmasıyla birlikte, metni her geçen gün daha da fazla okunmaya devam etmiştir.

Kur'an-ı Kerîm'i gereğince anlayıp öğrenebilmek ve amel etmek adına inişinden günümüze kadar çaba gösterilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu okumuş, anlamış, tebliğ ve tebyin ederken aynı zamanda da onu uygulayarak canlı bir Kur'an olmuştur. Ondan gelen mirasla niceleri Kur'an'ın okunması ve anlaşılması konusunda türlü eserler yazmıştır. İlâhî vahyin en doğru şekilde anlaşılması en güzel şekilde hayata geçirilmesi demektir. Bu nedenle özellikle Kur'an'ın anlaşılmasında büyük yere sahip olan ilimlerin başında tilâvet âdâbı gelmektedir. Böylece Kur'an'a gösterilmesi gereken saygı ve yüceltme gereği gibi bilinebilir. Yılmaz bu konu hakkında şunları söylemiştir:

Kur'an'ın içeriği incelendiğinde çok farklı konulara yer verildiği, iman, ibadet, muamelât, ahlâk gibi konular da belirtilmiş olan emir, yasak ve öğütlerin yanında pek çok ilmî konulardan da bahsedildiği, astronomik gerçeklere, fizikî hakikatlere, insan anatomisi vb. konulara işaret edildiği görülmektedir. Bütün bunlardan onun asıl ve tek bir gayesinin

²³⁰ Ali Yılmaz, “Tilâvet Âdâbı”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 137.

²³¹ Yûnus 10/57.

²³² el-Enâm 6/156.

²³³ el-Bakara 2/97.

insanların hidâyete ermeleri, doğru yolu bulmaları, böylece Allah'ın rızasını kazanarak ahiretteki ebedi kurtuluşu elde etmeleri olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre ondaki her emir ve her yasak aynı amaca yöneliktir. Bu nedenle, Kur'an'ı doğru anlamak ve onu kendi bütünlüğü içerisinde doğru yorumlamak, sonra da ona uygun bir yaşantı sergilemek zarureti vardır.²³⁴

Kur'an'ın idrak ve amel edilmesindeki ilk adım, tilâvettir. Kur'an “tilâvetiyle amel edilerek ibadet olunan, sevabı da onu okuyarak hesaplanan”²³⁵ bir kitaptır. Nüzûlünden bu zamana kadar gerektiği ölçüde anlaşılıp, yorumlanması için birçok şey söylenildiği ve birçok kaideler tespit edildiği görülmektedir. Bunların hepsi de gerekli zaman ve mekanlarda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Zira Kur'an İslâm dininin ana kaynağıdır. Onun doğru ve sağlam anlaşılması, gereğince hayata tatbik edilmesi için Kur'an'ı edep ve erkânına uygun okumak gerekmektedir. Bu meyanda, tilâvet âdâbı meselemiz açısından önem ifade etmektedir.

Toplumlari ayakta tutan en önemli unsurlardan birisi ahlâki değerlerimizdir. Onlardan uzaklaşıldığı zaman sapmalar oluşur ve hassasiyetler yok olur. Basit gibi görünse de toplum içerisinde birliği sağlayan çok kıymetli değerler önemsenmez bir hâl alıp yok olduğunda ne yazık ki sonuç iç açıcı olmayabilir. Tilâvet esnasında dikkat edilmesi gereken âdâp kaideleri de bu kabildendir.

Kur'an, Allah kelimidir. Kelam ise Allah'ın sıfatlarından bir tanesidir. Büyük bir lütuftur ki Allah'ın kelam sıfatının tecellisi ve eseri olan Kur'an bizim anlayış ve kavrayışımıza göre nüzûl edilip, tüm duyu ve duygularımıza hitap etmiştir. Şu hâlde Kur'an okuyan kişi Allah ile konuşmakta olduğunun bilincinde olup, gerekli edebi takınması gerekmektedir.

“Edeb, kökü itibariyle “davet, çağrı” manasını ifade eder.²³⁶ Dinin gerekli gördüğü ve aklın güzel değerlendirdiği bütün söz ve davranışları kapsar. İnsanı hayır ve güzelliğe sevk etmesi yönüyle bu değerlere “edeb” adı verilmiştir. Edeb'in çoğulu olan âdâb ise

²³⁴ Yılmaz, “Tilâvet Âdâbı”, 139.

²³⁵ Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l Fadl İbrâhîm (Kahire: Dâru't-turâs,ts.), 1/441.

²³⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 1/206-207.

bir iş, hâl ve davranışa nisbet edildiğinde o alana has kural ve incelikleri, uyulması gereken dinî, ahlâkî, meslekî esas ve hükümleri ifade etmektedir.”²³⁷

Âdâb bir toplumun ıslahı için elzemdır. Bireylerin hal ve hareketlerini disipline alarak, toplumda düzenli kitleleri hedefler. Dinin ise içtimai yaşamda ahlaki kuralların temellerini oluşturmada büyük bir öneme sahip olduğu inkar edilemez. Kur'an tilâvetinde de âyetlerin manalarının doğru anlaşılması için tilavette dikkat edilmesi gereken bir takım edeb kurallarının gereği kaçınılmazdır.

3.2 Kur'an Okumada Âdâba Riayetın Gerekliliği

Kur'an'ı okumak ve kavramak için bir takım âdâb kuralları belirlenmiştir. Kur'an'dan ve sünnetten tespit edilerek belirlenen bu kurallara ise tilâvet âdâbı denilmiştir.²³⁸ İslâm'ın temel menbaı olan Kur'an'ın doğru anlaşılması ve dinin sıhhatli ve saf olarak yaşanması için bu âdâb gerekli görülmüştür.

Kur'an-ı Ker'im'in içeriğine bakıldığında birçok farklı mevzulara yer verildiği görülür. Örneğin karıncanın seslenişinden²³⁹ dağların zikrine,²⁴⁰ bir annenin feryadından²⁴¹ peygamberlerin yanık dualarına;²⁴² iman, ibadet, ahlâk gibi emir, yasak ve nasihatların yanında ilmî mevzuların anlatıldığı, astronomik, fizikî ve insan anatomisi vb. mevzulara da Kur'an'da yer verildiği görülmektedir. Tüm bunlardan onun asıl ve tek bir amacı olduğu da gözden kaçmaz. Bu amaç, insanların hidâyete ermeleri ve bununla birlikte Allah'ın rızasını kazanarak âhiretteki ebedi kurtuluşu elde etmeleridir. Bu nedenle de âyetlerin hakikatini anlamak, onları kendi kapsamı içinde doğru açıklamak, daha sonra da ona tabi bir hayat yaşamak gerekliliği bulunur. Dolayısıyla tilâvet âdâbı meselemiz açısından önem arz etmektedir.

Kur'an'ın feyzinden, manevi ikliminden ve bereketinden istifade edilebilmesi içinse ona karşı gösterilen saygı ve hürmeti oranında olacaktır. Zira Kur'an'dan nasiplenme saygı ve hürmet ile doğru orantılıdır. Kur'an'ı anlamanın ilk adımı ise tilâvettir. O

²³⁷ Abdülaziz Bayındır, “Âdâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/334.

²³⁸ Yılmaz, “Tilâvet Âdâbı”, 137.

²³⁹ en-Neml 27/18.

²⁴⁰ el-Enbiyâ 21/79.

²⁴¹ ez-Zâriyât 51/29.

²⁴² el-A'râf 7/23; Âl-i İmrân 3/8; Âl-i İmrân 3/38; el-Kasas 28/24.

hâlde onu kavramada ve te’vilde tilâvetin ve tilâvet âdâbının esas iki ana unsur olduğu dile getirilebilir. Doğrusu tilâvet âdâbı ve Kur’an’ı anlama arasında büyük oranda bir bağ vardır. Bu sebeple şöyle denilebilir; Kur’an’ın zâhirine Ulumul Kur’an (usul bilgisi) ile bâtınına da tilâvet âdâbı ile erişilir. Şayet bu iki ilim birbirini tamamlamazsa, bunun sonucu eksik kalacaktır. O hâlde, Kur’an’ın hakikatine ulaşmak isteyen, zâhiri ilimleri öğrenmenin bir ihtiyaç olduğuna inanıp bununla birlikte manaların anlaşılmasına da sebep olacak olan tilâvet âdâbının da gerekliliğini kabullenerek gereğini yapması gerekir.

Ayrıca Kur’an’a karşı hassaten tilâvet sırasında gösterilmesi gereken saygı ve hürmetten aklın ve davranışların hazırlıklı ve denetimli olması anlaşılmalıdır. Tilâvet, ilk olarak şekli görünebilir. Fakat bunun, onu algılama ve âyetlerine yaklaşma yönünden öneme sahip olmadığını ifade etmek zordur. Nitekim Kur’an’a yaklaşan her bireyin sahip olduğu her düşünce ve duygu onu yorumlama ve algılamamızda etkili olmaktadır. Dolayısıyla bu âdâb sınırı içinde Kur’an’a yaklaşım yorum açısından önem arzettiği bir gerçektir. Zira Kur’ân-ı Kerîm’i gerektiği gibi kavrama ve yorumlamada zâhirî ve bâtinî bazı ilke ve kurallara tabidir. Zâhirî kaideler içerisinde şunlar sıralanabilir: Kur’an âyetlerini hakkıyla tilâvet etmek²⁴³ ve âyetlerin kendi çerçevesi doğrultusunda mesajların gerektiği gibi anlaşılması için diğer ilimlerinde bilinmesi gerekmektedir. Kur’an’ın anlama çabasının bir tarafını zâhirî ilkeler oluştururken diğer tarafını da bâtinî ilkeler oluşturmaktadır. Kur’an’ın doğru okunup anlaşılması ve yorumlanmasına katkı sağlayan tilâvet âdâbı ile ilgili ilkelerden aşağıda bahsedilecektir.

3.3 Kur’an Tilâvetinin Zâhirî Âdâbı

Kur’an’ı kavramanın ilk ilkesi tilâvettir. Tilâvet Kur’an’ın doğru anlaşılmasında âdeta mihenk taşı gibidir. “Okuyucu, Kur’an’ı öğrenme, okuma, anlamlandırma ve yorumlama keyfiyetlerine göre farklı biçimlerde onunla yüz yüze gelir. Buna göre; her kârî, her mukrî, her muallim, her müfessir bir okuyucudur denilebilir. Bu yüzden klasik kaynaklarda, tilâvet âdâbı ile ilgili bölümlerde, Kur’an tilâvetini öğrenen, öğreten, onu okuyan, okutan herkesin tilâvet âdâbına muhatap olduğuna ve bu kişilerin tümünün

²⁴³ el-Müzzemmil 73/4; el-Furkân 25/32.

çabalarının Kur'an'ı anlamaya, yorumlamaya yönelik olması gerektiğine dikkat çekilir ve âdâb kaideleri bu kişiler göz önüne alınarak sunulur.”²⁴⁴

Allah Teâlâ kelamını kullarının gerektiği şekilde doğru anlamaları ve O'nun hakkında gerekli ilme ve marifete sahip olup bu doğrultuda kapasite ve yapılarına göre kulluklarını gerektiği şekilde yerine getirebilmeleri için kitabını indirmiştir. Bu tenezzül ise kullar için bir rahmettir. Bunun daha ötesi vardır ki o da nüzûl olan Kur'an'ın beşerin akıl ve gönlüne hitap etmesidir. Çünkü insan yalnız aklıyla değil, tüm azaları ve duygularıyla insandır. O hâlde nüzûlün sadece akıl değil, insanın tüm duyu ve duygularına yönelik olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Allâme Bediüzzaman (ö. 1878-1960) bu konuyu daha has ve ibretlik bir açıdan şu şekilde ifade eder; “Tenezzülât-ı İlâhi ilâ ukûl'il-beşer” Bu ifadesiyle o, ilâhi tenezzülün insanın aklına kadar teşrif ettiğini belirterek ulûhiyyete ait olan hususların, insan tarafından kavranması için Yüce Allah tarafından kolaylık sağladığını belirtir. Bu ifadeye onun öğrencilerinden Mehmet Feyzi Şallıoğlu (ö. 1912-1989)²⁴⁵ ‘bel ilâ istî'dâdât'il-beşeriyye'yi ilave ederek; Bu tenezzülâtın yalnız akla değil tüm insanî duyu ve organlara yapıldığını belirtmiş bu nedenle de insanın tüm duyu ve organlarına onu anlama sahasında görevler düştüğünü ifade etmiştir. Bu ise âyât-ı beyyinâttan örnek vererek: “لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ” ifadesi ile²⁴⁶ tefekkür yetisine, “لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ” ifadesi ile²⁴⁷ tezekkür yetisine, “أَفَلَا تَسْمَعُونَ” ifadesi ile²⁴⁸ işitme yetisi ve organına, “أَفَلَا تُبْصِرُونَ” ifadesi ile²⁴⁹ görme yetisi ve organına, “لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ” ifadesi ile²⁵⁰ akıl, kalp ve melekelerle sorumluluk verildiğine dikkat çekmiştir.²⁵¹ Bu âyetlerde insan duyu ve duygularına yüklenen sorumluluklar, Kur'an okuma âdâbının oluşturulmasında temel teşkil etmiş gözükmektedir. Buradan itibaren tilâvet esnasında dikkat edilmesi gereken bu esaslar belirtilmeye çalışılacaktır.

²⁴⁴Yılmaz, “Tilâvet Âdâbı”, 143-144.

²⁴⁵ Mahalle mektebindeki tahsilinden sonra Hâfız Ömer Fâzıl'dan (Aköz) hıfzını tamamlamış ve kıraat dersleri almıştır. Ayrıca Hâfız Tevfik, Hâfız Abdurrahman ve Reisülkurrâ Hoca Kâmil efendilerden temel İslâmî ilimlerle ilgili dersler okumuştur. Hayatı hakkında geniş bilgi için bk. Musa Özdağ, Feyizler Sultanı Mehmet Feyzi Efendi ve Feyizlerden Damlalar (Kastamonu: Kutlu Bilgi Yayınları, 2010)

²⁴⁶el-Bakara 2/266.

²⁴⁷ez-Zâriyât 51/49.

²⁴⁸el-Kasas 28/71.

²⁴⁹el-Kasas 28/72.

²⁵⁰el-En'âm 6/65.

²⁵¹ Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler*, 1/258.

Kur'an tilâvetinde gerekli olan esasları anlatmadan önce bu ifadeleri dile getirmek yerinde olacaktı. Aksi takdirde sıralanan temel esasların anlatılması yarar sağlamayacak, askıda kalmasına sebep olacaktı. Şimdi Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın kelamı olduğuna gönülden inanıp yerleştirdikten sonra dikkat edilmesi gereken esasları sıralayabiliriz.

3.3.1 Okuyucunun Okuma Sırasındaki Durumu

Kur'an Allah'ın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) gönderdiği son kutsal kitaptır. Allah kelamı olması yönüyle ve onu okumak ibadet kabul edildiği için dikkat edilmesi gereken bazı ilkeler vardır. Bunların başında ise abdest gelir. Abdest başta namaz olmak üzere kimi ibadet ve amellerin yerine getirilmesinden evvel yapılan dini bir temizliktir.²⁵² Nitekim Resûlullah da (s.a.v.) aldığı bir abdest sonrasında: “Bu, benim ve benden evvelki peygamberlerin abdestidir”²⁵³ buyurarak, bu hakikati dile getirmiştir. Ayrıca abdestten maksat temizliktir. Gerek Kur'an'ın gerek hadislerin açık beyanlarıyla temizlik esastır.²⁵⁴

Bir diğer dikkat edilecek husus da Kur'an okurken kıbleye yönelmektir. Namaz dışında Kur'an tilâvet eden bir kimsenin, kıbleye yönelerek okuması müstehaptır. Zira Resûlullah (s.a.v.): “En hayırlı oturma şekli, kıbleye yönelerek oturmaktır.”²⁵⁵ buyurmuştur. Kur'an okuyan kişi, kıbleye yönelerek vakar ve huşû içinde edepli bir şekilde hocasının önünde oturuyormuş gibi oturur. Zira Kur'an okurken en edepli güzel oturuş şekli budur. Bununla birlikte ayakta, yan yatarken, otururken veya başka bir vaziyette Kur'an okumak da caizdir.²⁵⁶ Nitekim Allah şöyle buyurur: *إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ* “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün farklı oluşunda aklüselim sahipleri

²⁵² Abdülkadir Şener, “Abdest”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/68-70.

²⁵³ İbn Mâce, “Tahâret”, 47.

²⁵⁴ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 432.

²⁵⁵ Ebü'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdîrahmân el-İrâkî, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ahbâr*, thk. Eşref Abdul Maksud (Riyad: Mektebetu't-Taberiyye, 1415/1995), 2/1187; Nevevî, *et-Tibyân*, 76.

²⁵⁶ Nevevî, *et-Tibyân*, 76-77.

için elbette ibretler vardır. Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar."²⁵⁷

Ayrıca Kur'an'ın temiz yerlerde okunması sünnettir. Bu nedenle birçok âlim Kur'an'ı mescitlerde okumayı uygun görmüştür. Nitekim mescitler temiz ve izzetli yerlerdir. Muhaddis tâbiî Amr b. Şürahbîl (ö. 63/683) şöyle demiştir: "Allah Teâla ancak temiz mekanlarda zikredilir."²⁵⁸ Bu ifadeden Kur'an okunan yerin ve havasının temiz olması anlaşılmıştır. Hoş kokular ile okunan ortamı kokulandırmak da güzeldir. Ayrıca bizim edeb kültürümüzde Kur'an'a hürmetin bir göstergesi olarak onu belden aşağı koymamak, belden yukarı kitaplık ve raflara koyma âdeti yerleşmiştir.

3.3.2 Talebe ve Öğreticinin Uyması Gereken Âdâb

Derslerin anlaşılıp istenilen amaca ulaşılması ve hocadan azami ölçüde faydalanılması, öğrencinin göstereceği âdâba bağlıdır. Bu da ilk olarak hocaya ve ilme yönelik hürmeti içerir. Zamanımızda bu hâl, ihmal edildiği için ilimdeki bereket ve faydada çok önemli eksiklikler görülmektedir. Oysa, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ramazan ayında Cebrâil'e Kur'an'ı arzetmesi²⁵⁹ sırasında meydana gelen ve sonraki zamanlarda da hassasiyetle devam ettirelen bu davranışlar, hoca ve öğrenci arasındaki münasebetin nasıl olacağına dair en güzel örneği göstermektedir. Ayrıca, Kur'an'ın inişi sırasında Resûlullah (s.a.v.) ile Cebrâil arasında meydana gelen mukabele de hoca ve öğrenci arasındaki edebî temelinin teşkil etmektedir. Şöyle ki Kıyâmet sûresinin 16. âyetinin sebab-i nüzûlünde şöyle ifade edilmektedir: "Resûlullah (s.a.v.), kendisine vahiy inince, unutma endişesiyle, onu bir an önce ezberlemeyi arzu eder ve bu sebeple de Cebrâil ile beraber onun okuduğunu tekrarlar. Bunun üzerine, *"Onu hemen okumak için dilini depretme..."*²⁶⁰ âyetleri nazil olmuştur."²⁶¹ Bu olay, öğrencinin hocasına karşı dikkat etmesi gereken kurallardan birine işaret etmektedir. Sühreverdî (ö. 632/1234), öğrencinin hocasının huzuruna vardığında takınacağı edebî, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mirâc olayını dile getirerek şöyle ifade etmektedir: "Tüm âdâb,

²⁵⁷ Âl-i İmrân 3/190-191.

²⁵⁸ Nevevî, *et-Tibyân*, 75.

²⁵⁹ Arz, "ortaya koymak, göstermek, sunmak" gibi manalara gelmektedir. Arzdan maksat ise her ramazan ayında, o zamana kadar gelen vahiylerin Cebrail'in Resûlullah'a, sonra da Resûlullah'ın Cebrâil'e okumasıdır. Bk. Yılmaz, "Tilâvet Âdâbı", 144-147.

²⁶⁰ el-Kıyâmet 75/16-18.

²⁶¹ Yılmaz, "Tilâvet Âdâbı", 144.

Hızır'a "Mûsâ ona, "Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?"²⁶⁴ şeklinde sorması, konu açısından bazı işaretler vermektedir. Dolayısıyla bu ifadeyle, âlime olan tevazunun önemine, ilim tahsilinde asıl amacın olgunlaşmak olduğuna ve ilimde alçakgönüllülüğün, edebî ve hizmetin gerekli olduğuna işaret vardır.²⁶⁵ Ayrıca şahsın ilim açısından saygın olması, hocasına yönelik takınacağı eylemlerine bağlanmıştır. İlim tahsil etmek isteyen kişi hocasına hürmet etmedikçe ilmin bereketine eremez ve ilimden gerektiği şekilde faydalanamaz.²⁶⁶ Bu sebeple, ilimde alçak gönüllülüğün, tüm engel ve güçlüklerle karşı sabrın devam etmesine sebep olduğu bildirilmektedir.²⁶⁷

Üstelik öğrenci, başta kendini derslerinden uzaklaştıracak ve dağıtacak güncel meşguliyetlerden azami derecede uzak durmalıdır. Kötü düşünce ve fikirlerden kaçınarak öncelikle kalbini hazır hâle getirmelidir.²⁶⁸ Öğrenci kendisini hocasından üstün görmemelidir. Bu aşamaların ardından hocasının huzuruna vararak, saygı ve özenle derse başlamalıdır. Hocasına yönelik kendine göre hatalı bir davranış veya söz meydana geldiğinde, bunu hayra yorarak aksi bir düşünce ile zihninin ve gönlünün bulanmasına müsaade etmemelidir. Hocanın huzuruna selâm ile girmek, sevgiyle bakmak, boş olan uygun yere oturmak, az konuşmak, onunla beraber kalkmak, hocası konuştuğunda sağına soluna bakmamak, yorgunluktan hâlsiz düştüğünde sorularla meşgul etmemek, öğrenciliğin âdâbındandır. Öğrenci ders bitiminde hocasına teşekkürlerini sunup dua ederek huzurundan ayrılmalıdır. Bazen hoca öğrencisinden küçük olabilir. Bu durumda bile ona karşı âdâbını takınmalı, hocasının ehliyetli

²⁶² en-Necm 53/17.

²⁶³ Yılmaz, "Tilâvet Âdâbı", 144-145.

²⁶⁴ el-Kehf 18/66.

²⁶⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. Prof. Dr. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 1992), 5/372.

²⁶⁶ Burhâneddîn ez-Zernûcî, *Ta'limi'l-Müteallim Tariki't-Teallüm*, thk. Salah Muhammed el-Haymi (Beyrut: Daru İbn Kesir, 1435/2014), 55.

²⁶⁷ el-Mâverdî, *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn*, 390.

²⁶⁸ Nevevî, *et-Tibyân*, 41-42.

olduğuna inanarak onunla istişare etmelidir.²⁶⁹ Zira gösterilen saygı ve hürmetin, hocanın şahsından öte ilmine olduğu unutulmamalıdır.²⁷⁰

Öğrenci, hocasının huzurunda nasıl edeple hareket ediyorsa, onun huzurundan ayrıldıktan sonra da gıyabında da saygı ve hürmetini aynen devam ettirmelidir. Bu saydıklarımızın en önemlisiyse talebenin, Kur'an'ın hükümlerini öğrenmesidir ki Allah hakkında kendisine emredilenleri anlasın ve amel etsin.²⁷¹

Kur'an öğreticisinin durumuna gelince, bu sahada en başta onun sahip olduğu ilme, hem de o ilmi aktaracağı öğrencisine karşı sorumluluğundan söz edilmelidir. İlme karşı âdâbın başında güzel ahlâk zikredilir. Kur'an öğreticisinin, bir kulun sahip olması lazım gelen özelliklere ve güzel huylara sahip olması gerekir. İmam Nevevî eserinde bu özellikleri řu şekilde sıralar: “Gönlünü dünyaya kaptırmamalı, aza kanaat etmeli, dünya ve içindekileri önemseyenlere kıymet vermemelidir. Cömert, güzel huylu, güler yüzlü, edep sınırlarının dışına çıkmadan, sakın ve sabırlı olmalıdır. Yasaklardan sakınmalı, Allah'a boyun eğmeli, sâkin, ağır başlı, mütevâzı ve alçak gönüllü olmalı, aşırı derecede gülmekten ve şaka yapmaktan sakınmalıdır. Dinin emirlerine dikkatli ve titiz davranmalı, vücudundaki temizlenmesi gereken kirleri temizlemeli, bıyığını kısaltmalı, tırnaklarını kesmeli, sakalını taramalı, üzerindeki kötü kokuları gidermeli ve giyilmesi uygun olmayan elbiseleri giymemelidir.”²⁷²

Öğreticinin talebeye karşı yerine getirilmesi gereken âdâb kuralları ise řu şekilde zikredilebilir: Kur'an öğreticisi, Kur'an-ı Kerîm öğrenenlere yumuşak davranmalı, imkânı ölçüsünde ikrâmda bulunmalıdır. Zira “Tâbiîn râvilerinden Ebû Hârûn el-Abdî (ö.134/751) şöyle demiştir: Biz ashâb-ı kirâmdan Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a.) yanına ilim öğrenmek için gittiğimizde bize şöyle derdi: “Merhaba, ey Resûlullah'ın (s.a.v.) bize vasiyet ettiği kimseler! Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.) bize şöyle buyurdu: “İnsanlar sizin sözlerinize ve yaptıklarınıza tâbi olacaktır. Sizden dini öğrenmek için yanınıza yeryüzünün dört bir yanından insanlar gelecektir. Onlar yanınıza geldiğinde, dini

²⁶⁹ Nevevî, *et-Tibyân*, 46.

²⁷⁰ Yılmaz, “Tilâvet Âdâbı”, 146.

²⁷¹ Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve* (Kurtuba: Müessesetü Kurtuba, ts.), 38.

²⁷² Nevevî, *et-Tibyân*, 34.

öğretirken kendilerine güzel davranın.”²⁷³ Bu ifadeleriyle Resûlullah (s.a.v.), ashâbına kendinden sonra gelen ilim talebelerine iyi davranılmasını vasiyet etmiş ve dini güzelce öğretmelerini emretmiş olmaktadır. Bu vasiyet, Allah’ın dinini ve kitabını anlatacak ve öğretecek tüm öğreticileri kapsar mahiyettedir.

Kur’an okuyana gelinecek olursa, Allah’ın bir sıfatı olan kelamın manalarını, lütfuyla insanların anlayışına ne şekilde indirdiğine dikkatle bakmalıdır. Kişi kalbini her şeyden arındırıp, tilâvete uygun bir hâle getirmelidir. İmam Gazzâlî (ö. 505/1111) *İhyâ’ü ‘ulûmi’-d-dîn* adlı eserinde Kur’an okuyucusunun şu hâller üzere olması gerektiğini ifade etmektedir:

“Kur’an okuyan, abdestli, edep ve sükûnet üzere, ayakta veya oturarak kıbleye yönelik, başı öne eğik, büyüklük taslamadan, elleri dizlerinde sanki hocasının önünde oturarak Kur’an okuyabilir. Bu vaziyetlerin en faziletlisi ise mescitte kılınan namazda ayakta olduğu şekilde okumadır. Bu amellerin en faziletlisidir. Yatağa uzanarak abdestsiz bir şekilde okumak ise faziletli olmakla birlikte diğeri kadar değildir. Allah Teâlâ “*Onlar gerek ayakta, gerek yanları üzerine yatarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışında düşünürler*”²⁷⁴ buyurarak onların hepsini övmektedir. Ancak okuma esnasında ayakta durmaya öncelik vermiştir. Ali (r.a) şöyle buyurmuştur: Kim Kur’an’ı namazda ayakta olduğu şekilde okursa, her harf için yüz sevap, kim namazda oturarak Kur’an okursa, her harf için elli sevap vardır. Abdestli olup namaz dışında okuyana ise yirmibeş sevap vardır. Gece yapılan ibadet daha evladır çünkü kalbi boşaltır. Ebû Zer Gıfârî (ö. 32/653) (r.a.) şöyle dedi: Gündüzleri çoğunlukla secde ederek geceleri de ayakta durarak ihya etmek daha iyidir.”²⁷⁵

Fazilet yönünden; gece ve ayakta namaz kılarken yapılan kırâat daha üstün sayılmıştır. Allah Teâlâ, Hz. Peygamberi (s.a.v.), ashabını ve ehli kitaptan bazılarını, gece secdeye kapanarak âyetlerini okumalarından dolayı övmektedir.²⁷⁶ Çünkü namazda ve gece içersinde yapılan tilâvet, kalbin uyanık ve idrakin en iyi olduğu zamandır.²⁷⁷

Tilâvet yapacak kişinin bilmesi gereken en önemli ilimlerden biri tecvit ilmidir. Tecvit ilminin teorik olarak öğrenilmesi farz-ı kifaye; Kur’an harflerini mahreçlerine uygun okumak farz-ı ayn; idğam, izhar, ihfa gibi arızî sıfatlara uyarak okumak ise vaciptir.²⁷⁸ Kur’an, ifrat ve tefrite kaçmadan, tilâvet edilmelidir. Bu sebeple kırâat alimleri tecvitsiz okunan bir kırâatin hatadan uzak olamayacağı görüşündedirler.²⁷⁹ Bahsi

²⁷³ Tirmizî, “İlim”, 4 ; Nevevî, *et-Tibyân*, 35.

²⁷⁴ Âl-i İmrân 3/191.

²⁷⁵ Gazzâlî, *İhyâü ulûmi’-d-dîn*, 326.

²⁷⁶ Âl-i İmrân 3/113.

²⁷⁷ Yılmaz, “Tilâvet Âdâbı”, 151.

²⁷⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), “Tecvid” (Erişim 16 Ağustos 2024).

²⁷⁹ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/281.

geçen ifrat konusuna özen göstermek gerekir. İmam Gazzâlî, Kur'an'ı anlamaya engel olan prensipleri dört kısma ayırırken, bunlardan birinin, okuyucunun ifrata kaçması olduğu belirterek şöyle der: “Okuyanın kalbi, yalnız harflerin mahreçleri ile meşgul olursa, o kişi, Kur'an'ı anlamaktan kendini engellemiş demektir. Böyle bir kişiyi, şeytan Allah'ın kelamını anlamaktan alıkoyar ve oyalar. Onun bütün dikkatini mahreçlere yöneltir, o kişi de harfleri tekrar tekrar okur. Böyle bir okumada manalar nasıl ortaya çıkar? İşte bu şahıs, şeytan için büyük bir oyuncaktır.”²⁸⁰

Kur'an'ı âdâbına uygun okuyan kişiye gösterilen hürmetten de bahsedilecek olursa, dost düşman, herkes tarafından sevgi ve saygıya değer görülerek her yerde her zaman el üstünde taşındığı görülür. Nitekim Kur'an, kendisini okuyanın haysiyet ve izzetini artırır. Buna mukabil Kur'an ehli Kur'ân-ı Kerîm'i Allah Teâlâ'dan gelen mektup olarak görmüşler ve gece gündüz onu okuyup anlayarak en önemlisi de gönüllerine işleyip gereğini yapmaya çalışmışlardır. Gazzâlî bunu şöyle dile getirir: “Ey insanlar! Sizden öncekiler Kur'ân'ı Kerîm'i Allah Teâlâ'dan gelen bir mektup bildiler. Gece okur, üzerinde düşünürler; gündüz de ona uyarak iş görürlerdi. Siz ise ondan ders okutmakla meşgul oluyorsunuz. Mahrecini, irâbını düzeltiyorsunuz, emirlerini ise basit ve kolay tutuyorsunuz! Bilmek gerekir ki, Kur'ân'ı Kerîm'den maksat yalnız onu okumak değil, ona uyarak iş yapmaktır. Okumak ise akılda tutmak için, akılda tutmak da onu hayata geçirmek içindir. Emirlerine riayet etmeden Kur'ân-ı Kerîm'i okuyan, bir kölenin efendisinden, onda yapması gereken işlerin bildirildiği mektubu alıp, bir yere oturup, mektubu yüksek sesle okuması, kelimeleri ağızdan gayet güzel çıkarması fakat emirlerin hiçbirini yerine getirmemesi gibidir. Şüphesiz onun bu hâli azarlanmaya ve cezaya müstehak olur.”²⁸¹

Bir Kur'an okuyucusunun hassaten Kur'an öğreticisinin meziyetli üstadlardan aldığı okumasını semâ ve arz yöntemlerinden istifade ederek talebelerine bildirmesi beklenir. Tabi ki, onun, yalnız kıraat alanıyla sınırlı kalmayıp bu ilme katkı sağlayabilecek Arapça, hadis, tefsir ve İslâm hukuku gibi ilimlerden de yararlanması gerekir. Kur'an öğreticisinin belâgat sahibi ve güzel sesli olması da elbette tercihe şayandır. En azından bu göreve tâlip olan kişilerin tâlim dersi ve ses eğitimi almaları vazgeçilmezdir. Ayrıca Kur'an öğretiminde öğreticiler, tilâvetin öğretiminin temelleri olan semâ ve arz yöntemlerini kullanmakla birlikte, talebeleri Kur'an öğrenimine yönlendirerek hazır hâle getiren vaaz ve öğütleri de ihmal etmemelidirler. Ders sırasında Kur'an'ın Allah kelamı olduğu daima hatırlatılmalı, talebelerin Kur'an'a karşı tazimleri daima taze tutulmalıdır. Bilhassa talebeler, âyetleri anlayarak okumaya teşvik edilmelidir. Bundan dolayı da temsîlî kırâat

²⁸⁰ Gazzâlî, *İhyâ'*, 336.

²⁸¹ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tüsî, *Kimyâ-i Saâdet*, çev. A. Faruk Meyan (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2015), 176.

uygulamasından faydalanılabilir. Kur'an öğreticisi gerek fizikî gerek ahlâkî yönden kendisine yakışmayan durumlardan son derece kaçınmalıdır. O kendini Kur'an öğretimine ve ilmî çalışmalara adanmalı ve şartlar gerektirmedikçe diğer işlerle meşgul olmamalıdır. Ayrıca azim ve fedakârlık da Kur'an öğretmenin mahiyetini iyi yönde artıran çok önemli özelliklerdir.²⁸²

Netice itibariyle Kur'an'a gösterilmesi gereken âdâbın ve saygının onu okuyan, öğreten ve dinleyen açısından ortak olduğu görülür. Aynı şekilde Kur'an öğreticisi ve talebesinin uyması gereken ilkelerinde müşterek olduğu görülmektedir.

3.3.3 Kırâatin Miktarı ve Müstehapları

Kur'an ehlinin okuma miktarı ile ilgili olarak uzun ve kısa şekilde farklı uygulamaları bulunmaktadır. Mekkî, *Kûtü'l-kulûb* adlı eserinde, "İhtiyakla Kur'an okumayı talep eden kişi, biri gündüz biri de gece olmak üzere haftada iki hatim etmesi müstehaptır. Gündüz hatmini Pazartesi günü sabah namazında veya sonra tamamlar. Gece hatmini de, Cuma gecesi akşam namazından sonra veya gece bitirir. Böylece gündüz ve gecenin ilk kısımlarını hatim ile karşılamış olur. Eğer hatmi gece sonlandırmış ise melekler ona sabaha kadar; gündüz sonlandırmış ise akşama kadar istiğfar ederler. Bu iki vakit, ziyadesiyle hepsini gündüzü ve geceyi içine alır. Bu konuda Resûlullah (s.a.v.): "Kim üç günden daha az bir sürede Kur'an'ı hatmederse onu anlamamıştır."²⁸³ buyurarak en uygun ölçüyü belirlediği görülmektedir."²⁸⁴ Bundan daha kısa sürede okunan bir Kur'an tertîl ile okumayı engeller.

Kur'an ehlinin dikkat edeceği özelliklerden birisi de, yer ve zamana göre okuyacağı Kur'an-ı Kerîm miktarını iyi tespit edebilmektir. Bulunulan yer ve zamana göre, kırâatin kısa, orta ve uzun olması açısından ne gerekiyorsa, Kur'an ehli bunu ilmi, firâsetiyle takdir edebilmelidir.

Bu konuda dikkat edilmesi gereken iki özellik vardır. İlki okunacak olan Kur'an metninin, konu bakımından, yerinde seçilmesi gerekmektedir. İkincisi ise okunacak

²⁸² Nazife Vildan Güloğlu, "Kırâat-i Seb'a İmamlarının Sîretleri Bağlamında Bir Kur'an Öğreticisinin Sahip Olması Gereken Özellikler", *PAUİFD* 9/1 (Haziran 2022), 159.

²⁸³ (مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي أَقْلٍ مِنْ ثَلَاثٍ لَمْ يَنْفَعْهُ), Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût (b.y.:Müessesetü'r-Risâle, 1999/1420), 11/91,413,431; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, nşr. M. Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.), "İkame", 178 (No. 1347).

²⁸⁴ Ebû Tâlib Muhammed b. Alî b. Atıyye el-Mekkî, *Kûtü'l-kulûb fî mu'âmeleti'l-mahbûb ve vasfî tarîki'l-mürîd ilâ makâmi't-tevhîd*, thk. Mahmud İbrahim Muhammed er-Rıdvânî (Kahire: Mektebetü Dâru't-Türâs, 1422/2001), 137.

olan miktarın iyi ayarlanması gerekmektedir. Kırâatin “ne ara bitti, bir şey anlayamadık” dedirtecek kadar kısa ne de “bitmek bilmiyor” dedirtecek kadar uzun olmaması gerekmektedir.

Başka bir rivayette “Hz. Âişe (r.a.) bir adamın çok hızlı Kur’an okuduğunu duyunca: “Bu adam ne Kur’an okumuş ne de sesini kesmiştir!” demiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Abdullah b. Amr (r.a.)’a Kur’an’ı yedi günde bir defa hatmetmesini tavsiye etmiştir. Üstelik Hz. Osman (ö. 35/656), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]), İbn Mes‘ûd (ö. 32/652-53), Übey b. Kâ‘b (ö. 33/654 [?]) gibi bazı sahabeler cumadan cumaya bir hatim indirmişlerdir. Sonuçta hatmin dört farklı şekli vardır: ilki gece ve gündüz (bir gün) de bir hatim. Bazıları bunu kerih görmektedirler. İkincisi her gün bir cüz okumak kaydıyla ayda bir hatim yapmaktır. Birincisinde hatim fazla olmakla birlikte bu da az görülmektedir. İtidal olan iki derece vardır. Üçüncüsü iki haftada bir hatim, diğeri ise üçüncü şekle yakın olarak haftada iki hatim şeklindedir.”²⁸⁵

Allah Kur’an’ı emirlerini anlayıp öğrenerek hayata geçirmemiz için indirmiştir. Âyetler içerisinde düşünüp ibret almamız gereken yerler vardır. Onu üzerinde düşünmeden çok hızlı bir şekilde okumak, yararlanmaya engel olacağından uygun görülmemiştir. Kaynaklarda sunulan verilere göre Kur’an’ı hatmetmenin kişiden kişiye değiştiği görülmektedir. Bir kişi Kur’an’ı derinlemesine anlamak ve hayatına tatbik etmek istiyorsa bunu nasıl elde edecekse okumasını ona göre yapması gerekmektedir. Nitekim Karaçam önemli olanın çok hatim indirmek değil Kur’an’ı büyük bir arzu ve ihlas ile okuyarak amel etmek olduğunu dile getirmektedir.

Ayrıca Kur’an-ı Kerîm okuyan kişinin birtakım hususlara dikkat etmesi, bazı kaynaklara göre müstehap sayılmıştır. Burada birkaç örnekle işaret edilecektir: Tîn sûresini sonuna kadar okuyan kişi, sûrenin son âyeti olan “*أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ*” / *Allah hüküm verenlerin en âdili değil midir?*²⁸⁶ âyetini okuyunca “*بَلَىٰ وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ*” / *Evet, ben buna şahit olanlardanım*²⁸⁷ demelidir. Kıyâmet sûresinin son âyeti olan “*أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ*” / *Peki bunları yapan, ölüleri diriltebilir mi?*²⁸⁸ âyetini

²⁸⁵ Gazzâlî, *İhyâ’*, 326.

²⁸⁶ et-Tîn 95/8.

²⁸⁷ Taberî, *Câmi’u l-beyân* 24/525-526.

²⁸⁸ el-Kıyâmet 75/40.

okuyunca “يَلَىٰ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ/ Evet, Allah her şeye kâdirdir”²⁸⁹ demelidir. Mürselât sûresini sonuna kadar okuyan kişi, son âyet olan “فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ/ Artık bundan (Kur'an'dan) sonra hangi söze inanacaklar?”²⁹⁰ âyetini okuyunca “أَمَّا بِاللَّهِ/ Allah'a iman ettik”²⁹¹ demelidir. Yine Kur'an okuyan kimsenin rahmet âyetlerine geldiği vakit Allah'tan lütuf dilemesi, azap âyetlerine geldiği vakitte şerden veya azaptan Allah'a sığınması sünnettir. “Rahmet ayetini okuduktan sonra kişi şöyle der: “اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ/ Allahum! Senden âfiyet isterim.” veya şu şekilde de diyebilir: “أَسْأَلُكَ الْعَافِيَةَ مِنْ كُلِّ/ Allahım! Senden beni her türlü kötülükten selâmete çıkaracak âfiyet dilerim.” Yahut buna benzer dileklerde de bulunabilir. Allah'ın kusurlardan uzak olduğunu ifade eden bir âyet okunduğunda, O'nun tüm kusurlardan uzak olduğunu belirtir ve şunlardan birini söyler: “سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى/ Allah her türlü kusurdan uzak ve yücedir- تَبَارَكَ رَبُّكَ/ Rabb'imizin azameti pek yücedir.”²⁹²

Huzeyfe b. Yemân (r.a) şöyle rivayet edilir: “Bir gece Nebiyy-i Ekrem (s.a.v.) ile birlikte namaz kıldım. Bakara sûresini okumaya başladı. Kendimce ‘Sanırım 100 âyet okuyunca rükûa varacak’ dedim; Allah Resûlü okumaya devam etti. İçimden ‘Sanırım Bakara sûresini bir rek’atta okuyacak’ dedim, okumaya devam etti. Bakara sûresi bitince ‘Sanırım rükûa varacak’ diye düşündüm, Allah Resûlü rükûa varmadan Nisâ sûresini okumaya başladı. Bu sûreyi okumayı bitirince Âl-i İmrân sûresine başladı.²⁹³ Onu da okuyup bitirdi. Âyetleri ağır ağır okumaya devam etti. İçinde Allah Teâla'yı noksan sıfatlardan tenzîh eden bir âyet geçince, Allah'ı şânına yakışmayan sıfatlardan tenzîh ediyordu. Allah Teâla'dan bir şey istenen âyete gelince, o da istiyordu. Allah Teâla'ya sığınmayı emreden bir âyet-i kerîme geçince, Cenâb-ı Hakk'a sığınyordu.”²⁹⁴

“Kur'an okuyan herkesin rahmet âyetlerine geldiğinde Allah'ın lütfunu dilemesi, azap âyetlerine geldiğindeyse Allah'a sığınması, Allah'ın kusurlardan uzak olduğunu dile getiren bir âyete gelindiğinde ise O'nun tüm kusurlardan uzak olduğunu belirtmesi sünnettir. Okunan âyetler ister namaz kılarken ister namaz dışında okunsun, aynı şey

²⁸⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 23/527-528.

²⁹⁰ el-Mürselât 77/50.

²⁹¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 427.

²⁹² Nevevî, *et-Tibyan*, 90.

²⁹³ O zamanlar Nisâ sûresinin Kur'ân-ı Kerîm'deki yeri, Âl-i İmrân sûresinden önceydi.

²⁹⁴ Müslim, “Müsâfirin”, 203.

yapılır. Şâfiî âlimler şunu da ifade ederler: Rahmet, azap ve tesbih âyetlerini namazda okuyan imamın, ona uyan cemaatin ve yalnız başına namaz kılan kimsenin Allah'tan dilekte bulunması, O'na sığınması ve O'nu tenzih etmesi sünnettir. Çünkü bu bir duadır. Duada hepsi eşittir. Bu aynı Fâtiha sûresini okuduktan sonra “âmin” demek gibi bir şeydir. Namazda ve Kur'an okurken rahmet ayetlerine gelince Allah'tan bir şey dilemenin, azâp âyetlerini okuyunca O'na sığınmanın müstehâp olduğu konusunda söylenenler Şâfiî mezhebi ile âlimlerin büyük çoğunluğunun görüşleridir. İmam Ebû Hanîfe (ö. 150/767), rahmet âyetlerini okuyunca Allah Teâlâ'dan bir şey istemeyi, azâp âyetlerini okuyunca O'na sığınmayı müstehap saymadığı gibi, bunların namazda söylenmesinin mekrûh olduğunu söylemiştir.²⁹⁵

3.3.4 Hatim İndirme ve Kur'an Okuma İçin En Uygun Vakitler

Hatim indirmenin belli zaman ve süresi yoktur. Her konuda örnek olan Peygamberimiz göz önüne alındığında, onun her daim Kur'an ile haşır neşir olduğu, hayatını Kur'an'a ve İslâm'a adadığı görülür. Resûlullah (s.a.v.), her yıl Ramazan ayında Kur'an'ı Cebrâil ile karşılıklı okuyarak mukabelede bulunurdu. Bununla birlikte namazda ve namaz dışında çokça Kur'an okur ve okuturdu. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ne kadar zamanda Kur'an'ı hatmettiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak zaman zaman Resûlullah'a (s.a.v.) bu konu hakkında sorular sorulduğu onun da muhatabın durumlarına göre karşılık verdiği bilinmektedir: Abdullah b. Amr, Peygamberimiz'e “Kur'an'ı kaç günde bir hatmedeyim?” diye sorduğunda; o da: “Kırk günde bir” cevabını vermiştir. Abdullah'ın, her cevapta daha çok okuyabileceğini dile getirmesi üzerine “ayda bir, yirmi günde bir, on beş günde bir, on günde bir, yedi günde bir” ve diğer bir rivayete göre de “beş günde bir” hatim indirmesini söylemiştir.

Ashâb-ı Kirâm Kur'an'ı hizblere, bölümlere ayırmışlardır. Hizbler *Kûtü'l-kulûb*'da şu şekilde geçmektedir:

“Kur'an'daki hizbler yedi tanedir. Birincisi üç sûre, ikinci hizb beş sûre, üçüncü hizb yedi sûre, dördüncü hizb dokuz sûre, beşinci hizb on bir sûre, altıncı hizb on üç sûre

²⁹⁵ “Hanefî âlimlerin bu konuda görüşü şöyledir: “İmâm cenneti özendiren, cehennemden sakındıran âyetleri okurken cemâat susup onu dinler. Çünkü o sırada susup imâma kulak vermek ‘Kur'an okunduğu zaman ona kulak verin, susup dinleyin’ âyet-i kerîmesi gereğince farzdır. O sırada Allah'tan cenneti istemek, cehennemden O'na sığınmak, Kur'an'ın dinleme emrine aykırıdır.” Bu konu ile ilgili bilgi için bk. Mergînânî, *el-Hidâye*.

ve yedinci hizb ise Kâf sûresinden itibaren Kur'an'ın sonuna kadar olan sûrelerdir. Bunlar Kur'an-ı Kerîm'in hizbleridir. Sahâbe-i Kirâm, onu bu şekilde hizblere göre okuyorlardı. Gelen bir habere göre, Resûlullah (s.a.v.) bir bakıma Kur'an âyetlerini, bu şekilde bölümlere ayırmıştı. Sonuç olarak Kur'an'daki âyetlerin sayısı 6236'dır.²⁹⁶ Dikkat ettim, hizblerin birbirlerine yakın olduklarını gördüm. Bu hizb ayrımı, Kur'an'daki humuslar, aşirler ve cüzler oluşmadan önceydi. Bunların dışında kalanlar ise sonradan ortaya konulmuş şeylerdir.”²⁹⁷

Gazzâlî'nin *İhyâ* adlı eserindeyse şu şekilde geçmektedir: “Haftada bir hatim yapan kişi, Kur'an'ı yedi kısma ayırır. Sahâbe Kur'an'ı hizblere ayırırlardı. Rivayet edildiğine göre Hz. Osman (r.a.) Cuma gecesi Bakara ve Mâide sûrelerinin arasını okuyarak hatme başlar; Cumartesi gecesi En'âm ve Hûd, Pazar gecesi Yûsuf ve Meryem, Pazartesi gecesi Tâhâ ve Kasas, Salı gecesi Ankebût ve Sâd, Çarşamba gecesi Zümer ve Rahmân sûrelerini okur ve Perşembe gecesi hatmini tamam ederdi. İbn Mes'ûd ise farklı olarak Kur'an'ı beş hizbe bölerek hatmederdi. Denilir ki Kur'an'ın hizbleri yedidir. Birincisi üç sûre, ikincisi beş sûre, üçüncüsü yedi sûre, dördüncüsü dokuz sûre, beşincisi on bir sûre, altıncısı on üç sûre, en fazla olan yedincisi de Kâf sûresinden Kur'an'ın son kısmına kadar olan kısımdır. Sahâbe-i kirâm Kur'an'ı bu şekilde hizblere ayırır ve okurlardı.”²⁹⁸

Bölümlere ayırarak her gün ve her gece düzenli olarak bir bölüm okumak güzel ve sünnettir. Hem bu şekilde hareket etmek, kalbin de âyetlere uyum sağlaması ve mananın anlaşılması için daha uygundur. Yine kişi günlük olarak zikir ve amellerinde Kur'an'dan bir bölüm okusa güzel bir iş yapmış olur.

Hatim indirmenin belli zaman ve süresi yoktur. Her konuda örnek olan Peygamberimiz göz önüne alındığında, onun her daim Kur'an ile haşır neşir olduğu, hayatı boyunca Kur'an'a ve İslâm'a adanmış görülür. Resûlullah (s.a.v.), her yıl Ramazan ayında Kur'an'ı Cebrâil ile karşılıklı okuyarak mukabelede bulunurdu. Bununla birlikte namazda ve dışında çokça Kur'an okur ve okuturdu. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ne kadar zamanda Kur'an'ı hatmettiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Ancak zaman

²⁹⁶ Sayı ihtilafıdır fakat biz burada Diyanetin esas aldığı sayıyı verdik.

²⁹⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 138-139.

²⁹⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, 327.

zaman Resûlullah'a (s.a.v.) bu konu hakkında sorular sorulduğu onun da muhatabın durumlarına göre karşılık verdiği bilinmektedir: Abdullah b. Amr, Peygamberimiz'e "Kur'an'ı kaç günde bir hatmedeyim?" diye sorduğunda; o da: "Kırk günde bir" cevabını vermiştir.²⁹⁹ Abdullah'ın, her cevapta daha çok okuyabileceğini dile getirmesi üzerine "ayda bir, yirmi günde bir, on beş günde bir, on günde bir, yedi günde bir"³⁰⁰ ve diğer bir rivayete göre de "beş günde bir"³⁰¹ hatim indirmesini söylemiştir.

İlk devir İslâm büyüklerininse Kur'an'ın hatmedilmesi konusunda çeşitli âdetleri vardır. "Ebû Bekir es-Sicistânî'nin onlardan rivayet ettiğine göre: "Bir kısmı iki ayda bir, ayda bir, on gece de bir, sekiz gece bir, yedi gece de bir, altı gece de bir, beş gece de bir, dört gece de bir, üç gece de bir, iki gece de bir hatim yapar. Bazen de bir gün ve gece de iki, üç veya sekiz hatim yapanları bile olurdu. Onlar dört hatmi gece, dört hatmi de gündüz yaparlardı. Bir gün ve gece de hatim yapanların arasında: Osman b. Affân, Temîm ed-Dârî, Saîd ibni Cübeyr, İmâm Şafîî sayılabilir."³⁰²

Anlaşıldığı üzere Kur'an'ı hatmetme konusu kişiden kişiye göre değişmektedir. Kur'an'ın manalarını, hakikatlerini ve sırlarını anlayıp kavrayarak okumak isteyen, tüm bunları nasıl elde ediyorsa o şekilde okumalıdır. İnsanlara dini öğretmek ile meşgul olanlar, Kur'an'ı, hizmeti aksatmayacak kadar okumalıdır. Görevleri olmayanlar ise okuyabildikleri kadar çok okumalı ancak bu okuma, usanç getirecek kadar fazla ve ne söylendiği anlaşılmayacak kadar hızlı olmamalıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'i okumanın en fazîletli olduğu vakitler ise şunlardır: "Kur'an'ı okumanın en fazîletli olduğu yer namazdır. Tüm mezheplere göre, namazda Kur'an okumak için kıyâmı uzatmak, secdeyi uzatmaktan daha fazîletlidir. Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "أَفْضَلُ الصَّلَاةِ طَوْلُ الْقُتُوبِ": En fazîletli namaz, uzun süre kıyâmda durularak kılınan namazdır."³⁰³ Namaz dışında Kur'an'ı okumanın en fazîletli zamanı, gece vaktidir. Gecenin son yarısında Kur'an okumak, ilk yarısından okumaktan daha fazîletlidir. Akşam namazıyla yatsı namazı arasında Kur'an okumak da fazîletlidir.

²⁹⁹ Tirmizî, "İlim", 4.

³⁰⁰ Tirmizî, "Kıraât", 13.

³⁰¹ Tirmizî, "Kıraât", 13.

³⁰² Nevevî, *et-Tibyân*, 54-55.

³⁰³ Müslim, "Müsâfirin", 756.

Gündüz Kur'an okumanın en fazîletli olanı sabah namazından sonra okumaktır. Kur'an'ın yüceliği dolayısı ile onu okumanın mekruh olduğu bir zaman yoktur.”³⁰⁴

Kur'ân-ı Kerîm'i okumanın en fazîletli olduğu günlerse şu şekilde sıralanabilir: “Cuma, pazartesi, perşembe ve arefe günü. Kur'an'ı okumanın en fazîletli olduğu on gün, Ramazan'ın son on günü ve zilhiccenin ilk on günüdür. Onu okumanın en faziletli olduğu ay ise Ramazan ayıdır.”³⁰⁵

3.3.5 Tahzîn

Tahzîn kelimesi Arapça'da “hüzün, üzüntü” anlamına gelen³⁰⁶ hzn/حزن kökünden tef'il babından bir mastardır. Bir kavram olarak tahzîn ise, “Kur'an okuyan kişinin, okuyuşu sırasında doğal okuyuş hâlini terkederek hüznü bir tarzda Kur'an okuması olarak ifade edilmiştir.”³⁰⁷ Yani olması gereken bir okuma tarzının yerine başka bir biçim seçip hüznülmüş gibi bir eda ile sesi alçaltarak okumaktır.³⁰⁸ Kişinin edep dairesi içerisinde Allah'ın huzurunda olduğunu kavrayarak, sanki boynu bükük, huşu içinde ağlıyormuş gibi bir tavırda okumaktır.³⁰⁹ Ya da tertîl üzere açıktan tilâvet ederek nağmelerle okuyuşu güzelleştirmektir.³¹⁰

Kur'an'ın hüznü üzere okunması nebevî bir tavsiyedir.³¹¹ Zira Resûlullah (s.a.v.) bu çeşit okuyuşu da tavsiye etmiştir. “Şüphesiz Kur'an hüznüle inmiştir, okurken ağlayınız, şayet ağlayamazsanız; ağlamaklı bir hâlde okuyunuz.”³¹² buyurmuştur. Burada hüznünden maksat kişinin Kur'an okurken, ayetlerde geçen emir, yasak, cennet, cehennem gibi tasvirlerin tesiriyle Allah'a karşı korku duyarak, günahlarını düşünmesi ve etkilenmesidir.³¹³

³⁰⁴ Nevevî, *et-Tibyân*, 151-152.

³⁰⁵ Nevevî, *et-Tibyân*, 151-152.

³⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 13/111.

³⁰⁷ Temel, *Kıraat Ve Tecvid İstılahları*, 156.

³⁰⁸ Fırat, *Tecvid Ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*, 71-72.

³⁰⁹ Akif Aydın, “Kur'an-ı Kerim Okumanın Ve Dinlemenin Fazilet Ve Adabı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2002), 144.

³¹⁰ Coşkun, “Kıraatten Tilâvete: Bir Kur'ân Okuma Pratiği Olarak Tilâvet Üslûbunun Mahiyeti Üzerine”, 724.

³¹¹ Çakıcı, “Kur'an Tilavetinde Nitelik Sorunu”, 170.

³¹² İbn Mâce, “İkâmetü's-Salah”, 176.

³¹³ Çakıcı, “Kur'an Tilavetinde Nitelik Sorunu”, 170.

Hız. Peygamber (s.a.v.), bir insan olarak zaman zaman ağlamış, ağlamanın ölçüsü ve kaideleri hakkında açıklamalar yapmıştır. Davranış ve sözleriyle ağlama hususunda müminlere örnek olmuş ve eğitmiştir.

Dini yaşam sırasında pek çok duygu yaşanır. Bu duygular içerisinde Allah'a karşı duyulan korku, sakınma, saygı ve ümit gibi kavramları sıralayabiliriz. Kalpte yaşanan bu duyguların bedene sirayet etmesi kaçınılmazdır. Yaşananlar kişinin yüz ifadesiyle ve gözyaşlarıyla dışa vurulur. Resûlullah (s.a.v.) bir hadislerinde Allah'a karşı duyulan haşyet ile gözyaşları arasındaki münasebete dikkat çekmiştir. Allah korkusundan gözyaşlarını tutamayan bir müminin davranışını methetmiştir. Allah'a karşı duyduğu haşyet sebebiyle içtenlikle akan gözyaşlarının insanı Cehennem azabından uzaklaştıracağına vurgu yaparak: "Allah korkusundan ağlayan, Allah yolunda nöbet tutarak geceleyen göze Cehennem ateşi dokunmaz."³¹⁴ "Memeden çıkan süt nasıl geriye dönmez ise Allah korkusundan ağlayan kimseye de Cehennem ateşi nüfuz etmez."³¹⁵ buyurmuştur.

Kur'an'ın okunması, dinlenilmesi, tefekkür edilmesi, kişinin gönlünde bazı dini duyguların hissedilmesini sağlar. Kur'an'ı dinleyen ve tefekkür eden, özellikle Nisâ sûresinin 41. âyetinde belirtilen âhiret sorumluluğunun hatırlatıldığı beyanlardan etkilenen Hız. Peygamber (s.a.v.), yoğun hissiyatın tesiriyle kendini tutamayarak ağlamıştır.³¹⁶ Bu rivayet şu şekildedir: "Resûlullah (s.a.v.), Abdullah İbn Mes'ûd'dan, "Bana Kur'an oku!" diye talepte bulunmuştur. Abdullah İbn Mes'ûd ise şaşırarak, "Ey Allah'ın Resûlü Kur'an sana indirilmişken, ben mi sana Kur'an okuyacağım?" şeklinde karşılık vermiştir. Resûlullah da (s.a.v.) başkasından Kur'an dinlemeyi sevdiğini dile getirmiştir. Bunun üzerine Kur'an okumaya başlayan Abdullah İbn Mes'ûd, "Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit tuttuğumuzda hâlleri nasıl olacak!"³¹⁷ âyetine geldiği zaman Resûlullah (s.a.v.) burada durmasını söylemiş ve iki gözü dolmuştur.³¹⁸

³¹⁴ Tirmizî, "Fedâilü'l-Cihâd", 12.

³¹⁵ Nesâî, "Cihâd", 8.

³¹⁶ Abdurrahman Kasapoğlu, "AĞLAMA" OLGUSU Modern Psikoloji ve Kur'an Eksenli Bir Yaklaşım", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2015), 37.

³¹⁷ en-Nisâ 4/41.

³¹⁸ Buhârî, "Tefsir", 41.

Ağlayabilmek, yaşanan duygu yoğunluğunun, samimiyetinin göstergelerinden biridir. Kur'an okuma sırasında dökülen samimi gözyaşları, kalpte duyulan duygusal derinliği gösterir. Zira okuduğu âyetlerin ilâhî kelimeler olduğunu fark eden bir kişi, ondan etkilenir ve ağlar. Ağlayamasa bile en azından kalbinde saygı ve korku hâsıl olur.³¹⁹ Zira Kur'an'ı okurken ağlamak ârif ve sâlih kulların âdetidir. Allah şöyle buyurmuştur: *“Onlar ağlayarak yüzüstü yere kapanırlar; Kur'an onların saygısını arttırır.”*³²⁰ Bu konu hakkında pek çok rivayet bulunmaktadır. Bu açıdan şunlar örnek verilebilir: “Hz. Ömer'den (r.a.) rivayet edildiğine göre, o bir gün cemâate sabah namazını Yûsuf sûresini okuyarak kıldırdı. O sırada o kadar ağladı ki gözyaşları köprücük kemiğinden aşağı aktı. Hatta o kadar ağladı ki arka saflardaki insanlar onun ağlamasını duydu.³²¹ Başka bir rivayette Ali b. Fudayl (ö. 187/803) şöyle der: “Kur'an okunurken kendi hâline ağlamayan kişi, aldanmıştır. Çünkü Kur'an amel edilmek için nüzûl olmuştur. Sadece okunsun diye değil.” Fudayl (r.a.) Kur'an okunduğunda, okuduğu sûreyi tamamlayamaz ağlar ve şöyle derdi: “O kişiye şaşarım ki, Kur'an'ı her okuduğunda sevinir de onun uyarı, emir ve yasaklarından nasip almak istemez.”³²²

Bir bahis daha var ki âlimler bu konu hakkında harflerin tam söylenememesi ve gösteriş yönüyle bu tarzı yasaklamışlardır. Kişinin hislenip âyetleri hüznü bir şekilde okuması, kibir ve gösteriş amaçlı ise câiz görülmemiştir.³²³ Lakin bu hatalardan uzak durulan okuyuşlara izin verilmiştir. Hatta tilâvetin hüznü yapılması, Allah Resûlü'nün “Kur'an'ı okuyun ve ağlayın; eğer ağlayamıyorsanız ağlar gibi okuyun.”³²⁴ Şeklindeki beyana binaen müstehap görülmiştir. Demek ki tefekkür içinde tecvîd kurallarının yerine getirilerek hüznü bir şekilde kırâat edilmesi yasaklanan bir durum değildir. Nitekim bu tavırda, Resûlullah'ın (s.a.v.) sözüne uyma vardır. Hüznü okumanın neticesi ise Kur'an'daki emir ve yasakları, uyarıları düşünerek kişinin kendi kusurlarını ve hâlini düşünerek gözyaşı dökmek olacaktır.³²⁵

³¹⁹ Kasapoğlu, “AĞLAMA” OLGUSU Modern Psikoloji ve Kur'an Eksenli Bir Yaklaşım”, 39.

³²⁰ el-İsrâ 17/109.

³²¹ Nevevî, *et-Tibyân*, 86.

³²² Ebû'l-Mevâhib (Ebû Abdîrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali eş-Şa'rânî el-Mısırî, *İslâm Büyüklerinin Örnek Ahlakı ve Hikmetli Sözleri*, çev. Ömer Temizel (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1979), 375.

³²³ Temel, *Kırâat Ve Tecvîd İstılahları*, 156.

³²⁴ İbn Mâce, “İkâmetü's-Salah”, 176.

³²⁵ Gazzâlî, *İhyâ'*, 328.

Her müslüman, Kur’ân-ı Kerîm’i öğrenim ve öğretim konusunda çok dikkatli ve hassas olmalıdır. Çünkü pekçok ibadetini onunla yapar. Mesela namazını onunla eda etmekle yükümlüdür. Kur’an sadece âhiret hayatını değil dünya hayatını da ilgilendirir ve düzene koyar. Ancak onunla huzura kavuşulur. Ama günümüzde bir eğitimci gözü ile bakılacak olunursa ne yazık ki Kur’an öğreniminde amaç nattan ibarettir. Asıl hedefse not değil, Kur’an’ı anlayıp kavramak olmalıdır.

3.3.6 İstiâze ve Besmele

Kur’ân-ı Kerîm’i okumaya başlamadan evvel istiâze getirmenin gerekliliğini İslâm âlimlerinin çoğunluğu şu istiâze âyetini, öne sürerek delillendirmişlerdir: “*Kur’an okuyacağın zaman, kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.*”³²⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanından beri istiaze ile Kur’an okumaya başlamak, bir kırâat yöntemi olarak benimsenmiştir. Kur’an, Allah’ın insanlara aktardığı emir ve yasakları ihtiva etmektedir. Şeytan ise insanın âyetler üzerinde düşünüp tefekkür etmesini, anlamasını tüm gücüyle engellemek istemektedir. Bunun için Kur’an okumaya başlamadan evvel şeytanın, âyetlerin anlaşılmasını engellemek adına vesveselerinden hıfz olunmak için “eûzü billâhi mine’ş-şeytânirracîm” kelimayla başlanır. İstiâze, gerek Kur’an tilâvetinde gerekse diğer faydalı işlerde devamlı engel koymaya çalışan şeytana karşı güvenilir bir sığınak oluşturur. Nitekim Allah Resûlü şöyle buyurmuştur. “Yüce Allah’ı anmadan başlanan her anlamlı söz veya iş, bereketsizdir, sonuçsuzdur.”³²⁷

İstiâze kavramı “sığınmak, korunmak” anlamına gelen “avz/عود” kökünden türemiş bir kelimedir.³²⁸ Terim olarak ise her türlü şerden korunabilmek için söz ile Allah’ın inâyet ve korumasını istemeyi ifade etmektedir. Bu nedenle de “eûzü, maazallah-Allah’a sığınırım”, “neûzübillâh-Allah’a sığınırız” ifadeleri kullanılmaktadır.³²⁹

İstiâzenin farklı söylenim tarzları bulunmaktadır. Bunların içinde en meşhur ve bilindik olanı: “Eûzü billâhi mine’ş-şeytani’r-racîm/Kovulmuş şeytandan Allah’a sığınırım” tabiridir. Kur’an okumaya başlayan kişi istiâze lafzıyla şeytandan Allah’a

³²⁶ en-Nahl 16/18.

³²⁷ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el- Arnaût (Beyrut: Müessesetür-Risâle, 1420/1999), 14/329 (No. 8712).

³²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 3/498; Muhsin Demirci, “İstiâze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/318-319.

³²⁹ Demirci, “İstiâze”, 23/318.

sığınmış olmaktadır. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “*Kur’an okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.*”³³⁰ ifadesiyle açıkça beyan edilmiş olup bütün kırâatler için geçerlidir.³³¹

Bazı istiâze sîgaları için şunlar sıralanabilir: “أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ -أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ-أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ-أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ-أَعُوذُ بِاللّٰهِ الْعَظِيمِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ”³³²

Kur’an okuyan kişi, Allah’ın kendisine gönderilen Kur’an’ı okurken şeytan, kişinin kalbine türlü vesveseler sokarak onu anlamaktan ve onunla amel etmekten alıkoyabilir. İstiâze ise şeytanın şerrinden Allah’a sığınmak ve Kur’an tilâvetine zemin hazırlamak için bir ön hazırlıktır. Bu nedenle kırâatten önce istiâzenin getirilmesi kişiyi şeytanın vesvesesinden uzak tutarak kelamın daha iyi anlaşılmasını sağlar. Kul istiâzeyi söylerken bir nevi şöyle nida etmektedir: “Allah’ım! Kovulmuş şeytanın şerrinden beni koru. Sana yöneliyor, senin yardımına ve korumana sığınıyorum.”³³³

İstiâzenin hükmü ile ilgili olarak “*Kur’an okuyacağın zaman, o kovulmuş şeytandan Allah’a sığın.*”³³⁴ âyetinin farklı yorumlanması nedeniyle, onun vâcib, sünnet ve müstehap olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çoğunluğa göreyse müstehaptır.³³⁵

Kur’an tilâvetini dinleyecek kişi varsa ve kişi Kur’an’ı sesli okuyacaksa eûzü de sesli okunur. Namazlarda ise istiâzenin gizli yapılması tercih edilir. Kur’an tilâvetinde kişi öksürmek, aksırmak veya okuduğu âyetler hakkında açıklama yapmak amacıyla okumayı keserse istiâzeyi tekrarlamadan okumaya devam eder. Bunun dışındaysa selâm almak ve konuşmak için tilâvetini bırakırsa, istiâzeyi tekrar eder.³³⁶

Besmele ise “بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ-Rahmân ve Rahîm Allah’ın adıyla” veya kısa bir şekilde “bismillah-Allah’ın adıyla” cümlesine denir. Bismillah yazmak, okumak

³³⁰ en-Nahl 16/98.

³³¹ Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 303.

³³² Cezerî, *en-Neşr*, 2/98-102.

³³³ Remzi Ateşyürek, “İsti’âze”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 69.

³³⁴ en-Nahl 16/98.

³³⁵ Cezerî, *en-Neşr*, 2/114-117.

³³⁶ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 453.

manasına gelen menhû³³⁷ bir kavramdır. Besmeleyle bir işe başlamak, Kur'an'ın ilk nâzil olan âyetlerinde, Allah'ın, Resûlullah'a (s.a.v.) vahyettiği bir edeptir. Söz konusu ayette “إِقرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ”³³⁸ ifadesiyle Hz. Peygamber'den (s.a.v.), kendisini yaratan Rabbi adına okuması istemektedir.³³⁹

Her işe besmele ile başlamak İslâm dinine göre ehemmiyetlidir. Meşrû her bir işe besmele ile başlamak sünnettir. Yapılacak olan her işe besmele ile başlamak ise şu manaya gelmektedir: Besmeleyi çeken kişi, yaptığı işin türüne uygun bir takdir yaparak “Allah'ın adı ile başlıyorum, O'nun adı ile yiyorum, O'nun adı ile içiyorum, O'nun adı ile okuyorum.” anlamlarında “Bismillâhirrahmânirrahîm” ifadesini söylemiş olur.³⁴⁰

Besmelenin Neml sûresinin 30. âyetinde bulunması sebebiyle, Kur'an'dan bir âyet olduğunda şüphe yoktur. Bu durum, âlimlerin ittifakı ile sabittir.³⁴¹ Fakat, Fâtiha ve diğer sûrelerin başından bir âyet olup olmadığı konusunda ihtilâf vardır. Bu durumdan özet olarak bahsedilecek olursa; Mekke ve Kûfe kurrâsına göre besmele Fâtiha'nın öncesinde bir âyettir. Hanefilere göre, sûre başlarında bulunan besmeleler, sûreden ayrı tek başına birer âyettir. Sûreleri birbirinden ayırmak için indirilmiştir. Namaz ve diğer ibâdetlerin başında okunması sünnettir. Bulunduğu sûrenin başındaki bir âyet olmadığından namazda kırâatin başında okunur. Fâtiha sûresinden bir âyet sanılmaması için de, cehrî kılınan namazlarda besmele gizli okunur.³⁴²

İmam Şâfiî besmeleyi, Fâtiha'nın başından bir âyet kabul eder. Bu nedenle Şâfiîler besmeleyi namazda açıktan okurlar. İmam Mâlik'e göreyse, sûre başındaki besmeleler Kur'an'dan değildir. Ona göre bunlar, sûreleri birbirinden ayırmak için yazılmıştır. Bu sebeple Mâlikîler namazda besmeleyi okumazlar. Ahmed b. Hanbel hakkında da iki

³³⁷ Edebî bir terim olarak iki kelimeyi özet bir şekilde söylemek anlamında kullanılır. Marangozun iki tahtayı yontarak tek bir parça hâline getirmesi gibi iki kelimenin kısaltılarak tek kelimeyle ifade edilmesi olayıdır. el-hamdulillâh cümlesinin hamdele sözcüğüyle anlatılması gibi. (Kurtubî, *el-Câmi'*, 1/150-151; Ali Kaya, “Besmelenin Sûre Muhtevasıyla Yorumu: Ömer Neseî ve Bikâî Örneği” *Eskiye* 46 (2022), 339; Ferruh Karaman, “Besmele ile Fâtiha Arasındaki Münâsebet” *Marîfe Dini Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2013), 56-57.

³³⁸ el-Alak 96/1.

³³⁹ Kaya, “Besmelenin Sûre Muhtevasıyla Yorumu: Ömer Neseî ve Bikâî Örneği”, 339.

³⁴⁰ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 457.

³⁴¹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Yenda Yayın, ts.), 1/36; Ziya Şen, “İstiâze ve Besmele” *Diyanet İlmi Dergi* 40/1 (2004), 98.

³⁴² Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 457-458.

görüş bildirilmiştir: Biri, besmelenin Fâtiha ve diğer sûrelerin başında birer âyet olduğu, diğeriye diğer sûrelerden farklı olarak bir âyet olduğudur.³⁴³

Besmele, kırâat yönünden incelenecek olursa; kırâat imamları, Tevbe sûresi hariç diğer sûrelerin öncesinde besmelenin okunmasında ittifak etmişlerdir. Tevbe sûresi hariç diğer sûrelerin başında besmele bulunmaktadır. Nedeni bu sûrenin besmelesiz nâzil olmasıdır. Bu sebeplede Hz. Peygamber (s.a.v.) sûrenin başına besmeleyi yazdırmamıştır. Bu konu hakkında başka görüşler de bulunmaktadır. Tevbe sûresi de dâhil olmak üzere, tüm sûrelerin ortasından başlarken, besmelenin okunması veya terki câiz görüldüğü bildirilmektedir. Bununla birlikte bazıları, tevbe sûresinde besmele bulunmadığı için ortasından başlarken de besmelenin okunmamasının uygun olduğunu ifade ederler. Besmelenin bir sûrenin bitirilip diğer sûreye başlanması durumunda okunup okunmaması konusunda ise kırâat imamlarının uygulaması şu şekildedir: Hamza (ö. 156/773) ve Halef b. Hişâm (ö. 229/844) hariç, tüm imamlar, besmeleyi okumuşlardır. Verş (ö. 197/812), Ebû Âmr (ö. 154/771) ve Ya’kûb (ö. 205/821) iki sûre arasını besmelesiz sekte ile ve besmelesiz vasl ile kırâat etmişlerdir. Hamza ve Halef b. Hişâm ise iki sûre arasını besmelesiz vaslederek kırâat etmişlerdir.³⁴⁴

Gazzâlî ise Kur’an okuyan kişinin tilâvete başlarken şunları söyleyeceğini ifade etmektedir: Kişi tilâvete başlarken “أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” der ve “De ki: “Rabbim! Şeytanların gizli kışkırtmalarından sana sığınırım.”³⁴⁵ anlamındaki âyeti, Nas ve Fatiha sûrelerini okur. Tilâveti bitince de “صَدَقَ اللَّهُ وَ بَلَغَ رَسُولُ اللَّهِ/ Allah doğruyu söyledi ve Allah’ın Resûlü tebliğ etti” der. Tilâveti sırasında kişi dili ve gönlüyle tesbih âyeti geldiğinde tesbih eder, istiğfar âyeti geldiğinde tevbe eder, dua âyeti geldiğinde dua eder, müjde âyeti geldiğinde buna erişmek ister, korku âyetleri geldiğindeyse Allah’a sığınır. Tilâveti bitirdikten sonra ise Hz. Peygamberin (s.a.v.) kırâatini bitirdikten sonra ettiği şu duayı yapar: “Allah’ım! Kur’an hürmetine bana merhamet et. Kur’an’ı bana rehber, yol gösterici, nur ve rahmet yap. Allah’ım! Kur’an hakkında

³⁴³ Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 458-459.

³⁴⁴ Cezerî, *en-Neşr*, 2/118; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, 458-459.

³⁴⁵ el-Mü’minûn 23/97.

unuttuklarımı bana hatırlat, bilmediklerimi bana öğret. Bana gece gündüz onu okumayı nasip et. Onu bana rehber yap, ey âlemlerin Rabbi!”³⁴⁶

3.3.7 Kur'an'ı Güzel Sesle Okuma

Kur'an'ın usulüne uygun bir şekilde güzel okunması esastır. Bu ise tecvîd ilmi ile şekillenmiş olup tertîl olarak da nitelenmiştir. Sahâbe, tâbiîn ve İslâm âlimleri Kur'an'ı güzel okumanın müstehap olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber de (s.a.v.), tilâvetin güzel sesle süslenmesini teşvik ederek, güzel sesle kırâat edenleri de takdir etmiştir.³⁴⁷ Konu ile ilgili rivayetleri şu şekilde sıralamak mümkündür: “Kur'an'ı seslerinle süsleyin.”³⁴⁸ “Ona (Ebû Mûsâ el-Eş'arî) güzel seslerden bir ses verilmiştir.”³⁴⁹ “Allah, güzel sesli bir peygamberin, Kur'an'ı güzel ve yüksek sesle kırâatından hoşnut olduğu kadar hiçbir şeyden hoşnut olmamıştır.”³⁵⁰ “Kur'an'ı güzel sesle okumayan bizden değildir.”³⁵¹ Hadisdeki “Bizden değildir” ifadesi, bizim usulümüzü uygulamıyor, anlamında kullanılmıştır. “Güzel sesle okumayan” ifadesini ise âlimlerin büyük çoğunluğu sesini güzelleştirmeye çalışmayan şeklinde beyan etmişlerdir.³⁵² Kur'an-ı Kerîm'i güzel sesle okumaktan maksat gönülleri etkilemektir. Hz. Peygamber de (s.a.v.), yüce kitabın gönülleri etkilemesini istemektedir. Bu nedenle de “Kur'an'ı sesinizle güzelleştirin, çünkü güzel ses Kur'an'ın güzelliğini daha da artırır.”³⁵³ buyurmaktadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sesi, yürekleri etkileyen bir güzellik ve hoşlukta idi. Sahâbe onun tilâvet ettiği Kur'an'ı derin bir huzur içinde dinlerdi. Hiçbir sahâbenin sesi de onun kadar uzak mesâfelere ulaşamazdı. Nitekim Berâ b. Âzib (ö. 71/690 [?]) şöyle rivayet etmektedir: “Resûlullah'ı (s.a.v.) yatsı namazında “ve't-tîni ve'z-zeytûni” sûresini tilâvet ederken dinledim. Ben ondan daha güzel sesli bir kimse duymadım.”³⁵⁴ Kur'an'ın okunuş usulünü bozmadan, eğip bükmeden, manalarına uygun şekilde sesi alçaltıp yükselterek kırâat güzelleştirilebilir. Makam yapmak için harfleri lüzumsuz yere uzatmamak kaydıyla sesi güzelleştirmek

³⁴⁶ Gazzâlî, *İhyâ'*, 328/329.

³⁴⁷ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, 351.

³⁴⁸ Ebû Dâvûd “Vitr”, 20; Nesâî, “İftitâh”, 83.

³⁴⁹ Nesâî, “İftitâh”, 83.

³⁵⁰ Buhârî, “Tevhîd”, 52; Müslim, “Müsâfirîn”, 232-234.

³⁵¹ Ebû Dâvûd “Vitr”, 20.

³⁵² Nevevî, *et-Tibyân*, 110.

³⁵³ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl ed-Dârimî, *es-Sünen*, thk. Fevvâz Ahmed Zemirli (Beyrut: Daru'l Kitâbi'l Arabiyye, ts.), “Fezâilü'l-Kur'ân”, 34.

³⁵⁴ Buhârî, “Ezân”, 102; Müslim, “Salât”, 177.

sünnettir. Lakin güzel sesle okuyacağım diye bir harf ilave etmek veya eksiltmek haramdır.³⁵⁵ İbn Ebû Müleyke'ye (ö. 117/735) Kur'an tilâvet eden kişinin güzel sesli olmaması durumunda ne yapması gerektiği sorulduğunda o, şu şekilde cevap vermiştir: "Gücü yettiği kadar sesini güzelleştirir."³⁵⁶

Sesi güzel olan birinden Kur'an'ı okumasını istemek hususunda ise âlimlerin çoğunun tilâveti düzgün, sesi güzel olan kimselerden kendilerine Kur'an okumalarını arzu ettiklerinin görüldüğü söylenebilir. Bunun müstehap oluşunda âlimlerin görüş birliği vardır. Aynı zamanda bu Resûlullah'ın (s.a.v.) sünnetidir.³⁵⁷ Nitekim Abdullah b. Mesûd'dan rivayetle: "Resûlullah (s.a.v.) bana Kur'an oku buyurdu. Ben de "Ya Resûlullah! Kur'an sana indirildiği hâlde ben sana nasıl Kur'an okurum? deyince Allah Resûlü, "Ben Kur'an'ı başkasından dinlemeyi çok severim" buyurdu. Bunun üzerine ben kendilerine Nisâ sûresini okudum. *"Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit tuttuğumuz zaman hâlleri nice olacak!"*³⁵⁸ âyetine gelince, "Şimdilik yeter" buyurdu. Kendisine dönüp baktım, iki gözünden yaşlar boşanıyordu."³⁵⁹

Kur'an'ı güzel tilâvet eden birinden dinlemek, daha fazla duygulanmayı ve Allah'a ve O'nun kitabına karşı daha fazla saygı duymayı sağlar. Ayrıca âyetleri başkasından duymak onların manası üzerinde düşünmeye de imkân verir. Böylelikle okuma sırasında âyetleri anlama çabası içinde olan insan Allah'ın inâyetine ulaşacak, Allah'ın nuru ile çevrelenip manaları kavrayacaktır.

3.4 Kur'an Tilâvetinin Bâtınî Âdâbı

Kur'an her asır ve dönemde, dil ve üslubuyla, söz sanatları ve muhtevası ile insanlığın tüm ihtiyaçlarını karşılaması ve hiçbir şekilde benzerinin ortaya konulamaması açısından mucize bir kitaptır. Kur'an mu'cizdir; çünkü meydan okunduğu hâlde kimse

³⁵⁵ Nevevî, *et-Tibyân*, 110-111.

³⁵⁶ Ebû Dâvûd "Vitr", 20 ; Nevevî, *et-Tibyân*, 112.

³⁵⁷ Nevevî, *et-Tibyân*, 112.

³⁵⁸ en-Nisâ 4/41.

³⁵⁹ Buhârî, "Kitâbu'l-Cuma", 217.

benzerini getirememiştir.³⁶⁰ Kur'an mucizedir; çünkü bu kitap ile son Peygamber'in tebliğinin hak ve gerçek olduğu kanıtını gösteren en önemli ve kalıcı delil olmuştur.

Nüzûlü yirmi üç senede tamamlanan Kur'an'ın ilk muhatabı Resûlullah'tır (s.a.v.). O'nun Kur'an ile olan münasebeti doğrudan vahiy ile belirlenmiştir. Bu nedenle Kur'ân-ı Kerîm'in okunması, anlaşılması, tefekkür edip yaşanması gibi konularda Resûlullah nasıl hareket etmişse, ona tâbi olanların da benzer hassasiyetle hareket etmeleri gerekmektedir. Bu açıdan Kur'an, doğrudan ve dolaylı olarak bu özellikleri içeren ifadelerle muhataplarından kendisinin okunmasını istemektedir.³⁶¹

Kur'an tilâvetinin insanın gönlüne ve ruhuna işlemesi, Kur'an'ın insana hâkim olması ve onu yükseltmesi için kişinin Kur'an karşısındaki konum ve durumunu iyi idrak etmesi ve sindirmesi gerekir. İmam Gazzâlî, insan ve ruhun Kur'an ile bağlantısını en iyi belirleyenlerden birisidir. Burada onun eseri olan *el-İhyâ'* kitabı başta olmak üzere bu konu ile ilgili bazı eserlerden de faydalanılarak konu ele alınmaya çalışılacaktır.

3.4.1 Kelâmullah'ın Yüceliğini Anlamak ve Sahibine Saygı Göstermek

Kur'an kelâmullahtır. Kelam, Allah'ın sıfatlarındandır. Büyük bir nimet ve şereftir ki kelâmullah anlayış ve kavrayışımıza göre nâzil olmuş, duyu ve duygularımıza hitap etmiştir. Bir Kur'an okuyucusu hiç şüphesiz Allah ile konuşmaktadır. Kur'an okuyan kişinin bu saâdet ve yücelik sebebiyle içinin titremesi gerekir. Çünkü okuduğu kelam Allah'ın katındandır ve insanların anlayabileceği şekilde indirilmesi ise O'nun fazl-ı kereminden bir nişânedir. Allah Teâlâ kelam sıfatının manasını, lütfu ile insanlığın anlayış seviyesine indirerek beşer sıfatı olan harf ve ses içinde tecelli etmiştir. İnsan, Allah'ın sıfatlarını doğrudan kavrayamadığı için onu yalnız kendi sıfatları ile anlayabilir. Eğer Allah, kelamının yüceliğini harf elbisesi altında gizlemeseydi, yerler ve gökler Allah'ın kelamını kaldıramaz, tahammül edemez ve yok olurdu.³⁶²

³⁶⁰ el-Bakara 2/23.

³⁶¹ Yûnus 10/57-58; el-A'râf 7/170; el-Mâide 5/15-16; el-En'âm 6/92.

³⁶² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 385.

Gazzâlî *el-İhyâ*’sında bu meyanda hakîmlerden birinin kelimadaki manaların ulviliğine rağmen, derecesi düşük olan insan zihnine nasıl ulaştırılıp yerleştirildiğini bir misalle anlatmaktadır:

“Bilge bir kişi, krallardan birini peygamberlerin dinine davet etmektedir. Kral ona bazı sorular sorar. Fakat kral bilge kişinin cevaplarını anlayamaz ve şöyle der: “Peygamberlerin getirdiği vahyin, insanların değil Allah’ın kelamı olduğu söyleniyor. O zaman insanlar bu kelamı anlamakta nasıl güç yetirebilir?” Bilge kişi şu şekilde cevap verir: “İnsanlar, türlü hayvanların hızlı veya yavaş olmalarını, gelmelerini ya da uzaklaşmalarını, buna benzer hareketler yapmalarını onlara anlatmak istediklerinde, kendi akıllarının ışıklarından doğan güzel, düzgün ve parlak insan sözleri kullanmazlar. Hayvanların bu kelimaları anlama yeteneğine sahip olmadıklarını bilmelerinden dolayı onların seviyesine inerek kendi anlatmak istediklerini anlatabilmek için hayvanların anlayabilecekleri uygun sesleri kullanırlar; isteneni anlamalarını sağlamak üzere ötme, ısıklık çalma gibi onlara yakın sesler çıkarırlar.” Bunun gibi insanlar da Allah’ın kelamını anlamaktan âcizdirler. Yüce Allah da insanların anlayabilmesi için kelamını beşeri kisveye büründürüp, harfler ve sesler aracılığı ile onlara bildirmektedir. Çünkü insanlar, kelimallahın mahiyetini kavrayamaya güç yetiremezler. Hikmetin şerefinden dolayı sesler de şereflendirilip yüceltilmiştir. Bu bağlamda ses hikmetin bedeni, hikmet de sesin ruhu olmaktadır. Kulların bedenleri, ruhun mekanı olması hasebiyle şeref ve itibar kazandığı gibi kelamı yansıtan sesler de içerdiği hikmetlerden dolayı değer kazanmaktadır.³⁶³

Allah kelamını, lafızlar vasıtasıyla bizlere aktararak lütufta bulunmaktadır. Şayet Allah, kelamını harflerin kisvesine büründürmeseydi O’nun kelamını dinlemeye ne gökler ne de yer dayanabilirdi. Allah Musa’yı (a.s.) dayanıklı hâle getirmeseydi, tıpkı dağın daha ilk ilâhi tecellileri bile taşıyamayıp un ufak olması gibi Hz. Musa da ilâhi kelamı dinlemeye dayanamazdı. Onun için kelamın azametini kavramak da ancak insanların kavrama kapasitelerine göre kelamın sembollerle anlatılması sayesinde mümkün olmuştur.³⁶⁴ Bu sebeple beşeri lafızlarla bezenmiş kelamı lafzen okuyan kişi sevaba layık olur.

Gazzâlî *Kimyâ-yı Sa’âdet* adlı eserinde bu konuyla ilgili olarak ateş misalini vermektedir. Ona göre ateş kelimesini söylemek kolaydır ve herkes bunu dile getirebilir. Fakat ateşin kendisine dayanamaz ve kimse dilini ateşe değdiremez. Kur’ân-ı Kerîm’in harflerinin asıl manaları ortaya çıkarılsaydı, yedi kat gökler ve yer bu tecelliye güç yetiremezdi.³⁶⁵ Nitekim Kur’an’da şöyle buyurulmaktadır: “Şayet biz bu Kur’an’ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve

³⁶³ Gazzâlî, *İhyâ*, 332.

³⁶⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, 332; Ayşe Rumeysa Düman, *İhyâü Ulûmî’ d-Dîn ve Kimyâ-yı Sa’âdet Bağlamında Gazzâlî’nin Dini Düşünce Sisteminde Kur’an ve Tilâvet* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 24.

³⁶⁵ Gazzâlî, *Kimyâ-i Saâdet*, 179.

paramparça olmuş görürdün. İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz.”³⁶⁶

Binaenaleyh Kelâmullah’ın ses ve harflere bürünmesi kelimadaki gizli anlamları ve hikmetleri ortadan kaldırmaz. Çünkü kelâmın yüceliği, taşıdığı manaya bağlıdır. Bu nedenle Kur’an’ı lafzen okumanın yeterli olmayıp okumanın anlamsal bir yönünün olduğu görülmektedir. Bununla alakalı olarak Gazzâlî insanların kapasitelerinin farklı olduğunu dile getirerek her insanın hikmetleri derinlemesine kavrayamayacağını dile getirmektedir. Bu konu hususunda kendisinin beyanı şu şekildedir:

“Birçok insanın Kur’an’dan nasipleri yalnız harf veya harflerle görülen manadır, bunun fazlası değildir. Hatta bazıları Kur’an’ın sadece harfler ve seslerden ibaret olduğunu sanırlar. Bu durum kalp zayıflığından ileri gelen bir zaafıdır. Bu, bir kimsenin ateşin hakikatının a-t-e-ş olduğunu sanması gibidir. Aslında kağıt üzerinde ateşin hakikati insana tesir edemez. Tıpkı Kur’ân-ı Kerîm’in hakikatının harflerin ötesinde manalarda gizli olması gibi. Her beden ruhu vardır ve o ruh ile ayaktadır. Harfler beden, delalet ettikleri manalar da ruhlardır.”³⁶⁷

Sonuç olarak Kur’an okuyan ilk olarak kavraması gereken şey okuduğu kelâmın yüceliğini idrâk etmektir. Yüz yüze olduğu metnin sıradan bir metin olmadığını kavramaktır. Allah’ın huzurunda bulunduğunu ve dolayısıyla kendisine ihsan edilen nasıl büyük bir lütuf ve keremin içinde bulunduğunu aklından çıkarmayarak ve sürekli bu bilince sahip olarak davranması gerekmektedir. Bunun için de öncelikle okuduğu kelâmın Allah’ın keliması olduğunun bilincinde olması büyük önem arz etmektedir. Kelâm sahibi olan Allah’ın büyüklüğünü ve yüceliğini gönlünde hazır tutmalı, O’nun kelâmının beşer keliması olmadığını idrak etmelidir.

Tam manasıyla Kur’an okumak, kolay bir iş değildir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: “*Ona ancak temiz olanlar dokunabilir.*”³⁶⁸ Bu âyette beyan edilene göre kitabın zâhiri sayılan kapak ve yapraklarına abdesti olmayan kimse dokunamadığı gibi bâtînî anlamda da kötü hasletlerden temizlenmiş, saygı ve tâzim nuruyla parlamış kalpler ancak onu anlayabilir. Her el Kur’an’a dokunamadığı gibi her dil onun harflerini okuyamaz ve her kalp de onun manasını idrak edemez. Nitekim İkrime (r.a.), Kur’an’ı okumak için eline aldığı zaman “Bu benim Rabbim’in kelimasıdır, bu benim

³⁶⁶ el-Haşr 59/21.

³⁶⁷ Gazzâlî, *Kimyâ-i Saâdet*, 179.

³⁶⁸ Vâkıa, 56/79.

Rabbim'in kelimidir" sözünü söyler söylemez bayıldığı rivayet edilmiştir. Bu da şüphesiz "Kelâmı tâzim, mütekellimi tâzimin gereğidir." kaidesinin bir neticesidir. Çünkü kişi, kelâm sahibinin sıfatlarını, fiillerini ve celâlini tam kavrayamazsa, onun azametini hakkıyla idrak edemez.³⁶⁹

İslâmî kültürde temizlik, Kur'an ve Sünnette ibadetlerin, yerine getirilmesi için şart koşulan zâhir ve bâtınla ilgili arınma ve paklanma eyleminin adıdır. Temizliğin dört ana mertebesi vardır ki bunlar bedenimizin görünen ve görünmeyen kirlerden arındırılması, azaların günah sayılan şeylerden arındırılması, kalbin çirkin huylardan temizlenmesi ve sırr-ı insaniyetin temizliğidir.³⁷⁰ Temizliği tam olmayan bir kişinin, Kur'an'ı anlama ve onunla bütünleşmesi mümkün olamayacaktır. Öncelikle Kelâmullah'a fiziki bir temas sağlayamayacaktır. Çünkü Kelâmullah, yukarıda da değinildiği üzere kendisine, ancak temiz olanların dokunabileceğini ilan etmektedir.³⁷¹

Allah kulları için Kelâmullah'ın hakkıyla anlaşılmasını istemektedir.³⁷² O'nun kelimasının tam manasıyla anlaşılması demek, keremi ve lütfu bol Rabbimiz'in tanınması ve bilinmesi demektir. Zira Kur'an, uluhiyetin, rububiyetin ve kâinatın en mükemmel tanıtıcısı ve en doğru açıklayıcısıdır. Binâenaleyh Kur'an okuyan kimse, okuduğu kelâmın sahibinin azamet ve yüceliğini bilmelidir. Kur'an'a ve onun sahibine olan tâzim şuurunu ve saygınlığını kaybetmemesi gerekmektedir.

3.4.2 Kalbin Kur'an'a Odaklanması/Tedebbür ve Tefekkür

Müminin odak noktası kalbidir. Nitekim kalp mana yurduna açılan bir kapıdır. Bu kapının ardında ise yücelere çıkan kutsi bir merdiven vardır.³⁷³ "Oku ve yüksel"³⁷⁴ hadisinin sırrınca akıl ve gönül birliğini sağlayan kişi her tilâvetinde o merdivenlerden adım adım yükselişe geçecektir.³⁷⁵

³⁶⁹ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 386.

³⁷⁰ Asıl konumuz temizlik olmadığı için yukarıda ayrıntıya yer verilmemiştir. Bu konu için bk. İmam Gazzâlî, *İhyâ*, çev. Mustafa Çağrıcı (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 181-195.

³⁷¹ Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler*, 1/417.

³⁷² el-Bakara 2/121.

³⁷³ Özdağ, *Duygular ve Düşünceler*, 85.

³⁷⁴ Tirmizî, "Fedâ'îlul-Kur'an", 18.

³⁷⁵ Özdağ, *Duygular ve Düşünceler*, 84.

Kur'an okuyan kişi, öncelikle kalbini hazır bulundurarak okuduğundan gafil olmaması gerekmektedir. Gönlündeki düşünceler, onu alıkoymamalı ve okuduğundan uzaklaştırmamalıdır. Dalınan düşünceler, kişiyi okuduğı metinden uzaklaştıracaktır. Bu, bir kişinin bahçeyi seyre dalıp oradan çıkıncaya kadar bahçedeki güzelliğini görmemesine benzemektedir. Hâlbuki Kur'an, müminin nice hikmetleri devşirmesine sebep olacak bir hazinedir. Bunları düşünüp tefekkür eden bir mümin ise başka bir şeyle uğraşamaz.³⁷⁶ Gazzâlî *İhyâ* adlı eserinde, bu konuyu şöyle ifade etmektedir: “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا كِتَابَ بَقْوَةٍ”³⁷⁷ âyetinin tefsirinde (بَقْوَةٍ) kelimesinin “ciddiyet ve çabayla” anlamına geldiğı belirtilmektedir. Kitaba, ciddiyetle sarılmak, okunuş sırasında ondan gayrısından ilgiyi keserek odaklanmaktır. Ariflerden birine “Kur'an okurken aklına başka şeyler geliyor mu?” diye sorduklarında “Kur'an'dan daha çok sevdiğim bir şey var mı ki başka düşünceler gelsin?” şeklinde cevap vermiştir. Yine seleften bazıları bir âyeti, kalbi başka yerde olduğı hâlde okurlarsa, o âyeti kalp huzuru ile tekrar okurlardı. Onunla öyle bütünleşirlerdi ki bir daha okumaya ihtiyaç duymasınlar. Bu ise öncesinde elde edilen derin bir saygının ürünüdür. Zira tilâvet ettiğı kelamın yüceliğini bilen, okuduğuna karşı yakınlık hissedip onunla mutlu olur, gaflet hâlinde bulunamaz. Böyle bir gönül, Kur'an ile ferahlıyorsa başka bir şey düşünmeyi ve onunla ülfet etmeyi neden istesin?”³⁷⁸

Yine Ebû Tâlib el-Mekkî *Kûtu'l-kulûb* adlı eserinde;

“Kur'an'da meydanlar, bahçeler, has odalar, saraylar, ipekten elbiseler, konaklar vardır. Şöyle ki mim harfleri Kur'an meydanlarını, ra harfleri Kur'an bostanlarını, ha harfleri Kur'an'ın saraylarını ve el- Müsebbihat sûreleri Kur'an'ın has odalarını, Ha-mim'ler Kur'an'ın ipekli elbiselerini, mufassal sûreler Kur'an'ın bahçeleri ve diğerkalanlar da konaklarını temsil eder. Kur'an okuyucusu meydanlara gelir, bahçelerden meyveler toplar, saraylara ve hususi odalara girer, odalarda dolaşır. Gördüğü tüm bu şeyler onu kendinden alır ve Allah'tan gayrısıyla meşgul olmaktan kendisini engeller.”³⁷⁹

sözleriyle gerçek bir Kur'an okuyucusunun âdeti âyet bahçelerinde gezinerek O'ndan gayrısından ilgi ve alakayı keseceğini ifade etmektedir.

³⁷⁶ Gazzâlî, *Kimyâ-i Saâdet*, 180.

³⁷⁷ “Ey Yahya, kitaba sınıksı sarıl”, Meryem 19/12.

³⁷⁸ Gazzâlî, *İhyâ*, 333.

³⁷⁹ Ebû Tâlib Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Mekkî, *Kalplerin Azığı (Kûtu'l-kulûb)*, çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi (İstanbul:Semerkand Yayınları,2003) 1/ 223-224.

Netice itibariyle Kur'an kurudan kuruya yapılan bir hitâbet değildir. İçerisinde hem ders hem ibret hem marifet, hem de dünya ve âhiretin hak ve kuralları yer almaktadır. İnsan için ne gerekiyorsa hepsi onun içinde bulunmaktadır. Bu hikmet ve hakikatleri anlamak için göz görmek, kulak işitmek, dil tatmak, hayal düşlemek, vicdan ölçüp tartmak ve gönül de huzur duymak ister. Bunun sonucundaysa gönül çayırında, Kur'an sümbülleri ve sünnet lâleleri açar ve şeytanlar da orada asla cirit atamaz.³⁸⁰

Kur'an'ın anlaşılmasında ve ona odaklanma hususunda tedebbür ve tefekkürün önemli bir yere sahip olduğunu söylemek gerekir. Tedebbür kavramı “دبر” kökünden türetilmiş, tefe'ül babından bir masdardır. “ön cihetin zıttı arka taraf, bir şeyin önünü ve arkasını düşünmek”³⁸¹, “bir şeyin arkası, işlerin sonunu düşünmek, bir işin sonucunu başından hesap etmek”³⁸² gibi anlamlara gelir.

Terim anlamı açısından incelenecek olursa; “düşünmek, düşünürken olayların sadece görünen yüzünü ve o anını değil, geçmişini ve arka planını da derinlemesine hesaba katmak”, “düşündüğünü anlamaya çalışmak, anladığına göre bir tedbir almak, gerekiyorsa önlemini almak” gibi anlamlarda kullanılır. Bu kelime beraberinde eleştirel ve mantıksal düşünme biçimini de andırmaktadır.³⁸³ Bu bağlamda tedebbür kelimesi; “Gözleme dayalı bir düşünce olup, bir işin sonucunu başından itibaren göz önünde bulundurma ve işin sonunun nereye varacağını hesaplamak” anlamlarına geldiği görülmektedir.³⁸⁴ Aynı kökten gelen tedbir kelimesi de, tedebbürün sonucu olarak “gereken önlemi almak” demektir.³⁸⁵ Başka bir tabirle, “bir işin hakikatini düşünüp taşınmak, bir şeyin inceliklerini iyice anlamaktır.”³⁸⁶ Sonuç olarak “Tedebbür, insanın sahip olduğu zahiri ve batını (görünen ve görünmeyen), bütün duygu ve

³⁸⁰ Musa Özdağ, *Kavramlar ve Yorumlar* (Konya: Hilal Kitap Kirtasiye, 2005), 89.

³⁸¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 4/268

³⁸² İsfahani, Kur'an Kavramları Sözlüğü, 374; İlhan Kutluer, “Düşünme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/53-57.

³⁸³ Cafer Sadık Yâran, “Kur'an ve Mantık: Kur'an'da Kanıtlı Düşünmenin Önemi ve Örnekleri”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi* 1/1 (Haziran 2020), 106.

³⁸⁴ Nejdet Karakaya, “Kur'anda Sembolik Eylemler Düşünmeye Bağlı Kavramlar Hakkında”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/1 (Haziran 2016), 181.

³⁸⁵ Kutluer, “Düşünme”.

³⁸⁶ Ahmet Madazlı, “Kur'an Okumaktan Maksat Tedebbür ve Tezekkürdür”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (Ağustos 1987), 311; Düman, *İhyâü Ulûmi'd-Dîn ve Kimyâ-yı Sa'âdet Bağlamında Gazzâlî'nin Dini Düşünce Sisteminde Kur'an ve Tilâvet*, 46.

melekeleri ile arzu edilen âyette, arzu edilen meseleye bütün külliyyetiyle yönelmesidir.”³⁸⁷

Tedebbür; Kur'an'da insanlar, âyetler üzerinde derin düşünmeye davet edilirken kullanılmaktadır. Bu kelimenin Kur'an'da dört defa fiil şeklinde geçtiği görülmektedir. Dördü de âyetler üzerinde derin düşünmeyle alakalı kullanılır. أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا “Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden gelmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki bulurlardı!”³⁸⁸ Kur'an insana başından sonuna kadar kendini inceletme fırsatı sunar. Bazı âyetlerde tefekkür, tezekkür ve ta'akkul gibi kelimelerin yerine tedebbür kelimesinin tercih edilmesi bununla izah edilebilir.³⁸⁹

Kelâmullah'ın tedebbürü, onun hakikatlerini kavramakta müracaat edilmesi gereken metodu ifade etmektedir. Ya da tedebbür, âyetlerin hakiki manasına aşına olabilmek için gereken duyu ve melekelerin biçimlendirilmesini belirtmektedir. Âyet-i kerîmede tedebbür yapılmamasına bahane olarak أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا “Onlar Kur'an'ı düşünmezler mi? Yoksa kalpler üzerinde kilitleri mi var?”³⁹⁰ diyerek kalpteki bozukluk dile getirilmektedir. Kalpte ve ona bağlı olarak çalışan meleke ve duygularda meydana gelen karışıklık, âyetin hakikatlerini anlamada engel olacak; tedebbüre mâni olacaktır. Bu da demek olur ki, Kur'an'ı anlayabilmenin yegâne yolu kalp temizliğidir. Kur'an okuyan kişi, her bir âyeti kalp huzuru ile manasını düşünerek okur. Âyetleri Allah'ın yüceliği karşısında hiçliğini hissederek, tefekkürle tilâvet eder.³⁹¹

İnsan düşünen bir varlıktır. Âyetler, insanın hem iç âlemini hem de dış dünyasını keşfetmesini istemektedir. Düşünen varlık olan insan, kendini ve dış dünyasını derinlemesine düşünmesinin sonucunda Allah ile olan bağını ve diğer varlıkların yaratılış gayelerini içselleştirme gayretinde bulunur. Böylelikle insan, Allah ile ilişkisini sorgulama fırsatını bulur. Âyetlere farklı açılardan bakar, düşünme yetisi gelişir ve değişir. Bu sayede Kur'an okuma tek düzelikten çıkarak daha manalı ve etkili bir hâle gelir. Çünkü “düşünmenin konusu başta bizâtihi Kur'an'ın mesajı olmak üzere

³⁸⁷ Özdağ, Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler, 1/425.

³⁸⁸ en-Nisâ 4/82. Benzer bir kullanım için bk.: Muhammed 47/24; el- Mü'minûn 23/68; Sâd 38/29.

³⁸⁹ Karakaya, “Kur'anda Sembolik Eylemler Düşünmeye Bağlı Kavramlar Hakkında”, 181.

³⁹⁰ Muhammed 47/24.

³⁹¹ Özdağ, Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler, 1/427.

bu mesajın aydınlatıcı ve yol gösterici ışığı altında Allah-âlem, âlem-insan, Allah-insan ilişkisidir. Kur'an'ın, kâinatı ve insanı belli bir yaratılış sürecinde ve süreklilik arzeden ilâhî yasalar çerçevesinde anlamlandıran, insanı var oluşun ilâhî kanunlarına paralel olarak doğru bilgi ve doğru eylemin gereklerine uygun şekilde yönlendiren âyetleri, düşünmenin konusunu kendiliğinden belirlemektedir.”³⁹²

Tedebbürün hakikati hakkında şöyle bir açıklama yapılmıştır: “Kur'an okuyucusunun âyetlerin manalarının kendini nereye götüreceğini hesap etmesidir. Bu, âyetlerin okuyucuyu sonuç itibarıyla ne söylediğine/kast edilen manaya götürmesi olabileceği gibi, söz konusu âyetlerde haber verilenlerin insanı götüreceği akıbet de olabilir. İşte tedebbür de işlerin arka planı hakkında akıl yürütmedir. Tedebbürü'l-Kur'an ise manalarını tefekkür etmek ve Kur'an'ın muhtevasını basiretle teemmül etmektir.”³⁹³

Kur'an okuyan kişi, tilâvet ettiği âyet dışında da düşünebileceğinden dolayı, âyetlerin anlamlarını düşünmeden yalnız okumakla sınırlı kalabilir. Bu yüzden Gazzâlî, kırâtın maksadın tedebbür olduğunu ve bundan dolayı da Kur'an'ı tertîl üzere yavaş yavaş okumanın sünnet olduğunu ifade etmektedir. Dilin âyetleri yavaş yavaş okuması, zihnin anlamlar üzerinde yoğunlaşmasıdır. Bundan dolayı da Hz. Ali (r.a.), “Bilgisiz ibadette, fıkirsiz kırâatte hayır yoktur” demektedir.³⁹⁴

Mevzubahis olan tedebbür kavramını Suyûtî (ö.911/1505) şu şekilde ifade etmektedir:

“Anlayarak ve düşünerek kırâat etmek, en büyük amaç ve en önemli gerekliliktir. Çünkü böyle bir kırâat göğüslere inşirah, kalplere aydınlık verir. Nitekim Allah: *“Bu mübarek kitaptır ki sana, insanlar âyetleri iyice düşünsünler, akıl sahipleri ondan ibret alsınlar diye indirdik.”*³⁹⁵ *“Bu Kur'an'ı iyice düşünmezler mi?”*³⁹⁶ buyurmuştur. Tedebbürden kasıt kişinin kalbini, lafızların manasını tefekkür ile meşgul etmesidir. Böylece her bir âyetin manasını bilmesi, emir ve yasakları düşünmesi ve bunlara itikat etmesidir. Geçmişte bir kusuru varsa bu sebeple istiğfar etmesi, rahmet âyeti geldiğinde sevinmesi ve istemesi, azap âyeti geldiği zamanda Allah'a sığınması, O'nu tenzih etmesi ve O'na dua edip yakarmasıdır.”³⁹⁷

³⁹² Kutluer, “Düşünme”.

³⁹³ Osman Gülbe, *Kur'an-ı Kerim'de Düşünmeye Yönelik Kavramlar* (Konya: Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 94.

³⁹⁴ Gazzâlî, *İhyâ'*, 333.

³⁹⁵ Sâd 38/29.

³⁹⁶ Muhammed 47/24.

³⁹⁷ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed b. Ali (Kahire: Daru'l-Hadis, 1427/2006), 1/310-311.

Umumi açıdan bakıldığı zaman tedebbür, akli konularda âlimlere tahsis edilmiş gibi görünse de Kur'an, sadece âlimler tarafından anlaşılması istenmemiş, her akıl sahibinin de onu dikkatlice okuyup anlamalarını ve gereği ile amel etmelerini lüzumlu kılmıştır. Böylece hem âlimlerin hem de akıl sahiplerinin Allah'a gereken saygıyı gösterip Kur'an'ın emirleri ile amel ederek onun yasaklarından kaçınmaları emredilmiş, eşyanın hakikatini gereği gibi düşünmeleri istenmiştir. Böylece Kur'an hem dünyayı düzene koyan hem de ahireti hatırlatıp ona hazırlayan yüce bir hayat kitabı olmuştur.³⁹⁸

Tefehhüm kavramına gelinecek olursa o, okunan her bir âyeti layıkıyla anlama çabasıdır. Bir başka ifade ile “tefehüh, yavaş yavaş anlama ve farkına varmayı” ifade etmektedir. Buna bir tür içselleştirerek ve sindirerek anlama ve kavrama denilebilir.”³⁹⁹ Tefehhüm, İslâmî ve Kur'anî mirasın ayrıntılı bir şekilde tanınma ve öğrenilme safhasını oluşturmaktadır. Tefehhüm, hemen hemen ilim tahsili dediğimiz alanı da kapsamaktadır. Yani, ilim öğrenmeden maksat genel manada, Kelamullah'ın tefehhümüdür. Alanlarında bu hakikate ulaşmış kişilere de âlim, fakîh, hâfız, muhaddis ve allâme gibi isimler verilmektedir.⁴⁰⁰

Kelâmullah'ın tilâvetini layıkı veçhile öğrendikten sonra tefehhüm için şu sayacağımız ilimlerin en güzel şekilde tahsil edilmesi gerekmektedir: Arapça, usul (usûl-i tefsir, usûl-i hadis, usûl-i fıkıh, usûl-i itikad, usûl-i tilâvet), tefsir ilmi, hadis ilmi, fıkıh ilmi. Tefehhümün gayesi sayılan ilimler ışığında, Kur'an okuyan kişinin, okuduğu yerin manasını kendi anlayış ve payı ölçüsünde anlama çabasıdır. Çünkü Kur'an şu ana konuları ihtiva etmektedir: Allah'ın sıfatları, fiilleri, peygamberlerin yaşadıkları, peygamberleri yalancılıkla itham edenlerin hâlleri ve onların nasıl helâk oldukları, Allah'ın emir ve yasakları, cennet ve cehennem.⁴⁰¹

Allah'ın sıfatlarına işaret eden âyetlerden birkaç örnek şöyledir: “O'na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür.”⁴⁰², “O, egemenliğin mutlak sahibidir, her

³⁹⁸ Mekki Solmaz, “Tedebbür'ün Mahiyeti, Birey ve Toplum İslahı Açısından Önemi”, *Batman Üniversitesi İslami İlimler Dergisi* 4/1 (Haziran 2020), 103.

³⁹⁹ Sadık Tekingür, *Kur'anî Ve Akli Düşünme Süreçleri* (Ankara: İksad Yayınevi, 2022), 221.

⁴⁰⁰ Özdağ, *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler*, 1/445-493.

⁴⁰¹ Gazzâlî, *İhyâ'*, 334; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 388.

⁴⁰² eş-Şûrâ 42/11.

*türlü eksiklikten uzaktır, esenlik verendir, güven sağlayan ve kendisine güvenilendir, görüp gözeten ve yönetendir, üstündür, iradesine sınır yoktur, büyüklükte eşi olmayandır.”*⁴⁰³ Kur'an okuyan kişinin âyetlerdeki isim ve sıfatların hakikatini anlaması için okuduğu âyetin manaları üzerinde düşünmesi gerekmektedir. Nitekim Ebû Cuhayfe'den gelen rivayetle Hz. Ali'ye Resûlullah'tan (s.a.v.) Kur'an dışında bir bilgi bilip bilmediği hakkında sorulduğunda Hz. Ali (r.a.) şu ifadede bulunmuşlardır: “Taneleri ve varlıkları yaratana yemin ederim ki hayır! Ancak Allah bir kuluna kitabını fehmetme yeteneği vermişse o başka.”⁴⁰⁴ Hz. Ali'nin bu sözü bize işaret etmektedir ki insanın böyle bir yetenek ve anlayışa son derece hırslı ve ısrarlı olması gerekmektedir.

Allah'ın fiilleri ile ilgili örneklerle gelinecek olursa; Allah gökleri, yeri ve tüm varlığı yaratan olduğu için Kur'an okuyan kişi öncelikle Allah'ın sıfat ve celâlini anlamalıdır. Nitekim fiil, fâile işaret eder ve fiilin büyüklüğü de fâilin izzetini gösterir. O hâlde fiilde daima fâil aranmalıdır. Hakkı bilen, her şey de O'nu görür. Çünkü her şey O'ndan gelir, O'na döner. Kişi gördüğü her şeyde O'nu göremiyorsa O'nu bilmiyor gibidir. O'nu bilen, O'ndan gayrisinin batıl olduğunu başka her şeyin yok hükmünde olduğunu anlar.⁴⁰⁵ Bu sebeple Kur'an okuyan kişi, “*Ektiğiniz tohumu düşündünüz mü? Onu siz mi bitiriyorsunuz yoksa biz miyiz bitiren?*”⁴⁰⁶, “*Akıttığınız meniyi düşündünüz mü? Onu siz mi yaratıyorsunuz yoksa biz miyiz yaratan?*”⁴⁰⁷, “*İçtiğiniz suyu düşündünüz mü? Onu buluttan siz mi indirdiniz yoksa biz miyiz indiren?*”⁴⁰⁸, “*Tutuşturmakta olduğunuz ateşi düşündünüz mü? Onun ağacını siz mi yarattınız yoksa yaratan biz miyiz?*”⁴⁰⁹, “*İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi? Oysa bak, şimdi o, açıktan açığa bize karşı duran biri olmuştur.*”⁴¹⁰ gibi âyetleri okurken çok dikkatli olmalıdır. Zira aklını sadece su, ateş, ekin ve sperm ile sınırlamamalı; mesela suya benzeyen bir atık olduğu hâlde sonradan ete, kemiğe, damara ve sinire dönüştüğünü; baş, el, ayak, kalp ve diğer organların o atık sudan nasıl meydana geldiğini düşünmelidir. Daha sonra bedendeki görme, işitme, anlama gibi iyi

⁴⁰³ el-Haşr 59/23.

⁴⁰⁴ Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), “Kitâbü'l-kasem”, 39.

⁴⁰⁵ Gazzâlî, *İhyâ'*, 335.

⁴⁰⁶ Vâkıa 56/63-64.

⁴⁰⁷ Vâkıa 56/58-59.

⁴⁰⁸ Vâkıa 56/68-69.

⁴⁰⁹ Vâkıa 56/71-72.

⁴¹⁰ Yâsîn 36/77.

özellikler ile öfke, şehvet, kibi gibi kötü özelliklerins nasıl meydana geldiği okuyucu tarafından iyice düşünülmelidir.⁴¹¹

Allah şöyle buyurur: “*İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi? Oysa bak, şimdi o, açıktan açığa bize karşı duran biri olmuştur.*”⁴¹² Burada inkâr edenin nankörlüğüne işaret vardır. İşte Kur’an okuyan kişi kendi anlayış ve kavrayışı ölçüsünde bu ilâhi sanatlar üzerine düşünerek sonunda sanatkâra ulaşacaktır.⁴¹³

Peygamberlerin hâllerine gelinecek olunursa; Kur’an okuyan kişi, peygamberlerin nasıl yalanlandıklarını, suçlandığını, dövüldüğünü ve öldürüldüklerini okuduğunda şunları fehmetmelidir. Allah hakikatte peygamber ve kavimlerinden müstağnidir. Hiçbirine ihtiyacı yoktur. Onları yok edecek olsa mülkünden hiçbir şey eksilmez. Sonunda onların başarısını okuduğundaysa, Allah’ın kudret ve inâyetini kulları üzerinde murat ettiğini anlar. Peygamberleri yalanlayan Âd, Semûd ve diğer kavimlerin hâllerini okuduğu zamansa, kendiyle ilgili dersler çıkarır. Allah’ın öfke ve gazabından korkarak, edepte kendiside kusur ederse aynı akıbete uğramaktan endişe ederek ibret alır.⁴¹⁴

Kur’ân-ı Kerîm hikmetler yumağıdır. Allah hikmetlerinin namütenahi oluşunu şöyle beyan eder: “*De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi rabbimin sözleri bitmeden mutlaka deniz tükenirdi.*”⁴¹⁵ Bu nedenle Hz. Ali (r.a.) şu hikmetli sözleri dile getirmektedir: “İsteseydim sadece Fâtiha sûresinin tefsiri ile ilgili yetmiş deve yüklü kitap yazardım.”⁴¹⁶ Bu anlatılanlardan maksat, âyetleri okuyan kişiyi mümkün mertebe Kur’an’ı anlamaya teşvik etmektir. Yoksa Kur’an’ın tüm hakikatlerini anlamaya kimsenin gücü yetmez. Netice itibariyle her kul kendi ölçüsünde alacağını alır.

⁴¹¹ Gazzâlî, *İhyâ*, 335.

⁴¹² Yâsîn 36/77.

⁴¹³ Gazzâlî, *Kimyâ-i Saâdet*, 181.

⁴¹⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, 335.

⁴¹⁵ el-Kehf 18/109.

⁴¹⁶ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 390.

3.4.3 Tahsîs

Tahsîs sözlükte “belirlemek, bir şeyi kendisiyle ortak olmayan diğer şeylerden temyiz etmek, özgülemek” anlamındadır.⁴¹⁷ Bir kavram olarak ise Kur’an’ı tilâvet eden her kişinin, okuduğu her bir âyetin baş muhatabının kendisi olduğunu bilmesidir. Kişi, emir, yasak, müjde ve uyarı gibi âyetleri her okuduğunda ilk muhatabın kendisi olduğunun bilincinde olması gerekir. Kur’an’da yer alan geçmiş toplum ve peygamberlerle ilgili kıssaların eğlenceli birer hikâye değil, bunlardan amacın ibret alması gerektiğinin bilincinde olarak ihtiyacı doğrultusunda dersler almalıdır. Nitekim Kur’an sadece Resûlullah (s.a.v.) için indirilmemiştir. O bütün insanlık için inen bir rahmet, şifa ve hidayettir. Bu nedenle Allah göndermiş olduğu kitap için herkese şükretmelerini emretmektedir.⁴¹⁸

Nitekim Allah şöyle buyurur: “Allah’ın size bahşettiği nimetleri, size öğüt vermek üzere indirdiği kitabı ve hikmetleri düşünün.”⁴¹⁹, “Andolsun, size içinde sizin için öğüt bulunan bir kitap indirdik. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”⁴²⁰, “İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklamak için ve düşünürler diye sana da uyarıcı kitabı indirdik.”⁴²¹

Beyan edilen âyetlerde her ne kadar tüm insanlığa olan bir hitap olsa da, Kur’an okuyan kişi âyetlerin muhatabı olarak bizzat kendisini görmelidir. Nitekim âyeti kerîmede şöyle geçer: “Bu Kur’an bana, hem sizi hem de ulaştığı herkesi onunla uyarmam için vahyedildi.”⁴²²

Muhammed b. Ka‘b el-Kurzî (108/726), “Kur’an kime ulaşmışsa sanki onunla Allah konuşmuştur” der. Yine âlimlerden biri şöyle demektedir: “Bu Kur’an Allah’ın katından O’nun emirlerini bize ileten mektuplardır. Namazda onları düşünerek okur, تنها yerlerde üzerinde durur, ibadetlerimizi onlara göre yerine getiririz.”⁴²³

⁴¹⁷ Ferhat Koca, “Tahsis”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/432-434.

⁴¹⁸ Gazzâlî, *İhyâ’*, 337; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 392.

⁴¹⁹ el-Bakara 2/231.

⁴²⁰ el-Enbiyâ 21/10.

⁴²¹ en-Nahl 16/44.

⁴²² el-En’âm 6/19.

⁴²³ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 393.

“Mâlik b. Dînâr (131/747) da şöyle der: “Ey Kur’an ehli! Kur’an sizin gönüllerinize neler ekti? Nasıl ki yağmur arzun baharıysa, Kur’an da müminin baharıdır.” el-Katâde de (118/736) şöyle demiştir: “Kur’an ile oturup kalkan, ya zarar eder, ya kâr. Allah Teâlâ buyurdu ki: “*Biz Kur’an’dan öyle bir şey indiriyoruz ki, o müminler için bir şifa, bir rahmettir; zalimlerin ise sadece ziyanını arttırır.*”⁴²⁴ Netice itibariyle tüm bunların hakikatini kavrayan kişi, Kur’an’ı gerektiği şekilde amel eder.

3.4.4 Teessür

Teessür, Kur’an okuyan kişinin okuduğu âyetlerden kalbinin müteessir olması yani etkilenmesi demektir. Ondan müteessir olmaksa âyetlerin anlamlarına göre kalbin hüznün, korku, ümit ve bunlardan başka duyguları hissetmesidir. Bu da Kur’an okuyanın bilgisi nisbetindedir. Kişinin bilgisi arttıkça, kalbindeki kaygı diğer hâllerine daha baskın gelir. Nitekim Kur’an’da uyarı üslubu daha hâkimdir. Allah Teâlâ: “*Ben çok bağışlayıcıyım*” buyurmasının ardından, af ve mağfiretine lâyık olmayı âyetin devamında şu şekilde sıralamıştır: “*Şu da bilinmeli ki, ben tövbe edip yürekten inanan ve iyi işler yapan, sonra da doğru yolda sebat eden kimseler için.*”⁴²⁵

Asr sûresinde de insanın ziyandan kurtulması için iman, sâlih amel, hakkı ve sabrı tavsiye etmek üzere dört madde sıralanmaktadır. Kur’an okuyan kişi bu özellikleri taşıdığı anda daha kapsamlı bir nitelik daha kazanmış olur. Çünkü Allah “*Muhakkak ki iyilik edenlere Allah’ın rahmeti çok yakındır.*”⁴²⁶ buyurmaktadır. Buradaki iyilik kavramı Allah’ın rahmetini hak etmek için gereken tüm şartları işaret eden bir kavramdır.⁴²⁷ Kur’an’ın tümünü inceleyen bir kişi durumun böyle olduğunu görür. Bunu fehmedene yakışan da korku ve hüznüdür. Nitekim Hasan-ı Basrî (ö. 110/770) bu durumu şöyle ifade etmiştir: “Allah’a andolsun ki Kur’an’ı inanarak okuyan bir kişinin hüznü artar, rahatı azalır; gülmesi azalır, meşguliyeti çoğalır ve tembelliği azalır.”⁴²⁸

⁴²⁴ el-İsrâ 17/82.

⁴²⁵ Tâhâ 20/82.

⁴²⁶ el-Â’râf 7/56.

⁴²⁷ Gazzâlî, *İhyâ’*, 337; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 394.

⁴²⁸ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 394.

Gazzâlî'ye göre her âyetin bir anlamı vardır ve o anlamın icap ettirdiği bir sıfat bulunmaktadır. Kişi okuduğundan öyle müteessir olmalıdır ki nihayetinde kalbi o sıfatla bürünmelidir. Tilâvet ettiği âyetin hakkını ancak bu şekilde vermiş olur.⁴²⁹

Başka bir tabirle teessür; Kur'an okuyan kişinin âyetlerin kapsadığı farklı manalardan etkilenmesi ve onların tesiri altına girmesidir.⁴³⁰ Nitekim her bir âyetin farklı manası olduğu gibi her insanın aynı âyet üzerinde anladığı da farklıdır. Bu husus da her okuyan için farklı tesirleri zorunlu kılar. Aynı âyeti okuyan her kişi anlayış ve kavrayışları ölçüsünde öğüt alarak hayatlarını şekillendirirler. Tabiki bu durum kişilerin bilgi düzeyiyle de alakalıdır. Nitekim Allah Teâlâ *"Kulları içinden ancak bilenler, Allah'ın büyüklüğü karşısında heyecan duyarlar."*⁴³¹ buyurmaktadır. Binaenaleyh Kur'an okuyan kişinin, Kur'an âyetlerini anlaması ölçüsünde kaygı hâli artar. Nitekim kişinin ilmi ne kadar donanımlıysa âyetin tesiri, onun üzerinde o ölçüde etkili olacaktır.⁴³²

Kur'an okuyan kişi tilâvet sırasında öyle etkilenir ki okuduğu âyetlerin sıfatlarına bürünür ve onlarda anlatılanlardan müteessir olur. Korku bildiren âyetlerde, tüm kalbiyle kaygılanır ve korkar. Rahmet âyetlerine geldiğinde, yüzünde ve gönlünde huzur ve neşe belirir. Allah'ın sıfat ve isimlerini duyduğunda derin saygısından dolayı küçüldükçe küçülür. Kâfirlerin Allah hakkında söyledikleri sözleri okurken sesini alçaltır ve sözlerin çirkinliği nedeniyle kendini utanç kaplar.⁴³³ Cennet tasvir edilirken kalbi oraya kavuşma heyecanı ile dolar; cehennem anlatılırken de endişeden titremeye başlar.⁴³⁴

"İbn Mes'ûd diyor ki: "Nisâ sûresini okumaya başladım. *"Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit tuttuğumuz zaman hâlleri nice olacak!"*⁴³⁵ âyetine geldiğimde Resûlullah'ın (s.a.v.) gözlerinden yaşlar aktığını gördüm. Sonra bana "Bu

⁴²⁹ Gazzâlî, *Kimyâ-i Saâdet*, 181.

⁴³⁰ Gazzâlî, *Kur'an Okumanın Adâbı ve Faziletleri*, 111.

⁴³¹ Fâtır 35/28.

⁴³² Gazzâlî, *Kimyâ-i Saâdet*, 181.

⁴³³ Gazzâlî, *Kimyâ-i Saâdet*, 181.

⁴³⁴ Gazzâlî, *İhyâ'*, 338.

⁴³⁵ en-Nisâ 4/41.

kadar yeter.” dedi.⁴³⁶ Nitekim bu müşahade Resûlullah’ın (s.a.v.) içini tamamen kaplamıştı.⁴³⁷

Allah’ın kelamının okunduğu zaman bayılanlar ve dinleyenler arasında vefat edenler bile olmuştur. Bu da onların âyetleri yalnız hikâye gibi okumayıp herbiriyle hemhâl olduklarını gösterir. Örneğin bir kimse “*De ki: “Ben rabbime isyan edersem gerçekten büyük günün (âhiret) azabına uğrayacağımdan korkarım.*”⁴³⁸ âyetini okuyup, hâl ve hareketlerini buna göre düzenlemiyorsa bu durum onun âyetleri yalnız hikâye gibi okuduğunu gösterir. Ayrıca: “*Rabbimiz! Sadece sana güvendik, sana yöneldik; dönüş de ancak sanadır.*”⁴³⁹ âyetini okuduğunda hâl ve tavrında tevekkül ve Allah’a teveccüh yoksa o da aynı durumda demektir. Şayet Kur’an okuyan âyetlerin içeriklerine göre kalbini bazı sıfatlara büründüremiyorsa, onun tilâveti yalnız dilinin hareket ettirmesinden ibarettir. Böyle bir kişi de âyette anlatılan şu gruba girer: “*İçlerinde birtakım ümmîler vardır ki kitabı bilmezler; bütün bildikleri kuruntulardan ibarettir. Onlar sadece zan ve tahminde bulunurlar.*”⁴⁴⁰ Bu âyette kuruntu, “manayla bütünleşmeden boş boş okuma” anlamında kullanılmıştır. Tilâvetten asıl istenen, tilâvet edilen âyetlerin manalarının gönle işlenmesi ve hayata aksettirilmesidir. Aksi takdirde, âyetleri okurken yalnız dili hareket ettirmekten öte geçilmemiş olur.⁴⁴¹

Kur’an tilâveti gönlün âyetler ile müteessir olması ve bunun sonunda amel etmek için yapılır. Aksi takdirde yalnız dili hareket ettirmenin değeri yoktur. Bu sebeple kırâat âlimlerinden biri şunları dile getirmiştir: “Hocama Kur’an okudum. İkinci defa okumak için gittiğimde beni azarladı ve “Bana Kur’an okumayı iş edindin. Git Allah’a oku ve neyi emredip senden neyi yasakladığını gör!” dedi.”⁴⁴²

Sahâbe’nin Kur’an ile meşguliyeti de Kur’an ile hâllenip onu yaşamakla neticelenmiştir. Çünkü onların önceliği her zaman onu doğru anlayıp, doğru yaşamak olmuştur. Sonuç itibarıyla Kur’an tilâvetinden maksat dil, akıl ve kalbin biraraya

⁴³⁶ Buhârî, “Kitâbu'l-Cuma”, 217.

⁴³⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, 338.

⁴³⁸ el-En’âm 6/15.

⁴³⁹ el-Mümtetine 60/4.

⁴⁴⁰ el-Bakara 2/78.

⁴⁴¹ Gazzâlî, *İhyâ*, 338.

⁴⁴² Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 396.

gelmesidir. Dilin görevi, yavaş yavaş tertil üzere harfleri düzgün çıkarmak, aklın görevi manaları kavramak, kalbin göreviyse gerekli öğütleri almaktır.⁴⁴³

3.4.5 Terakki

Terakki sözlükte “ilerleme, yükselme; artma, çoğalma” anlamındadır.⁴⁴⁴ Bir kavram olarak ise “Kur’an okuyan kişinin kendisinden değil de, Allah Teâlâ’dan dinliyormuşcasına okuma seviyesine yükselmesidir.”⁴⁴⁵ Yani kişi bu aşamada âyetleri Allah Teâlâ’dan dinliyor gibi dinlemelidir. O’ndan dinlediğini farzetmelidir.

Gazzâlî kırâati üç dereceye ayırmaktadır: “Birinci derece: Bu kısım kırâatin en aşağı derecesidir. Kur’an’ı tilâvet eden kişinin kendini Allah’ın huzurunda ve O’ndan dinliyormuşcasına okumasıdır. Bu durumdaki kişinin ahvali, Allah’tan istemek, yalvarıp yakarmak ve tevazu etmektir. İkinci derece: Tilâvet eden kişinin kalbiyle Allah’ın kendisini gördüğünü, lütuflarıyla ona seslendiğini, nimet ve ihsanlarıyla kendisine hitap ettiğine şahit olmasıdır. Kişinin bu durumdaki hâliyse hayâ, yüceltme, dikkatle dinleme ve fehmetme hâlidir. Üçüncü derece: Allah’ın kelimasını tilâvet ederken kendine ve kıraatine bakmaksızın, kelimada mütekellimi ve O’nun sıfatlarını görmektir. Yani okuyucunun tüm dikkatini mütekellime yönelterek O’na odaklanması ve her şeyden soyutlanarak Rabbini müşahedeye dalmasıdır.”⁴⁴⁶ Gazzâlî’ye göre bu son derece, mukarrabbîn; diğer derecelerin dışında kalanlarsa gafil kimselerin derecesidir. Yani bu kimseler Allah’a karşı anlayışsız ve gafil kimselerdir.⁴⁴⁷

Câfer b. Muhammed es-Sâdık (148/765), bir gün namaz kılarken bayılmış, bunun sebebi kendisine sorulduğundaysa “Gönlümden bir âyeti tekrar edip duruyordum ki ne zaman okuduğum âyeti mütekellimden duydum, bedenim dayanamadı ve hemen bayılıverdim” şeklinde cevap vermiştir.⁴⁴⁸ En üst derece hakkında ise âlimlerden biri şöyle söylemektedir: “Bu üst derecede okumanın tadı ve lezzeti artar. Münâcâtın lezzetiyse çoğalır. Bu sebeple âlimlerden birisi şöyle demektedir: “Ben Kur’an

⁴⁴³ Gazzâlî, *İhyâ*, 340.

⁴⁴⁴ Recep Ahışahı, “Terakkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/479-481.

⁴⁴⁵ Gazzâlî, *İhyâ*, 340.

⁴⁴⁶ Gazzâlî, *İhyâ*, 340.

⁴⁴⁷ Gazzâlî, *Kur’an’ı Okumak ve Anlamak*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Sufi Kitap, 2020), 92.

⁴⁴⁸ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 398.

okurdum ama lezzet alamazdım. Ta ki onu, Resûlullah (s.a.v.), ashabına okuyor ben de onu dinliyor gibi okumaya başlayınca neticede tadını ve zevkini almaya başladım. Sonra bir üst dereceye yükselerek Cebrail (a.s.), Resûlullah'a (s.a.v.) okuyor gibi okumaya başladım. Daha sonrasında Allah bana öyle bir derece nasip etti ki şimdi onu, Allah'tan işitiyor gibi okumaya başladım. Şu an onu okurken öyle bir zevk alıyorum ki ondan uzak kalmaya sabre demem.”⁴⁴⁹

Hz. Osman (r.a.) ve Huzeyfe (r.a.) şöyle demişlerdir. “Eğer gönüller manevi kirlere temiz olsaydı Kur'an'ı okumaya doyamazlardı.”⁴⁵⁰ Çünkü “Kelamda mütakellimi müşahade ancak gönül arınmışlığı ile mümkündür. Onlar bu ifadeleriyle, gönlün temizliği hasebiyle insana kelamın sahibini kelamı vasıtasıyla görüyormuş gibi bir dereceye çıkma imkânı vereceğini belirtmek istemişlerdir.”⁴⁵¹ Şöyle ki gönül manen arındığında kelamda mütakellimini yani rabbini müşahade etme derecesine çıkar.⁴⁵² Okuyucu tilâvette mütakellimi müşahadeyle Allah'ın: “*Şu hâlde Allah'a koşun.*”⁴⁵³ ve “*Allah'ın yanında başka tanrı edinmeyin.*”⁴⁵⁴ emirlerini yerine getirmiş olur. Nitekim her bir şeyde Allah'ın büyüklüğünü müşahade etmelidir. Allah'ın müşahadesini göremeyen kimseyse başkasını görür. Zira hâlis tevhit, her şeyde Allah'ı görmektir.”⁴⁵⁵

3.4.6 Teberri

Teberri sözlükte “hastalıktan kurtulup şifa bulmak; seilmeyen biriyle ilgiyi kesip ondan uzaklaşmak” anlamlarına gelen ber' kökünden türemiştir.⁴⁵⁶ Bir kavram olarak ise “Kur'an tilâvet eden kişinin Allah Teâlâ karşısında benlik ve kendini temize çıkarma gibi bencil duygulardan arınmasıdır.”⁴⁵⁷ Kur'an okuyan, salihleri öven ve müjde içerikli olan âyetleri okuduğunda kendini onlar arasında görmemeli, aksine samimi inanan insanları o iyi kimselerden görerek kendisini onların arasına katmasını

⁴⁴⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi, 1/235-236.

⁴⁵⁰ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 398.

⁴⁵¹ Gazzâlî, *Kur'an'ı Okumak ve Anlamak*, çev. Cemal Aydın, 93.

⁴⁵² Gazzâlî, *Kur'an Okuma Edepleri*, çev. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkând Yayınları, 2019), 87.

⁴⁵³ ez-Zâriyât 51/50.

⁴⁵⁴ ez-Zâriyât 51/51.

⁴⁵⁵ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri Ve Okunma Kâideleri*, 399.

⁴⁵⁶ Mustafa Öz, “Teberri”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/214-215.

⁴⁵⁷ Gazzâlî, *İhyâ'*, 340.

Allah'tan umarak yalvarmalıdır. Aksine âsi ve günahkarları yeren âyetleri okurken kendini onların arasında görmeli ve korkarak Allah'ın rahmetine sığınmalıdır.

Bu konuyla ilgili olarak şu örnek verilebilir: İbn Ömer (r.a.) “Ey Allahım! Zulmüm ve küfüründen dolayı senin affını istiyorum” diyerek dua buyurmuştur. Kendisine, “Zulmü anladık ama küfür ne oluyor?” denildiğinde şu âyeti okumuştur: “*Şu bir gerçek ki insanoğlu çok zalim, çok nankördür!*”⁴⁵⁸ Başka bir rivayette bu konuya dair şöyle bir açıklama vardır: “Ebû Süleymân ed-Dârânî (ö. 215/830) şöyle demiştir: “İbn Sevbân bir kardeşine iftâr etmek için söz vermiş ancak gidememişti. Sabah olduğunda kardeşiyle karşılaştı ve kardeşi ona: “Geleceğine dair söz vermiştin. Niye gelmedin?” diye sorunca, Dârânî şöyle açıkladı: “Sana söz verdiğim için açıklamak zorundayım. Yatsı namazımı kıldım, ölümün geleceğinden emin olmadığım için vitir namazımı da kılayım dedim. Namaz duasını yaparken bana cennetten içinde rengarenk çiçeklerin bulunduğu bir bahçe gösterildi. Sabaha kadar onu seyrettim.” Gazzâlî bu gibi keşiflerin ancak nefsin arzularını terk ettikten sonra meydana geldiğini ifade etmektedir. Keşiflerse, keşif ehlinin hâline göre farklılık arz etmektedir. Binaenaleyh kişi ümit ve rahmete dair âyetleri okuduğunda cennetin sureti ona görünür ve sanki apaçık bir şekilde onu görüyor gibi olur. Eğer azap âyetlerini okursa korku hâli onda üstün gelir ve bu sefer de sanki bizzat çeşitli azapları izler gibi olur. Bu durum tilâvet edilen âyetlerin manalarına göre değişiklik arz etmektedir. Âyetleri manalarına göre okuyan kişinin gönlü hâlden hâle girer ve mükâşefeye hazır duruma gelir. Kişi okuduğu ile hâllenir ki neticede bir hâl üzere olması mümkün değildir. Zira Kur'an'da râzı olanın keliması, azap edenin keliması, nimet verenin keliması, intikam alanın keliması, cebbâr olanın keliması ve merhamet sahibinin keliması vardır.⁴⁵⁹

Netice itibariyle burada kişinin gönlünün, okuduğu âyetlerin manalarına göre hâlden hâle gireceği beyan edilmiş, bunun da onun okuması sırasında nefsi arzularını bıraktığı oranda gerçekleşeceğine dikkat çekilmiştir.

⁴⁵⁸ İbrâhîm 14/34.

⁴⁵⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, 237-240; Gazzâlî, *İhyâ'*, 340-341.

3.5 Tilâvet Âdâbının Temsîlî Okumaya Katkıları Bakımından Değerlendirilmesi

Kur'an-ı Kerîm, yüce Allah'ın kelimeler sıfatının bir tecellisi ile meydana gelen, lafız ve mananın birleşimi ile indirilen kutsî kitabın adıdır. Kur'an bu iki esasa dayalı olduğundan tilâvette belirtilmesi ve uyulması gereken hususlar da bu temellere yönelik olmuştur. Zira Kur'an'ın tilâvet edilmesi ve manasının anlaşılması konusunda mana metne, metin de kırâate ihtiyaç duyar. Metin olmazsa mana olmaz. Nitekim önceki kitapların tahrif edilip gerçek metinlerinin yok olmasıyla onların manaları da kaybolmuştur. Kur'an ve tilâvet temelde birdir. Bu sebeple birini önemseyip diğerini önemsememek yanlıştır. Kur'an tilâveti; iman, ihlas ve samimiyet ile yapıldığında mükâfat kaynağı olur. Bunun için bir müslüman her şeyden önce Kur'an-ı Kerîm'i usulünce okumayı öğrenmelidir.⁴⁶⁰ Ardından onu anlamak için onun Arapça, usul, tefsir, hadis, fıkıh ve âdâb kurallarını öğrenmesi gerekir.

Kur'an okumaktan maksat, yukarıda sayılan bu ilimler ışığında her Kur'an okuyucusunun okuduğu yerin manasını bilmesi ve kendi payı ölçüsünde onları alıp içselleştirip hayatına geçirebilmesidir. Nitekim Kur'an'da; Allah'ın sıfatları, fiilleri, Allah'ın emir ve yasakları, cennet ve cehennem, peygamberlerin yaşadıkları, yalancılıkla itham edilişleri, onları yalancılıkla itham edenlerin hâli ve helâk oldukları gibi birçok konu anlatılır. Bir Kur'an okuyucusunun tüm bunların hakikatini anlaması için de âyetlerin manalarını bilmesi ve âyetler üzerinde düşünmesi gerekir. Resûlullah'ın (s.a.v.) okuyuşundan da anlaşılır ki Kur'an'ın tilâveti gelişigüzel değil bilakis her harfin hakkını vererek uzatılacak yerleri uzatarak ve âyetlerin anlamlarına dikkat ederek okunur. Nitekim O'nun tilâveti, *وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* “Kur'an'ı tane tane, hakkını vererek oku.”⁴⁶¹ âyetinin ifade ettiği hakikatin ve hükmün uygulamasıydı. Çünkü bu âyet-i kerîmede Kur'an tilâvetinin belli ölçü ve kaideler doğrultusunda yerine getirilmesi emredilmekteydi. Sanki “Ey Resûl, Kur'an'ı ağır ağır, her bir harfin hakkını vererek gönül hoşluğu ile düşünerek oku” denilmekteydi. Bu da ancak dili eğiterek, kırâate devam ederek, harfleri mahreçlerinden çıkararak ve birbirine karıştırmadan, ince harfî ince, kalın harfî kalın okuyarak olur. Dolayısıyla Kur'an,

⁴⁶⁰ Yavuz Fırat, “Kur'an'ı Kerîm'i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine”, *Bilimname* 1 (2012), 7.

⁴⁶¹ el-Müzzemmil 73/4.

nâzil olduğu günden itibaren Resûlullah'ın (s.a.v.) davetine kulak veren müslümanlar tarafından saydığımız nitelikler ölçüsünde okunmaya ve ibadet edilmeye çalışılmıştır.⁴⁶²

Kur'an'a yaklaşımın ilk adımını tilâvetin oluşturduğunu dile getirmiştik. Buradan hareketle, ona yaklaşımın ikinci basamağını onu anlamak ve yorumlamak oluşturmaktadır. Böylece onu anlama ve yorumlamada tilâvet âdâbı merkez hareket noktasını oluşturmaktadır. Şöyle ki tilâvet âdâbı ve Kur'an'ı anlama arasında sıkı bir bağ vardır. Yani Kur'an'ın zahirine Kur'an ilimleri ile bâtınına da tilâvet âdâbı ile ulaşılabilir. Bu ikisi birbirini tamamlamazsa netice eksik kalır. Nitekim Kur'an'ın tilâvet âdâbına riayet edilerek okunması, onun tilâvetinin tamamlayıcı bir unsuru olan temsîlî kırâate önemli bir katkı sunar. Bu ilkelere haiz olan fem-i muhsin sahibi kişi çehresi, güzel sesi, iştîyak ve ruhu ile âyetleri mana ve gayelerine uygun bir şekilde tilâvet etmesiyle âdeta gönülleri okşar ve hayran bırakır.

Nitekim Kur'an insanı duygudan duyguya yönlendiren, akla, göze, kulağa, kalbe hitap eden oldukça zengin bir içeriğe haizdir. İçerisinde Arap dilinde bulunan mecâz, temsîl, teşbîh, kıssa vb. edebi sanatlar içerir. Onda farklı hitap tarzları kullanılmıştır. Konularının dağılımı ve onları ele alış biçimleriyle her seviyeden insana hitap eder. Bir konu tümü ile bahsedilmez. Bir yönü bir yerde diğer yönü başka bir yerde verilir. Örneğin cehennemliklerin durumu bahsedilirken yaşananların tümü verilmez. Sahnenin bir kısmı tasvir edilir daha sonra tamamen zıddı olan cennet tasvirine geçilir. Şayet cehennem ile ilgili tüm âyetler peş peşe sıralansaydı insanın korkuya kapılarak ümitsizliğe düşmesine sebep olabilirdi. Bunun için mevzuların anlatımı insan fıtratı korunarak dengelenmiştir. Bu sebeple Kur'an'daki bu usul doğrultusunda okuyucunun etkilenmemesi ve bunun onun mimiklerine yansımaması düşünülemez. Tabiki bu etkilenme, okunan metnin anlamlarını bilme ve tilâvet âdâbına uyma ölçüsünde olacaktır. Örneğin tilâvet âdâblarından kelâmullah'ın yüceliğini anlamak ve sahibine saygı göstermek ilkesi kişinin okuduğu kelamın Allah kelamı olduğu bilincinde olmasını, tedebbür ve tefekkür ilkeleri aklın ve gönlün âyetler üzerinde derin düşüncelere dalmasını, tahsîs okuyucunun her bir âyetin baş muhatabının kendisi olduğunu bilerek okumasını, teessür ise kişinin kalbinin tilâvet ettiği âyetlerden

⁴⁶² Atıyye Kâbil Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd fî 'ilmi't-tecvîd* (Kahire: y.y. 1414/1994), 15.

müteessir olmasını sağlar ve neticede âdâp ilkeleri okuyucunun tilâvet ettiği metnin manasına yönelerek kendini Kur'an'a vermesini ve daha özenli bir okuma yapmasına yardımcı olur. Dolayısıyla tilâvet âdâbı ve temsîlî kırâatin Kur'an'ı anlama ve tilaveti açısından önemli ölçüde birbirine katkısı olduğu tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

İslâm'ın en önemli kaynağı olan Kur'ân-ı Kerîm'i tilâvet etmek, bütün Müslümanlara farzdır. Bu münasebetle Kur'an tilavetini layıkı veçhile öğrenip uygularken, sadece tecvîd kurallarına göre değil tilâvet âdâbına ve temsîlî okumaya da riayet etmek gerekmektedir. Nitekim ilâhî kelâmın sunduğu mesaj, tam anlamıyla ancak bu şekilde kendini gösterecektir.

Araştırmamızda Kur'an tilâvetinin daha kaliteli bir hâle getirilmesi açısından dikkate alınması gereken bir uygulama olan temsîlî kırâati ve tilâvet kaidelerini ele aldık. Şüphesiz bir kulun Allah'ın mükafatına erişebilmesi için öncelikle Kur'ân-ı Kerîm'i ibadet niyeti ile tilâvet etmesi ve bunu da onun gereklerini yerine getirerek icra etmesi gerekmektedir. Samimi bir niyete sahip olan kişinin kırâati, tecvîd, hüzn ve tefekkür gibi özelliklere sahip olmasa da sonuç verir. Fakat bu tür bir okumayı herkes için yeterli görmemek gerekir. Bu şekilde bir okuma daha çok Kur'an ile yeni tanışan veya yaşını tamama erdirmiş olup durumunu geliştirme imkânı olmayanlar için yeterli bir okuma olarak görülebilir. Kendini geliştirme imkânına sahip olan kişilere gelince Kur'an'ı tilâvet faaliyetinde özen gösterilmesi gereken konularda bulundukları seviye ile yetinmemelidirler. Zira âyetler kullara var olan durumlarını adım adım geliştirmeleri hususunda öğütler vermektedir. Kaliteli bir Kur'an tilâvetini, ulaşılması gereken bir hedef olarak göstermektedir. Elbette bu hedefe kısa bir zaman zarfında ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle gönüllü bir Kur'an okuyucusunun ve eğitimcisinin kendini geliştirmesi gerekir. Bu açıdan Kur'an okumak isteyen kişi, öncelikle onu güzel okumayı sağlayan tecvîdî kendine mal etmeli, bundan sonra Kur'an'ın anlaşılmasında âdetâ bir mihenk taşı olan tilâvet âdâbını kendine şiar edinmeli ve bunların ışığında âyetlerin manalarına göre eda edilmesi sırasında temsîlî kırâati uygulama çabası içerisinde olmalıdır. Aksi takdirde kişinin bulunduğu seviye ile yetinmesi monotonluğa sebep olur ki bu da Kur'an okumanın Allah muhafaza içi boş bir faaliyete dönüşmesine sebebiyet verir.

Kur'an tilâvetinde temsîlî kırâatin gerekli olup olmadığı konusu, bazı zihinleri meşgul edebilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında bizzat temsîlî kırâat tabirinin

kullanılmamış olması ve tedvîn edilmemiş olması bu konuyla ilgili olumsuz görüşlerin kaynağı olabilir. Hâlbuki diğer İslâmî ilimlerde olduğu üzere temsîlî kırâatin de sonradan teşekkül eden bir disiplin olması, onun Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında öz itibariyle bulunmadığı ve bir pratik olarak uygulanmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine önceden uygulanagelen bu metodun, daha sonra böyle bir isim altında sistemleştirildiği anlaşılmaktadır. Zira temsîlî kırâatten maksat Kur'an'da yer alan âyetlerin, gayelerine uygun olarak, okuyucu aracılığı ile söz ve mimiklerle muhataba aktarılması ve yansıtılmasıdır. Bu da Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında uygulama olarak mevcuttu. Dolayısıyla Peygamber zamanında olmayan şey, temsîlî kırâat uygulaması değil, onun kurallarının teorik olarak bir araya getirilmesidir.

Kur'an tilâvetinin amacı, onu anlamak ve hayata tatbik etmeye çalışmaktır. Bu açıdan Kur'an'ı temsîlî kırâat ile okumak oldukça önemlidir. Zira Kur'an'ın temsîl üzere okunması âyetlerin manasının canlandırılmasını ve nihayetinde yüce Allah'ın kullarına anlatmak istediği konuların daha belirgin hâle getirilmesini sağlamaktadır. Onu hakkıyla yerine getirebilmek ise Kur'an okuma âdâbına riayetle mümkün olabilmektedir.

Allah her şeyi bir mizan ve düzen içinde yaratmıştır. Bunların başında da Kur'an gelir. Resûllerin gelişi, kitapların gönderilişi, dinin insanlara gönderilmesi, insanların eğitimi ve terbiyesi içindir. Bu sebeple kitabın belli ölçü ve kaideler ışığında anlaşılmasına çalışılması, özümsemesi ve tatbik edilmesi gerekir. Zira ölçü yoksa varlıkta kaos vardır. Kur'an'ı okuma 'tilâvet', anlama 'âdâb' ve uygulama 'temsîl' birbirini tamamlayan unsurlardır. Nitekim doğru okunmayan bir metnin hakikatinin anlaşılması, hakikati anlaşılmamış bir metnin de doğru uygulanması mümkün değildir. Asıl olan okuyucunun Kur'an ile gerçek ve doğru bir iletişim içinde olmasıdır. Bu da onu doğru okuyup, okuduğu metnin mahiyetini iyi anlamaktan geçer. Bu bağlamda ikinci bölümde tilâvet âdâbının zâhirî ve bâtinî ilkeleri ele alınmıştır. Tilâvet âdâbının okuyucunun okuma sırasındaki durumu, talebe ve öğreticinin uyması gereken âdâb, kırâatin miktarı ve müstehapları, hatim indirme ve Kur'an okuma için en uygun vakitler, tahzin, istiâze ve besmele, Kur'an'ı güzel sesle okuma şeklindeki ilkeleri, özellikle kişinin okuduğu metne önem vermesini sağlayan esaslar olarak karşımıza çıkmıştır. Kelâmullah'ın yüceliğini anlamak ve sahibine saygı göstermek, kalbin

Kur'an'a odaklanması, tedeubbür ve tefehhüm, tahsîs, teessür, terakki, teberri şeklinde ilkeler ise gerek Kur'an okuyucusunun gerekse onu dinleyenlerin ruhuna tesir etme ve ona bağlanma açısından ne denli önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Çoğunlukla günümüzde gerek temsîlî kırâat uygulamasına gerekse Kur'an okuma âdâbına pek de riayet edilmediği söylenebilir. Bunun sebepleri arasında Arapça, kırâat ve tecvîd ilimlerinin ortaya koyduğu ilkelere uyulmaması, okuduğu metnin manasının bilinmemesi ve Kur'an'ın genel olarak düz bir okuma tarzı ile tilâvet edilmesi sayılabilir. Bu açıdan temsîlî kırâat esaslarının Kur'an okuma âdâbıyla desteklenerek sunulması, özellikle uygulamadaki eksikliklerin nelerden kaynaklandığını tespit etmeyi sağlamıştır. Bu uygulamadaki eksiklikler başta okuduğu metnin anlamının bilinmemesi, tilâvet esnasında nerede durulup durulamayacağı, nerede ses vurgusu yapılıp yapılamayacağı gibi bazı hususların bilinmemesidir. Özellikle tedeubbür, tefehhüm, tahsîs, teessür, terakki ve teberri gibi Kur'an okuma âdâbıyla ilgili esaslar, okuyanın kendini Kur'an'a vermesini ve daha özenli bir okuma yapmasını netice verecektir. Nihayetinde söz konusu iki disiplinin Kur'an'ı okumada derin bir farkındalık oluşturma gibi bir gayede birleştikleri anlaşılmaktadır ve bu amaca yönelik olarak birbirlerini destekledikleri görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. “Aköz, Ömer Fazıl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/284. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Abdülvâhid, Seyyid Ahmed. “Kur’ân-ı Kerîm’de Okuma (Kıraat) Lafızları”. çev. Ali Akpınar. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Aralık 1998), 199-235.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnaût. b.y.:Müessesetü’r-Risâle, 1999/1420.
- Aksoy, Fikri. *Kur’ân’ı Okuma Âdâbı*. İstanbul: Yaylacık Matbaası, 1970.
- Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*. thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz. Beyrut: Dâru’l-Ma‘rife, ts.
- Aslan, Ömer. “Kur’ân Tilavetinde Tecvîd’in Gerekliliği ve Lahn (Okuyuş Hataları)”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Haziran 2003), 357-372.
- Ateşyürek, Remzi. “İsti’âze”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (2016), 67-84.
- Ateşyürek, Remzi. *Kur’ân Tilâvetinde Tecvîd ve Temsîl*. Samsun: Etüt Yayınları, 2013.
- Aydın, Akif. “Kur’an-ı Kerim Okumanın ve Dinlemenin Fazilet Ve Adabı”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (2002), 127-152.
- Ayyıldız, Mahmut. “İbn Âşûr’a Göre Kur’an’ın Arapça Oluşu ve Evrensel Mesajı”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/19 (2021), 69-87.
- Baltacı, Burhan. “Şallıoğlu, Mehmet Feyzi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/310. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bayındır, Abdülaziz. “Âdâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/334. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Beyzâvî, Nâsırüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer. *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-türâsi’l-‘Arabî, ts.

- Birişik, Abdülhamit. “Müfessir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/496-499. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. nşr. Muhammed Zühêyr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001.
- Cezerî, Ebu’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî l-kırâati’l-‘aşr*. thk. Hâlid Hasan Ebu’l-Cûd. Cezayir: Dâru’l-Muhsin li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, 1437/2016.
- Cezerî, Ebu’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed. *et-Temhîd fî İlmi’t-Tecvîd*. thk. Ganim Kaddûrî Hamed. Beyrut: Müessesetür’-Risâle, 1421/2001.
- Cezerî, Ebû’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. eş-Şeybânî. *en-Nihâye fî garîbi’l-hadîs ve’l-eser*. thk. Halîl Me’mûn Şeyhâ. Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1430/2009.
- Coşkun, Muhammed. “Kıraatten Tilâvete: Bir Kur’an Okuma Pratiği Olarak Tilâvet Üslûbunun Mahiyeti Üzerine”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Ekim 2023), 721-742.
- Çakıcı, İrfan. “Kıraat Estetiği Bakımından Kur’an Tilâveti”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Eylül 2021), 308-331.
- Çakıcı, İrfan. “Kur’an Tilavetinde Nitelik Sorunu”. *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi* 18/1 (2018), 147-175.
- Çetin, Abdurrahman Çetin. “Vakf ve İbtidâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/461-463. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. “Kur’ân Kırâatında Mûsikînin Yeri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 115-134.
- Çetin, Abdurrahman. “Tilavet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/155-157. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur’an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2015.
- Dağdeviren, Alican. “Kur’ân Tilâvetinde Temsil”. *Ekev Akademi Dergisi* 35 (2008), 49-62.
- Dağdeviren, Alican. “Kur’ân-ı Kerîm’i Okumanın Değeri”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/35 (Haziran 2017), 151-168.

- Demirci, Muhsin. “İstiâze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Devellioğlu, Ferit. “Tilâvet”. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 1292. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2016.
- Durmuş, İsmail. “Temsil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/434-435. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Dursunoğlu, Halit. “Türkiye Türkçesinde Vurgu”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (Şubat 2010), 267-276.
- Düman, Ayşe Rumeysa. *İhyâü Ulûmi’-d-Dîn ve Kimyâ-yı Sa’âdet Bağlamında Gazzâlî’nin Dini Düşünce Sisteminde Kur’ân ve Tilâvet*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Alî b. Atıyye. *Kalplerin Azığı (Kûtu’l-kulûb)*. çev. Yakup Çiçek-Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2003.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Alî b. Atıyye. *Kûtu’l-kulûb fî mu’âmeleti’l-mahbûb ve vasfî tarîki’l-mürîd ilâ makâmi’t-tevhîd*. thk. Mahmud İbrahim Muhammed er-Rıdvânî. Kahire: Mektebetü Dâru’t-Türâs, 1422/2001.
- Ebû Ubeyde, Ma’mer b. el-Müsennâ et-Teymî. *Mecâzü’l-Kur’ân*. nşr. M. Fuad Sezgin. Kâhire: Mektebetü’l-Hâncî, ts.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zekerıyyâ b. Muhammed. *el-Muksıd li telhîsi mâ fî’l-murşid fî’l-vakf ve’l-ibtidâ’*. B.y.: Dâru’l-Mushaf, 1985
- Ertuğrul, Osman. “Belâgatta Meânî İlmi”. *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (Nisan 2015), 155-180.
- Ferâhîdî, Ebû Abdırrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü’l-‘Ayn müratteben alâ hurûfi’l-mu’cem*. thk. Abdulhamîd Hendâvî. Beyrut: Dâr’ul-Kütübi’l-‘ilmiyye, 1424/2002.
- Fırat, Yavuz. “Kıraat, Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (2002), 257-273.
- Fırat, Yavuz. “Kur’an’ı Kerim’i Okuma, Ezberleme ve Anlamını Öğrenme Üzerine”. *Bilimname* 1 (2012), 7-33.
- Fırat, Yavuz. *Tecvîd ve Kıraat İlmi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı, 2018.

Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsü'l-muhît*. b.y.: Dâru'l-Fikir, ts.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *İhyâu ulûmi'd-dîn*. thk. Zeynüddîn Ebû'l-Fadl el-İrâkî. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1426/ 2005.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Kimyâ-i Saâdet*. çev. A. Faruk Meyan. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2015.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Kur'ân Okuma Edepleri*. çev. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkând Yayınları, 2019.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Kur'ân Okumanın Adâbı ve Faziletleri*. çev. Harun Ünal. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2016.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed. *Kur'ân'ı Okumak ve Anlamak*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Sufi Kitap, 2020.

Gülbe, Osman. *Kur'an-ı Kerim'de Düşünmeye Yönelik Kavramlar*. Konya: Selçuk Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Güloğlu, Nazife Vildan. *Kur'ân-ı Kerîm'de Tilâvet*. Bursa: Emin Yayınları, 2020.

İrâkî, Ebû'l-Fazl Zeynüddîn Abdürrahîm b. el-Hüseyn b. Abdürrahmân. *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ahbâr*. thk. Eşref Abdul Maksud. Riyad: Mektebetu't-Taberiyye, 1415/1995.

İsfahânî, Ebû'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *Tedebbür. Müfredât Kur'an Kavramları Sözlüğü*. çev. Abdülbaki Güneş ve Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 3. Baskı, 2012.

İbn Âşûr, Ebû Abdullâh Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru's-Suhnûn, 1997.

İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekir. *el-Musannef fi'l-ehâdîss ve'l-âssâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmâîl b. Ömer ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed es-Sellâme. Riyad: Dâru tayyibeti'n-neşr ve't-tevzi', 1418/1997.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *Sünen-ü İbn Mâce*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrût: y.y., ts.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî kiraati'l-'aşr*. thk. Ali Muhammed Debbâ'. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1971.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn el-Cezerî. *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*. thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1430/2009.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûdî. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, ts.
- Kara, Mustafa – Çolakoglu, Mehmet. “Kur'ân-ı Kerîm'den Aşr-ı Şerîf ve Tilâvet Esnasında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 6/1 (2020), 101-148.
- Karaçam, İsmail. *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2021.
- Karakaya, Nejdî. “Kur'anda Sembolik Eylemler Düşünmeye Bağlı Kavramlar Hakkında”. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/1 (Haziran 2016), 171-188.
- Karaman, Ferruh. “Besmele ile Fâtiha Arasındaki Münâsebet”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 13/1 (2013), 53-66.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. “Ağlama” Olgusu Modern Psikoloji ve Kur'an Eksenli Bir Yaklaşım”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2015), 9-43.
- Kastallânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdü's-sârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Abdulazîz el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1416/1996.
- Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah Hacı Halife. *Kesfî'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. Beyrut: Dâru İhyâ-i Turâsil Arabî, tsz.
- Kaya, Ali. “Bismelenin Sûre Muhtevasıyla Yorumu: Ömer Nesefî ve Bikâî Örneği”. *Eskiye* 46 (2022), 337-363.
- Kaysî, Ebü Muhammed Mekî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed. *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*. Kurtuba: Müessesetü Kurtuba, ts.
- Kazvînî, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce. *es-Sünen*. nşr. M. Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.

Koçyiğit, Hikmet. “Tefsirin İşlevi”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/1 (2011), 169-204.

Kur’ân Yolu. Erişim 13 Ekim 2023. <https://kuran.diyanet.gov.tr>

Kurtubî, Ahmed b. Ebî Bekir. *el-Câmî’ li Ahkâmi’l-Kur’ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1427/2006.

Kutluer, İlhan. “Düşünme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 10/53-57. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Madazlı, Ahmet. “Kur’ân Okumaktan Maksat Tedebbür ve Tezekkürdür”. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (Ağustos 1987), 311-330.

Maden, Şükrü. “Kur’ân’ın Tefsirine Adanmış Bir Ömür: Musa Özdağ (1953-2023)”. *Mutalaa* 3/1 (Haziran 2023), 45-51.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*. thk. Mecdî Basellûm. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1426/2005.

Mâverîdî, Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve’l-uyûn/Tefsîrü’l-Mâverîdî*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts.

Müslim, Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmî’u’s-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi’l-Arabî, ts.

Nasr, Atıyye Kâbil. *Ğâyetü’l-mürîd fî ‘ilmi’t-tecvîd*. Kahire: y.y. 1414/1994.

Nesefî, Ebû’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd. *Medârikü’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl*. thk. Semir Mustafa Rebab. Beyrut: Mektebetü’l-Asriyye, 1435/2014.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et-Tibyân fî Âdâbi Hamalati’l-Kur’ân*. thk. Beşîr Muhammed Uyûn. Beyrut: Mektebetü’l-Müeyyed, 1412/1991.

Okiç, Tayyip. *Tefsîr ve Hadîs Usûlünün Bazı Meseleleri*. İstanbul: Nûn Yayınları, 1995.

Özdağ, Musa. “Temsilî Kırâat”. *Feyiz Pınarı* 1 (Aralık 1991), 27-31.

Özdağ, Musa. *Duygular ve Düşünceler*. Ankara: Altınordu Yayınları, 2021.

Özdağ, Musa. *Kavramlar ve Yorumlar*. Konya: Hilal Kitap Kirtasiye, 2005.

Özdağ, Musa. *Mehmet Feyzi Efendi'den Feyizler*. İstanbul: Hilal Kitap Kirtasiye, 2016.

Özkanlı, Zeynep. "Arapçanın Parçalarüstü Sesbirimleri: Vurgu, Tonlama, Durma ve Duraklama". *NİSAR: Dini Tetkikler Dergisi* 3 (Kasım 2023), 47-59.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2021.

Râzî, Ebû Abdillâh Zeynüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilkâdir. *Muhtârü's-Sihâh*. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1986.

Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.

Sağman, Ali Rıza Sağman. *Sağman Tecvîdi*. İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1955.

Sağman, Ali Rıza. *İlâveli Yeni Sağman Tecvidi*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1958.

Sarı, Mehmet Ali. *Beyoğlu'nda Bir Hafız*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

Sicistânî, Ebû Bekr Abdullah b. Ebî Dâvûd Süleymân b. Eş'as. *es-Sünen*. Beyrut: Daru'l Kitâbi'l Arabiyye, ts.

Solmaz, Mekki. "Tedebbür'ün Mahiyeti, Birey ve Toplum Islahı Açısından Önemi". *Batman Üniversitesi İslami İlimler Dergisi* 4/1 (Haziran 2020), 85-105.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman. *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*. thk. Ebu'l-Fadl İbrâhim. Kahire: Vizâretü'l Şuunü'l İslamiyye ve'l Evkaf, 1387/1967.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahman. *el-İtkan fî ulûmi'l-Kur'an*. thk. Ahmed b. Ali. Kahire: Daru'l-Hadis, 1427/2006.

Şa'rânî, Ebü'l-Mevâhib (Ebû Abdirrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî el-Mısırî. *İslâm Büyüklerinin Örnek Ahlâkı ve Hikmetli Sözleri*. çev. Ömer Temizel. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1979.

Şen, Ziya. "İstiâze ve Besmele". *Diyanet İlmi Dergi* 40/1 (2004), 91-100.

Şener, Abdülkadir. "Abdest". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/68-70. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turki. 26 cilt. Kahire: Merkezu'l-buhûs ve'd-dirâsâtil-'arabiyyeti'l-İslâmiyye, 1422/2001.

- Taberistânî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî. *Mefâtîhu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Tekingür, Sadık. *Kur'ânî ve Aklî Düşünme Süreçleri*. Ankara: İksad Yayınevi, 2022.
- Temel, Nihat. *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2020.
- Temel, Nihat. *Kur'ân Kiraatında Vakıf ve İbtida*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *es-Sünen*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, ts.
- Uygun, Nuri. "Kur'an ve Musikî". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları* 2 (2000), 49-56.
- Yâran, Cafer Sadık. "Kur'an ve Mantık: Kur'an'da Kanıtlı Düşünmenin Önemi ve Örnekleri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi* 1/1 (Haziran 2020), 103-118.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. sad. Prof. Dr. İsmail Karaçam vd. İstanbul: Zehraveyn Yayınları, 1992.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. İstanbul: Yenda Yayın, ts.
- Yılmaz, Ali. "Tilâvet Âdâbı". *Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2007), 137 - 160.
- Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fî vücuhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâr'ul-Ma'rife, 1430/2009.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnussûd. Beyrut: Dâr'ul-Kütübi'l-'ilmiyye, 1419/1998.
- Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh. *el-Bürhân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Kâhire: Dâru't-Türâs, ts.
- Zernûcî, Burhâneddin. *Ta'limi'l-Müteallim Tarihi't-Teallüm*. thk. Salah Muhammed el-Haymi. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1435/2014).